

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇEVİRİ KURAMLARININ GELİŞİM EVRELERİ VE
GENEL ÇEVİRİ KURAMINA KATKILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İskender GÜNEŞ

Enstitü Anabilim Dalı: Mütercim ve Tercümanlık (Almanca)

Tez Danışmanı: Doç Dr. Muharrem TOSUN

EKİM - 2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇEVİRİ KURAMLARININ GELİŞİM EVRELERİ VE
GENEL ÇEVİRİ KURAMINA KATKILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İskender GÜNEŞ

Enstitü Anabilim Dalı: Mütercim ve Tercümanlık (Almanca)

Bu tez 06/10/ 2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK

Jüri Başkanı

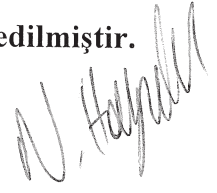
- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Muharrem TOSUN

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Nurhan ULUÇ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

İskender GÜNEŞ

06/10/2010

ÖNSÖZ

Milletlerarası iletişimin günden güne güçlendiği dünyamızda çevirinin önemi daha da artmıştır. Bu sebeple çeviriye olan merak ve uyanış günden güne artmaktadır. Günümüzde artık klasik bir boyuttan çıkmış olan çeviri artık birçok alandan etkilenen bir dal olmaktan öte birçok bilimle etkileşim içerisinde olan bir alana dönuşmüştür.

Bunun yanında çevirinin doğru ve anlaşılır bir üslupta ele alınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Çeviri bu şekilde ele alınırken, çeviriyi bugünkü koşullarına getiren ve onu çeviri olmaktan çıkarıp çeviri kuramı haline dönuştüren yapı ve süreç ele alınmıştır. Bu süreç içerisinde rolü olan kişiler kimi zaman yazar, kimi zaman şair, kimi zaman ise bir din adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak hepsinin ortak bir yönü vardır ki o da pratiğini yaptıkları çeviriyi bir teoriye de dönuştürmeyi de bilmiş olmalarıdır.

Günümüzde bu alanda yararlandığımız kaynakların ve bilgi birikimlerinin neredeyse tamamı bu tecrübe ve fikir kaynaklarından beslenmektedir. Sözü nü ettiğimiz bu kaynaklar zamanla gelişerek ve zaman içerisinde yoğrularak günümüze çeviribilimsel yaklaşımların temeli ve çeviri kuramlarının kurucuları olarak gelmektedirler.

Ayrıca şu da iyi bilinmelidir ki çevirinin çeviri olabilmesi ve profesyonel bir hal alabilmesi için iki farklı dilin bilinmesi ve karşılıklı olarak çevrilmesi yetmemektedir, bilakis dilin kendisi hakkında, geçirdiği süreçler ve teoride bu çevirinin yapılabilmesi için gerekli olan metot hakkında da bilgiye sahip olunması gerekmektedir.

Hal böyleyken, “Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri ve Genel Çeviri Kuramına Katkıları” konulu tezimizde ele alınacak olan mesele bir nebze de olsa bu alanda çalışanlara yardımcı olmayı hedeflemektedir. Çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen ve üzerimde unutulmaz emeği olan değerli hocam Doç. Dr. Muharrem Tosun’a teşekkürü bir borç bilirim.

İskender GÜNEŞ

06/10/2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ÇEVİRİ VE ÇEVİRİBİLİM.....	3
1.1. Kuramsal Alan	6
1.2. Betimleyici Alan	7
1.3. Uygulamalı Alan	8
BÖLÜM 2: ÇEVİRİ KURAMLARININ TARİHSEL YAPISINA BAKIŞ	12
2.1. Batı'da Çeviri Etkinliği	12
2.1.1 Antik Çağ.....	16
2.1.1.1 Roma Dönemi Çeviri Anlayışı ve İşlevsel Çeviribilim	18
2.1.1.2 Cicero	21
2.1.1.3. Quintilian.....	25
2.1.1.4. Genç Plinius	26
2.1.1.5 Hieronymus	26
2.1.2. Hümanizma Dönemi.....	29
2.1.2.1. Leonardo Bruni (1370-1444)	30
2.1.2.2. Etienne Dolet (1509-1546).....	31
2.1.2.3. Luther	31
2.1.3. Barok Çağı.....	35
BÖLÜM 3: ÇAĞDAŞ ÇEVİRİ YAKLAŞIMLARI.....	37
3.1. Betimleyici Çeviribilim Çalışmaları (Toury).....	37
3.2. Çoğuldizge Kuramı (Even-Zohar)	38
3.3. Bir Eylem Olarak Çeviri (Holz-Mänttari)	38
3.4. Çeviride İşlevin Rolü, Skopos Kuramı (Vermeer).....	38

3.5. Öteki Yaklaşımlar	47
3.5.1 Yorumlayıcı Kuram (Anlam Kuramı)	49
3.5.2. Kuramın Bilimsel Dayanakları ve Çıkış Koşulları.....	50
3.5.3. Eylem Kuramı Temelinde Çeviri.....	52
3.5.4. Görecelik Kuramı ve Çeviri Eylemi Kuramı.....	52
3.5.5. Çeviri Eyleminin Dizgeye Bağlılığı	53
3.5.6. İşlevin Çeviri Sürecindeki Önemi	59

BÖLÜM 4: DİSİPLİNLERARASI BİR BİLİM DALI OLARAK

ÇEVİRİBİLİM.....	61
4.1. Çeviribilim Alanındaki Bilimsel Bakış Açıları.....	61
4.1.1. Yorumbilimsel (Hermeneutik) Perspektifler	62
4.1.2. İşlevsel Perspektifler.....	63
4.1.3. Kültüre Odaklı Perspektif	65
4.1.4. Çeviri Eleştirisi Perspektifi.....	66
4.1.5. Psikodilbilimsel Bakış Açısı.....	71
4.1.6. Karşılaştırmalı Perspektif	73
4.1.7. Terimceleştirme Perspektifi.....	74
4.1.8. Bilgisayar Çevirisi Perspektifleri.....	74
4.1.9. Yazın Perspektifi	74
4.1.10. Çeviri Eğitimi Perspektifi.....	74
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	79
EKLER.....	82
ÖZGEÇMİŞ.....	84

Tezin Başlığı: Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri ve Genel Çeviri Kuramına Katkıları
Tezin Yazarı: İskender GÜNEŞ Danışman: Doç. Dr. Muharrem TOSUN
Kabul Tarihi: 06.10.2010 Sayfa Sayısı: iv (ön kısım) + 84 (tez)
Anabilimdalı: Mütercim ve Tercümanlık (Almanca)
<p>Bu çalışma, “Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri ve Genel Çeviri Kuramına Katkıları” konusunu irdeleyerek, çeviribilimin ve uygulamalarının genel çeviri kuramına olan katkılarına ait yapılanmalarını irdelemektedir. Bu çalışma çeviri kuramlarının gelişimsel merhalelerini değerlendirerek ortaya koymaya çalışmaktadır.</p> <p>Tezimiz, çeviribilimde uygulama ve kuramsal alanın gelişimine; çevirinin kuramları ve onu bilim yapan sürecin evrelerini incelemektedir. Çeviribilimsel kuramların özelliklerini, bilimsel alt yapısını, oluşumlarını ve işlevlerini gözlemledik. Tezdeki incelemelerden yola çıkarak, çeviribilimdeki bu yaklaşımı ifade etmek için genel görüşe ““Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri”, yeni ifadeye ise “Genel Çeviri Kuramına Katkıları” tanımlamasını yerinde bulduk.</p> <p>Çeviri Kuramlarının Tarihsel Yapısına Bakıştan Çağdaş Çeviri Yaklaşımları’na, Çeviribilim Alanındaki Bilimsel Bakış Açılarında, Çeviri Bilimsel Kavramlara kadar geniş yelpazeli bir alanı irdeledik. Bunun içerisinde yer alan Holz-Maenttaeri’nin Çeviri Eylemi kuramı, Vermeer’in Skopos kuramı, Vermeer/Reiss’in Aktarım kuramı, Toury’nin Betimleyicilik kuramı, Hönlig’in ve Wilss’in kuramları da çeviri eylemi temelinde bir bütünlük oluşturmaktadır.</p> <p>“Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri ve Genel Çeviri Kuramına Katkıları” konulu tezimizde ele alınacak olan mesele azıcık da olsa bu alanda çalışanlara faydalı olmayı hedeflemektedir.</p>
Anahtar kelimeler: Çeviri Kuramı, Çeviri Uygulamaları, Çevirmen Kimliği, Çeviri Kurumları.

Sakarya University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Development Stages of Translation Theories and Contributions to the General Theory of Translation

Author: İskender GÜNEŞ **Supervisor:** Assoc. Prof. Dr. Muharrem TOSUN

Date: 06.10.2010 **Nu. of pages:** iv (pre text) + 84 (main body)

Department: Translating and Interpreting

In this study, "Developmental Stages of translation theories and the General Theory of Translation" contributions by examining the issue, translatology general translation theory and practice examines the contribution of the orientations. This study performs a translation theories put forward to evaluate the developmental phases.

Our thesis, the development of the field of translation practice and theory, translation theory and science, it examines the stages of the process. Translation properties of theories, scientific infrastructure, we observed the formation and function. Based on investigations in the thesis, to express the general opinion in translation science this approach, "" Developmental Stages of translation theories, "the new statement," Contributions of the General Theory of Translation "found in the definition.

Historical Structure of the opinion of the look of contemporary translation theories of translation, Translation in the field of scientific perspectives, a wide range of translation of scientific concepts, to determine an area. Holz-Maenttaeri's translation they contained in this action, Theory of Skopos by Vermeer, Vermeer / Reiss's theory of the transfer, Toury's descriptive theory, the translation action on the basis of theories of Wilss and Hönig and constitute an integral whole.

"Developmental Stages of translation theories and Contributions of the General Theory of Translation," which will be discussed in our thesis on the issue, albeit a little in this area aims to be useful to employees.

Keywords: Translation Theories, Translation Approaches, Translation Theory Stages of Development, Translation.

GİRİŞ

Çeviri etkinliği, ister savaş ister barış dönemlerinde olsun, tarihin her döneminde farklı kültürler arasında dil ve kültür bariyerlerinin aşılmasını, böylelikle farklı kültürlerin birbirine yakınlaşmasını sağlayan en önemli etkinliklerden biridir. Tarihsel süreçte her dönemin başlangıç, sonuç ya da kilit noktalarında çeviri etkinliğinin izlerine rastlanır; çeviri etkinliği bir anlamda tarihin önemli kilit noktalarında kilidi açan anahtar gibidir. Anahtar çevirmenin elinde bulunur.

Tarihin her döneminde üstlendikleri sosyal rol gereği çevirmenlere farklı değerler biçilmiştir. Bazen saygın bir toplumsal kimliği vardır ve uzman konumundadır, bazen de kimsenin değer vermediği bir köle ya da özel eğitim almış bir devlet memurudur çevirmen. Nasıl her tarihsel dönemde çevirmene farklı bir değer biçildiyse, yine o döneme özgü sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel özellikler ışığında farklı çeviri anlayışları gelişmiştir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın amacı, çeviribilim'de uygulama ve kuramsal alanın gelişimine; çevirinin kuramları ve onu bilim yapan sürecin evrelerini incelemektedir. Çeviribilimsel kuramların özelliklerini, bilimsel alt yapısını, oluşumlarını ve işlevlerini gözlemleyerek ve tezdeki incelemelerden yola çıkarak, çeviribilim'deki bu yaklaşımı ifade etmek için genel görüşe ““Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri”, yeni ifadeye ise “Genel Çeviri Kuramına Katkıları” tanımlamasını yerinde bulduk.

Çalışmanın Önemi

Çalışmamızda, Holz-Maenttaeri'nin Çeviri Eylemi kuramından, Vermeer'in Skopos kuramına, Vermeer/Reiss'in Aktarım kuramından, Toury'nin Betimleyicilik kuramına, Höning'in ve Wilss'in kuramlarından günümüze kadar uzanan tüm kuramsal süreçlere kadar geniş bir yelpazeyi ele almaktayız. Bu süreçler çeviribilim alanıyla uğraşan herkesi yakından ilgilendirmekte ve geniş manalı tartışmalara ve yorumlara yol açmaktadır. Bir anlamda çeviribilimin esasları bu görüşler etrafında toplanmaktadır. Yaptığımız çalışma bu görüşleri irdeleyerek ortaya yeni ve kullanılabilir bir bilgi öbeği

koyabilme çalışmasıdır. Ortaya çıkan bu çalışmanın bu alanda çalışma yapacaklara faydalar getirmesini ümit etmekteyiz.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamız sürdürülürken kullanılan kaynaklar ulaşılmak istenen hedef doğrultusunda belirlendi ve bu durum çalışma süresince de elde edilen kaynakların çalışmamıza fayda sağlayacak biçimde yorumlanması ve ilgili yerlerde fayda sağlaması yönünde gelişti. Kaynak kullanımını yapılırken bu alanda önemli çalışmalara imza atmış ve çeviribilimi güçlü kılmak adına yoğun mesai harcamış olan bilim insanlarının kaynakları bize yol gösterdi ve aydınlattı.

BÖLÜM 1: ÇEVİRİ VE ÇEVİRİBİLİM

Çeviri, 'yabancı dil' engelini yarattığı iletişim kopukluğunu gidermeye çalışan insanlık tarihi kadar eski bir aktarım girişimidir ve yeryüzünde farklı diller konuşulduğu sürece de var olmaya devam edecektir. Tevrat'ta, çeşitli dillerin ve buna bağlı olarak çeviri gereksiniminin doğuşuna dair bir anlatı vardır: Babil Kulesi'nin Öyküsü. Buna göre Tufan'dan sonra yine kendilerini kaybeden insanlar, gökyüzüne ulaşma tutkusuyla bir kule yapmaya karar verirler. Herkes aynı dili konuştuğu için, el birliğiyle bu kuleyi inşa girişirler. Tanrı da, yine kendini kaybeden insanoğlunu cezalandırmak üzere dil kargaşası yaratır. İnsanlar birbirini anlayamaz olur ve o devasa projeyi gerçekleştiremezler. Zamanla çeşitli dil ve kültürler, farklı gelenekler oluşur (Tevrat, 1974. 9. Bap 11; Kızıltan, 2000:71).

"Tercüme bilimi"nin Fransızcası "traductologie"dir. Bu terim, ilk defa 1973 yılında Kanadalı Brian Harris tarafından ortaya atılmıştır. Bununla beraber, ondan çok önce, Amerikalı E. Nida'nın 1964 yılında yayınlanan *Toward a Science of Translating*, yani *Bir Tercüme Bilimine Doğru* başlıklı bir kitabı bulunmaktadır. Terimi ilk defa kim ortaya atmış olursa olsun, böyle bir ilmin mevcudiyeti bilhassa 1970'li yıllardan beri tartışılmaktadır. Gözlemlenebilir her şey müspet ilimlerin inceleme konusu olabildiğine göre, bu sıfatı haiz olarak tercüme faaliyetinin de bir ilmî araştırma konusu olmaması için bir sebep yoktur. Şu var ki bir bilim dalı olabilmesi için, bir taraftan bu alanın nev'i şahsına münhasır olması, diğer taraftan da bu faaliyeti yeteri kadar açıklayıcı ilmî bir teori veya teorilerin inşa edilmiş olması gerekir (Yasa, 2006:3).

Bir yandan 'yabancılaşma', öte yandan çevreye kapalı yaşam, kişileri ön yargıya, yanlış anlamaya, çatışmaya sürüklemektedir. Tarihte, insanın kendi dilini bilmeyen, kendisiyle aynı kültür düzeyinde olmayana duydukları ya da takındığı katı tavrı, kökü Yunancaya dayanan 'barbar' nitelemesiyle dışa vurduğu görülmektedir. İşte çeviri, insanoğlunun bölünüp dağılmasından bu yana yaşadığı bu dil kargaşasını aşma yolunda verdiği uğraştır, diller ötesi ortak bir dildir (Göktürk,1986). Tercüme faaliyeti, tercümanlık yönüyle, neredeyse İnsanlıkla yaşıt olsa gerektir. Tarihten takip edilebilen ilk yazılı tercüme örnekleri ise, Akkadlar ve Eski Mısır hanedanlarına kadar geriye gitmektedir. Her meslek erbabı gibi, her tercüman ve mütercim de yaptığı iş üzerinde çokça düşünmüştür. Bu bakımdan, konu üzerinde sistemli tefekkür anlamında tercümeyle ilgili

ilk teorik düşünceler de ilk tercüman veya mütercime kadar geriye götürülebilir. Gelişim aşamaları irdelenebilir.

Bütün bunlardan bahsederken, çevirinin gelişiminde hangi gelişmeler etkili olmuştur? Sorusuna cevap olarak, burada belirleyici olan iki unsur göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, ulaşım araçlarının gelişmesi ve savaş nedeniyle yabancı bölgelere gidilmesiyle artan ticari ilişkilerin sonucu olarak gelişen şehirleşmenin, farklı kültürdeki insanların bir arada yaşamalarını zorunlu kılması, onların birbirlerini tanınması, araştırması ve karşılaşmasına yol açmasıdır. İkinci etmen ise, yazı kültürünün toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir aracı olmasıdır. Yazını bu kadar etkili olması çeviri edimini de haliyle etkilemiştir. İnsanoğlunun geçmişinin çok eskilere dayanmasına rağmen yazının bulunuşu altı bin yıl öncesine dayanmaktadır. İnsanların düşüncelerini somutlaştırmak, kalıcı kılmak için bundan çok önce de farklı işaretleri araç olarak kullandıkları bilinmektedir. Fakat ilk olarak yazı, düşüncelerin belli göstergeler kullanarak en yoğun ve kısa biçimde dile getirebilme, başkalarına aktarabilme imkânını sunmuştur.

M.Ö. 3300'de Mezopotamya'da çivi yazısının Sümerlerce kullanılmaya başlanmasından sonra başka medeniyetler de kendi alfabelerini oluşturmaya başladılar. Halkın ve idarecilerin uymaları gereken kuralların ifade edilmesi ve bilimin, sanatın ve insanlığa faydalı birçok alanın gelişmesi de yazı aracılığıyla olmuştur. Bu durum zamanla devletlerarası münasebetlere de yansımıştır. Birbirinden farklı iki dili konuşan devletler arasındaki ticari ve askeri anlaşmalarda bir dilin yetersiz kalmasıyla iki dili bir arada kullanmanın gerekliliği doğmuştur. Belki de çevirinin ve çevirmenin resmi bir nitelik kazanmasının bundan sonra başladığını ileri sürmek yerinde olacaktır.

Toplumsal hayatı düzenleyen kuralları kâğıda döken yazılı dil, aynı zamanda yazılı ifadelerin sözlü dile oranla kalıcı ve güçlü olması nedeniyle, yaptırım gücü ve inandırıcılığı açısından daha etkili bir niteliğe sahiptir. Yerleşik kültürün gelişmesi özellikle antik Roma'da nüfusun büyük bir çoğunluğunun yabancı olduğu çok kültürlü bir toplumda yaşamın her alanında yazı kültürünün, dolayısıyla çevirinin işlevinin gittikçe artmış olması doğaldır (Barrow, 2002:76). Yazılı dilin bu bağlayıcı yönü çeviri edimini nasıl etkilemiş olabilir? Bu etkiyi daha iyi anlayabilmek için farklı dillerdeki kültürler arasında varılan anlaşmalardaki kararların neden iki dilde yazdıklarını sorgulamak gerek. Bilindiği gibi, bazı karar ve anlaşmalarda birden çok dilin, 4500

yıldan önce yan yana kullanıldığı arkeolojik bulgularla kanıtlanmıştır (Eruz, 2003:23). Bunlar, toplumlararası anlaşmaya dayalı yapılan ilk çeviri belgeler olarak kabul edilebilir. Her iki dilin de bu metinlerde kullanılması, o dili konular için bağlayıcı olduğu kadar, kendi kimliklerini dilleriyle ortaya koymanın, anlaşmaların inandırıcılığının ve bu anlaşmaların kimler arasında yapıldığının da bir göstergesidir.

Yazılı çeviri olgusuyla birlikte çeviriye ilişkin bazı kavramların oluştuğu söylenebilir. Konuşma dilinden farklı olarak yazıda somut bir metnin varlığı onu başka bir dilde olduğu gibi muhafaza etmeyi lüzumlu yaptığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, yazılı metin, çeviriye kanıtlanabilir ve denetlenebilir bir konumuna getirmiştir. Bu değişim, çevirmenin yaptığı işe verdiği önemi artırmasına ve okurlara karşı daha fazla sorumluluk hissetmesine sebep olmuştur. Bunun haricinde yazılı metinlerin çeviride odak olması, bir kaynak metnin aynı ve farklı bir dile, birden çok çevrilebilir olma özelliğini önlemiştir. Bu da çeviride karşılaştırma imkânını ve belli kriterlerin zaman içinde oluşması destekli usullerin oluşmasını sağlamıştır. Çevirinin değerini ortaya koymaya çalışan eleştirmenlerin/çevirmenlerin değerlendirmelerini somut bir kriterle dayandırma gerekliliğini hissetmeleri, zamanla belli ölçütlere göre yapılan çevirinin değişebilirliğini de ortaya çıkarmıştır. Antik dönemden önce Mezopotamya ve Mısır'da yapılan çevirilerde bu yaklaşımı yansıtan çevirilerin yaygın olduğu dikkati çekmektedir. Bu çevirilere bakıldığında çevirmenlerin yazılı metinlerde “sözcüğü sözcüğüne” (verbum de verbo) bir çeviri olarak nitelendirilen (Vermeer, 1992:218) yaklaşımlardan farklı olarak daha çok sözcükleri morfolojik bir yaklaşımla kaynak eserdeki sözcükleri en küçük parçalarına bölerek çevirmeye çalıştıkları görülür. Kaynak metindeki dilin en ufak birimini koruyarak çevirmek, kaynağa bağlılığın ve doğruluğun bir göstergesi olarak kabul edilmekteydi. Hans J. Vermeer, morfolojik manada çeviri olgusunu somut bir örnekle şu şekilde açıklar: Yunancada ruh anlamına gelen syn-essede-sis sözcüğü, Latince con-scien-tia ve Almandada Ge-wis-sen olarak çevrilmektedir (Vermeer, 1996:10). Diller arası farkları düşündüğümüzde, oluşacak erek metnin anlaşılmasının zor olması kaçınılmaz bir sonuç olurdu. Zaten çevirmenleri de anlaşılır olma gibi bir kaygı taşımaktaydılar. Çünkü yazı kültürünün ve okur kitlesinin de henüz gelişmemiş olması nedeniyle, çevirinin belirlenmiş bir işleve göre, kaynak metni de taşıyan küçük bir azınlığa seslendiği ileri sürülebilir.

1.1. Kuramsal Alan

Çeviri, deneme-yanılmalara, gelişmelere, ilerlemelere ve yeniliklere ilişkin uzun bir geçmişin yan ürünüdür diyebiliriz. Bu, diğer bilim ve sanat alanları için de geçerlidir, ancak çeviriyi daha farklı kılan şey büyük düşünürlerin çeviri işine katılmaları ve yapılan çevirilerden, elbette ki iyi yapılmış çevirilerden büyük yarar sağlamalarıdır (Köksal, 2008:12).

Chaucer, Boerce, Melibee, Person's Tales, Knight's Tales gibi eserlerini çevirilerden yararlanarak ortaya koymuş ünlü İngiliz yazarı Shakespeare'in de pek çok yüksek fikir ve hayalleri çeviriden kaynak bulmuştur (Miremedi, 1991:40).

Çeviribilim, bir sosyal bilim alanı olarak, filoloji ve dilbilim alanlarından dünya ölçeğinde kopuşunu, 1970'lerde gerçekleştirdi. Bu tarihlerde bir paradigma değişikliği yaşandı, bunun sonucunda, bu bilim alanı bağımsız bir bilim alanı olarak tanımlandı ve bu bilim dalı betimleyici ve disiplinler arası bir çalışma yöntemini benimsedi. "Çeviri olgusunu" açıklamak için filolojik, dilbilimsel ve eğitimbilimsel yaklaşımlar yetersiz kalmaktaydı. 1972'de James S. Holmes, "The Name and Nature of Translation Studies" adlı öncü makalesiyle, bu yeni bilimsel alanın adını pekiştirdi ve tartışmaya açtı. Böylece uygulamayla paralel yürütülen çeviriye özgül kuramsal ve betimleyici çalışmalara başlandı.

Fransız hümanist Etienne Dolet (1509-1546), çeviri kuramını oluşturmaya çalışan ilk yazarlardan birisiydi. 1540 yılında yayınlanan çeviri kuramına ve tekniğine ilişkin görüşlerin yer aldığı "La manie're de bren traduire d'une langue en allfre" (Bir Dilden Diğerine İyi Çeviri Nasıl Yapılır?) başlıklı kısa denemesinde Dolet'e göre çevirmenin takip etmesi gereken ilkeler şöyledir:

1: Belirsizliği ortadan kaldırmak için özgürlüğe sahip olsa da çevirmen asıl metnin yazarının sunduğu içerik ve anlamı tam olarak anlamalıdır.

2: Çevirmen hem kaynak dile hem de hedef dile ilişkin mükemmel bilgi sahibi olmalıdır.

3: Sözcüğü sözcüğüne çevirilerden kaçınmalıdır.

4: Ortak kullanımı bulunan konuşma şekillerini kullanmalıdır.

5: Doğru “tonu”oluşturmak için sözcükleri uygun biçimde seçmeli ve sıralamalıdır (Köksal, 2008:19).

Çeviribilim üç ana temel alan üzerine yapılandırılır: Kuramsal, Betimleyici ve Uygulamalı Alanlar. Her ne kadar bu üç alan birbirinden bağımsız alanlar olarak adlandırılrsa da, çeviri olgularının doğası gereği, bu alanlar birbiriyle iç içedir ve birbirini etkiler (ceviribilim, 2008).

Kuramsal alan; ürün, süreç ve işlev odaklı kuramsal yaklaşımları barındıran betimleyici çalışmaların (Descriptive Translation Studies-DTS) sonuçlarını, çeviriyle ilişkili alan ve bilim dallarındaki bilgiyle birleştirir. Böylece, çeviri sürecinin ve çeviri ürünlerin ne olduğu ve ne olacağı konusunu açıklamak ve bu konuda önceden tahminde bulunmak için ilkeler, kuramlar ve modeller oluşturur (ceviribilim, 2008).

Seksenli yıllarda, öncelikle Alman ekolünün çalışmalarıyla çeviri etkinliği kültür tarafından kuşatılan, belirlenmiş bir amaca yönelik, eylem odaklı bir etkinlik olarak ele alındı. Yaklaşık son yirmi yıldır öteki disiplinlerdeki olgulardan da yararlanan çeviribilimsel yaklaşımlarda, ideoloji, güç ilişkileri ve etik gibi kavramlar da önem kazandı (ceviribilim, 2008).

1.2. Betimleyici Alan

James Holmes, 1972 yılında kaleme aldığı “The Name and Nature of Translation Studies” (Çeviribilimin Adı ve Doğası) başlıklı yazısında çeviribilimi “salt” ve “uygulamalı” olarak iki alana ayırır. Betimleyici alan ve kuramsal alan, “salt” çeviribilimin alt başlıklarıdır. Holmes, betimleyici çeviribilim alanında yapılan çalışmaları da “ürün odaklı”, “işlev odaklı” ve “süreç odaklı” olmak üzere üç alt başlıkta toplar.

Ürün odaklı çeviribilim; metin odaklıdır ve var olan çevirilerin betimlenmesidir. Betimlenen çeviriler, tek bir erek metnin incelenmesi ya da farklı dillerdeki erek metinlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi şeklinde olabilir.

İşlev odaklı çeviribilim; çevirilerin erek dizge içindeki konumlarının betimlenmesiyle ilgilenir. Belli bir dönemde hangi metinlerin çevrildiği / çevrilmediği ve çevrilen metinlerin yarattığı etki bu alt alandaki çalışmaların ana konusudur.

Süreç odaklı çeviribilim; ise çeviri edimi sırasında çevirmenin karar verme sürecini araştırır.

1.3. Uygulamalı Alan

Çeviribilimin salt araştırma alanı olan iki dalı (kuramsal ve betimleyici alanlar) dışında kalan, üçüncü alanı uygulama alanıdır ve dört ana başlık altında incelenebilir:

- 1.Çeviri Eğitim-Öğretimi
2. Çeviriye yardımcı malzemeler
- 3.Çeviri politikası
4. Çeviri eleştirisi

Çeviri eğitimi öğrencilere metin türlerine ve metinlere yönelik farkındalık kazandıran bir eğitimidir. Bu bağlamda öğrenciler donanımlı olmalı ve sürekli kendilerini geliştirmeye hazır bulunmalıdır. Almanya ve Avusturya'da çok dilde çeviri eğitimi veren, öğrenci sayıları binlerle ifade edilen, bir tür çeviri fakülteleri bulunmaktadır.

Türkiye'de yirminin üstünde bölümde genelde tek dilde ya da iki dilde çeviri eğitimi veren bölümler vardır. Çeviri eğitimi A (anadil), B (birinci yabancı dil) ve C (ikinci yabancı) dilde verilir. Çevirmen adayı isterse üçüncü bir yabancı dili de öğrenebilir. Eğitimde aldığı çeviri yöntemi aynı olduğundan yöntemi farklı dillere uygulayabilir (ceviribilim, 2008).

Çeviriye yardımcı malzemeler, bu alandaki ders kitapları ve kaynak kitaplar olabileceği gibi sözlükler, terim bankaları, çeviri için geliştirilen bilgisayar programlarıdır. Bunun dışında çeviride canlı kaynaklar da kullanılır. Bu kaynaklar konu uzmanlarıdır. Örneğin tıp alanında bir rapor çevrilirken bu alanın uzmanına danışılabilir.

Çeviri politikası alanı, çeviriye ilişkin bileşenlerin (çevirmen, çeviri süreci, çeviri ürünler) toplumsal rolünün tanımlanması, belirli bir sosyo-kültürel ortamda hangi yapıtların çevrilmesi gerektiği, çevirmenin toplumsal ve ekonomik konumunun ne olduğu ve ne olması gerektiği, işlevsellik vb. sorunsallarla ilgilidir. Türkiye'de siyasi partilerin çevirmen ve çeviri etkinliğine yönelik bir politikası olmadığı için çevirmenlik mevzuatına ilişkin düzenlemeler de eksiktir. Oysa örneğin Almanya'da çevirmen

hakları çok daha iyi korunur ve çevirmen dernekleri devletle birlikte çalışarak çevirmenin haklarını gözeten yönetmelikler oluştururlar. Son yıllarda Türkiye’de çevirmenler kısmen örgütlenmeye başlamışlardır, ancak genelde ayrı ayrı çatılar altında oluşan bu örgütlenmeler, işlevsel bir mevzuat çıkartmak için yeterli bir sayıya ulaşmalarını olanaklı kılmamaktadır. Çeviri eleştirisi, eleştiri aracılığıyla çevirinin yorumlanması ve değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu eleştiri salt yazın metinlerine ya da sanat metinlerine yönelik yapılmaz, piyasada çevirisi yapılan her türlü metnin de eleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin Türkiye’de ciddi bir çevirmenlik mevzuatının bulunmaması nedeniyle iki dili bilen herkes çeviri yapabildiğinden halen hatalı ve geri dönen çok sayıda çeviri oluşmaktadır (ceviribilim, 2008).

Günümüze gelindiğinde ülkemizde teknik çeviri konusunda ülkenin bilimsel ve teknik açıdan ilerlemesine katkısı olacak, devlet eliyle ya da özel sektörde kurulmuş olan bir Çeviri Çalışmaları Bürosu bulunmamaktadır. Teknik çeviri Üniversitelerde, çeşitli çeviri bürolarında, ya da bireysel ve özel firmalar tarafından o alanda ya da üründe gereksinim oldukça yapılmaktadır. Teknik çeviri konusundaki bu yetersizliklerin nedeni şöyle sıralanabilir:

- 1) Teknik çeviriyi yapan çevirmenin genelde çeviri konusunda bilimsel bir eğitimden ve teknik çeviriyi yönlendiren normlardan yoksun olması,
- 2) Çevirmenin maddi kazanç kaygısı yüzünden çok kısa sürede çok çeviri yapmaya girişmesi,
- 3) Çevirmenin çevireceği alanla veya ürünle ilgili bir konu araştırması yapmaması; bu araştırmaya gerek görmemesi.
- 4) Çevirmenin kaynak dil ve hedef dil bilgisinin özellikle teknik yazı yazma formatı ve terminoloji açısından yetersizliği (Aksoy, 1998:74).

Teknik çeviri yöntemlerinin neler olması gerektiğini tartışmadan önce teknik çevirinin ne olduğunu belirlememiz gerekir. Yazın metinleri dışındaki tüm bilimler alanında üretilen metinler ve özel amaçlı dil kullanımı gerektiren metinlerin bir dilden diğerine çevrilmesinin teknik çeviri olarak adlandırdığı bu makalenin başında belirtilmişti. Burton Raffel kaynak metinden yola çıkarak çeviriyi üçe ayırır:

- 1) Yazınsal olmayan düzyazı metinleri çevirisi (Tüm teknik metinler bu gruba girer)
- 2) Yazınsal düzyazı metinleri çevirisi
- 3) Şiir çevirisi (Aksoy, 1998:74; Herman, 1993:11-12)

Raffel'e göre her üç çeviride de çevirmenin hedef dilde anlaşılabilir bir metin üretebilmesi, özgün metnin içeriğini aktarabilmesi ve kaynak ve hedef dilin sözdizimsel ve sözcüksel özelliklerini doğru bir biçimde kavrayarak diğer dile aktarabilmesi beklenir. Raffel tüm çeviri türlerinde özgün metnin içeriğini çok iyi anlamının ve bilmenin çevirmen için önemini vurgular. Raffel üç kategorisinde de sadece çeviri metni okuyacak olan, özgün metni okuma olanağı olmayan bir kitleye seslenen çeviriden söz etmektedir. İyi bir teknik metin çevirmeni, sözcüğü sözcüğüne olmadan özgün metnin tam anlamını aktarabilen çevirmendir.

Amerikalı çevirmen ve dilbilimci Mark Herman teknik çeviri ediminde kaynak dil bilgisi ve hedef dilde teknik bir metin yazabilme becerisinin yanı sıra teknik çevirmenin özgün metnin konusunu da çok iyi bilmesi gerektiği üzerinde durur. Herman teknik çevirideki hedefleri üç başlık altında toplar:

- a) Açıklık b) Kısa ve Öz olma c) Doğruluk (Raffel, 1992:11).

Teknik çeviride biçem, kesit, yapı ve noktalama çevirmenin seçimine bağlı olabilir. Ancak çevirmen bu seçimi yaparken çevirinin yapılma amacını ve ne tür bir okuyucuya sesleneceğini çok iyi belirlemek zorundadır. Teknik çevirmen yöntemlerini belirlemeden önce hedeflerini iyi bilmelidir. Teknik çevirmen için metindeki ileti ana unsurdur ve eksiksiz olarak çevrilmesi gerekir. İleti tüm yan anlamları ve nüansları ile birlikte hiçbir yanlış anlamaya meydan vermeyecek şekilde tam doğru ve eksiksiz olarak hedef dile aktarılmalıdır. Herman'a göre açık, kısa ve öz ve doğru bir çeviri ancak o zaman ortaya çıkar.

Teknik çeviride içeriğin ve iletinin kusursuz olarak aktarılmasında hedef okuyucunun beklentilerini en iyi şekilde karşılayabilecek bir biçemin seçilmesi, yazın çevirisinde olduğu kadar teknik çeviride de çok önemlidir. Biçem sözcüğü bu bağlamda çevirmenin tümce birimleri düzeyindeki sözcüksel seçiminden metnin genel yapısının biçimine kadar olan çeşitli unsurları kapsar (Aksoy, 1998:75; Wright, 1993:69).

Biçemsel unsurların teknik çeviride önemsiz olduğu durumları sadece belirli bir alandaki gelişmeler konusunda bilgi verici çevirileri yayınlayan dergilerde ve bu çevirilerin oluşturduğu yazılarda görmekteyiz.

Bu tür yayınlarda amaç, özgün metnin içeriği hakkında tanıtıcı bir bilgi vermek olduğu için biçemin üzerinde fazlaca durmadan sadece ileti ele alınarak aktarılır.

BÖLÜM 2: ÇEVİRİ KURAMLARININ TARİHSEL YAPISINA

BAKIŞ

2.1. Batı'da Çeviri Etkinliği

Batıda çeviri etkinliği genel olarak Eski Yunan ve Roma uygarlıklarına dayandırılır ancak bu etkinlik çok daha eskilere uzanmaktadır. Doğu ile Batı uygarlıkları sürekli etkileşim içinde bulunuyordu. Çeviri etkinliğinin insanlık tarihi kadar eski olduğu bilinse de, yazılı tarihe geçen ilk rakamlar, M.Ö. 3000'li yıllardır (ceviribilim, 2008).

Yazılı kaynaklarda bu tarihlerde Mısır uygarlığında sözlü çevirmenlerin bulunduğu görülmektedir. Batı uygarlığının beşiği kabul edilen Eski Yunan'da ise çeviri etkinliğinin Mısır uygarlığı düzeyinde olmadığı dile getirilir. Üstünlüklerine inanan Yunanlılar başka dilleri öğrenmektense, başkalarının Yunancayı öğrenmesini uygun bulmuşlardır. Yazılı çeviriye ilişkin bildiğimiz ilk metinlerin yaklaşık tümü İbraniceden Yunancaya çevrilen Eski Ahit metinleridir.

Romalılar döneminde ise Yunancadan Latinceye doğru idari ve dini metinlerin yanı sıra yazın alanında çeviriler yapıldığı izlenmektedir. Andronicus M.Ö. 240 yılında Odysseia'yı Yunancadan Latinceye çevirmiştir. Çeviri kuramı açısından, çeviri üzerine kişisel görüş ve deneyimlerini ilk kaleme alan isimler olarak Cicero'yu (M.Ö. 106-43) ve Türkiye'de Aziz Jerome diye de anılan Hieronymus'u (340-420) anabiliriz.

M.Ö. 2000 yıllarında, Anadolu'da yaşayan Asurlular, Babilliler ve Hititlerde. uzman katipler vardır. Bu kişiler, çeviri bürosu denebilecek mekanlarda, yabancı ülkelerle örn. Mısır'la sürdürülen yazışmaları yürütürler (Mounin, 1967:23).

Yazılı ve sözlü çeviri eylemini niteleyen kavramlar, dilden dile farklılık göstermektedir. Ancak, 18. yüzyıla kadar Fransızcada çevirmen sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan "le truchement"; italyanca'daki il dragomanno, İl turcimanno, Almandadaki Dolmetschen yani tercüme sözcüğünün geçmişi, M.Ö. 2000 yılları Anadolu'suna dayandırılmaktadır. Anadolu'daki Mitannicede 'talami' şeklinde bulunduğu ifade edilmektedir, Türkçe tilmac sözcüğünün oradan geldiği ve "farklı diller konuşan tarafların anlaşmasını sağlayan aracı" anlamında kullanıldığı, 13. yüzyılda tolmettsche

şeklinde Macarca üzerinden Orta Yüksek Almancaya geçtiği ileri sürülmektedir (Dörfer, 1965:663-665).

Anadolu'daki kültürlerde rastlanan, iki dilli sözcük listeleri gibi, iki ya da daha çok dilde hazırlanmış sözlük şeklinde tabletlerin varlığı da, çevirinin burada ciddi bir faaliyet olarak yürütüldüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, çevirinin bir sorunsal olarak ne zaman ele alınmaya başlandığı pek bilinmemektedir. Ancak, çeviri zanaatı ve sanatı hakkında ilk sistematik çalışmalara Roma'da rastlanır. Romalılar, kendilerinden hayli üstün durumdaki Yunanlıların edebiyatını neredeyse bütünüyle kendi dillerine çevirir veya en azından uyarlarlar (Mounin, 1967:24).

Öte yandan Herodot, Yunanlıların ufkunu genişletmek amacıyla, yabancı ulusların kendilerinden üstün özellikleri olduğuna dikkat çeker. Örnekler vererek yabancıyla karşılaşmanın yararına değinir. Yunanlılara gelişmelerini eski Afrika kültür dünyasına borçlu olduklarını hatırlatarak daha sonraki nesillere örnek oluşturur (Mommsen, 1990:23-43).

Antik çağ felsefesinin temsilcilerinden Platon, Eski Mısır'daki kültürü yerinde araştırmış olmakla, yalnız kendisinden sonraki filozofları yönlendirmekle kalmaz, aynı zamanda çeviri yoluyla sınırları aşar, tüm insanlığı etkiler. Yunanlı tarihçi ve yazarların Asya ve Afrika kültürlerine ön yargısız yaklaşımları zaman zaman direnişle karşılaşmış da olsa, eski yabancı kültürlerle zenginleşen, evrenselleşen Eski Yunan'ın 'altın çağ'ını yaşamasıyla sonuçlanır.

Alexander von Humboldt, Arapların yaptıkları çeviriler sayesinde, Avrupa'nın Yunan felsefesinin kaynaklarına kavuştuğunu, bilimsel kültürün korunmasında ve yayılmasında Arapların önemli paya sahip olduklarını vurgular.(a.y.) Roma İmparatorluğunun sergilediği 'Roma ruhu' ise, çeviri yoluyla Avrupa'nın sosyal yaşamını, yasalarını, dilini ve edebiyatını köklü biçimde etkiler (Kızıltan, 2000:72-73).

Gelişmiş kültürün göstergesi sayılan mükemmel dil, Eski Yunan'dan 16. yüzyıla kadar önce Yunanca sonra Latince iken, tarihi ve siyasi koşulların da etkisiyle yerini sırasıyla Fransızcaya ve İngilizceye bırakır. Rönesans döneminde her bir ulusal dilin devlet yönetimi, hukuk, edebiyat, felsefe ve bilim alanında yetkinliğini kanıtlamasıyla, çeviri olgusu giderek ön plana çıkar. Tabii o sıralarda, matbaanın gelişmesi ve buna bağlı

olarak Kutsal Kitap'ın yeni ulusal dillere aktarılmaya başlanması da, çeviriyi kaçınılmaz kılan diğer önemli etkenler arasındadır. İçinde bulunduğumuz iletişim çağında ise, ulusal sınırlar bir anlamda kalkmış, uluslararası ilişkilerde yaşanan yoğunlukla birlikte ekonomi, politika, teknoloji, bilim kültür ve sanat dallarında sürdürülen bilgi alış-verişi hız kazanmıştır. Ne var ki, dil engeli süregeldiği için, çeviriye duyulan gereksinim de kaçınılmaz olarak o oranda artmıştır (Kızıltan, 2000:73).

Yaşanan değişimlerin doğal sonucu olarak, tüm dünyada bir yandan mütercim ve tercüman yetiştiren yüksek okullar hızla yaygınlaşırken, öte yandan araştırmacılar çeviri süreçlerini kısmen veya tamamen otomatikleştirme arayışına girmişlerdir. Ancak, bilgisayar çevirilerinde karşılaşılan güçlükler, çeviri ve özellikle edebi çeviri süreçlerinin bilimsel olarak daha yoğun bir biçimde incelenmesi gereğini doğurmuştur (Wills,1977).

Bu hususta ilk tartışma konusu, tercüme faaliyetinin dil bilimi bünyesinde ele alınıp alınamayacağı olmuş, ancak giderek, tercüme faaliyetinin bu bilimin inceleme alanı içinde yer alamayacağı görüşü yaygın kabul görmeye başlamıştır (Alparslan, 2006:5).

Batıda Roma döneminin ışıltısından sonra Ortaçağa değin bir dağılma ve suskunluk dönemi görülürken, Doğu'daki çeviri etkinliği Arapçaya yapılan çevirilerle yoğunlaşmaktadır. Bağdat'ta (Beyt-ül Hikme = Bilgi Evi) yapılan bu çeviriler daha sonra Endülüs Devleti aracılığıyla Doğu'dan Batı'ya, İber Yarımadası'na ulaşmış ve bu metinler Avrupa dillerine çevrilerek Batı'da kurulan ilk üniversitelerde okutulmaya başlatılmıştır. 15. yüzyılda Gutenberg'in dizilebilir harflerle baskı tekniğini geliştirmesiyle birlikte kitaplar daha yaygın kitlelere ulaşmaya başladı (ceviribilim, 2008).

1650-1800 yılları İngiltere'de tercüme açısından önemli yıllardır. Bu yıllar Dryden'in Virgil'inin ve Pape'nin Homer'inin yıllarıdır. Bu iki yazar önemli eserleri ve tercümeleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Özellikle, Roma ve Yunanlı yazarlardan yaptıkları önemli tercümelemler ile gündeme gelmişlerdir. Bu dönemdeki yetenekli yazarlar tercüme alanını olabildiğince yerinde kullanmışlardır. Bu dönemin sonralarına denk gelen 18 yy.da neredeyse tüm antik klasikler modern biçime dönüşmüşlerdi. Bu dönemde sürecin bir ürünü olarak tercümenin kuralları ve tercüme alanının önemli

kilometre taşları yerine oturdu. Chapman ve diğer Elizabetçiler tercüme hakkında yazmaya başladılar.

Bu alan 1650 yıllarından sonra daha da sistemli bir yapıya büründü. 1791 yılında Alexander Fraser Tytler Tercüme'nin Esasları başlıklı makalesini yayınladı. Bu makale bu konu üzerinde yazılmış ilk İngilizce kitaptır. Tercüme teorisinin detayları 18. yy İngiltere'sinde yeterli düzeyde bilinmemekteydi. Bunun yanında bu alanda Fransa ve Almanya'da daha erken dönemlerde konuyu ele alan kitaplar yayınlanmıştır.

Ne var ki bu mahiyette bize ulaşan ilk hatırı sayılır fikrî malzeme, muhtemelen, Romalı hatip ve yazar Cicero'ya (M.Ö. 104–43) aittir. Sonraki devirlerin belki en mühim ismi olarak, Vulgate (yani Kitab-ı Mukaddesin Latince versiyonunun) sahibi Saint Jeröme (M.S. 347–420) görülmektedir. Arkasından, dünyanın belki ilk ve en uzun ömürlü mütercimlik okulu olan -ki faaliyetleri Bağdat'ta 8. asrın ortalarından 13. asrın ortalarına kadar devam etmiştir- Beytülhikme bünyesinde faaliyet gösteren mütercimler ön plana çıkmaktadır. Bunların başında da, hiç şüphesiz, Huneyn İbn İshak El-İbâdî (810–873) gelir. Tercüme teorisyeni sıfatıyla tespit edilebilen ikinci en mühim isim Câhiz (766?-869) ve üçüncüsü, -onlardan çok sonra gelen Safedî'dir (1296–1363). Muhakkak ki, aynı kültür geleneği içinde, daha birçok mühim isim mevcuttur. Ama ne yazık ki, İslâm Medeniyetinin birçok cephesi için de söylenebileceği gibi, bu alan henüz derinlemesine araştırılmamıştır (Yasa, 2006:1).

Umumî olarak İslâm tercüme tarihi derinlemesine araştırılıp bir bütün halinde ortaya konmadığı gibi, böyle bir çalışma Türk tercüme tarihi için de yapılmış değildir. Elbette her iki alanda da tek tük ve sınırlı çalışmalar vardır; fakat bunlar yeterli olmaktan çok uzaktır. Şu ana kadar yapılan çalışmaları yetersiz buluşumuz, bunların, mevcudun tamamını kuşatıcı olmamalarının ötesinde, asıl, yapılan tercüme teorik açıdan incelemeye tâbi tutmamış olmaları, başka türlü ifade edersek, eserlerdeki tercüme anlayışları üzerinde durmamış olmaları sebebiyledir. Yanlış anlaşılacak için yine tekrar etmek gerekiyor: Tek tek pek çok tercüme, eser, tercüme anlayışları yönünden incelenmiş olsa bile, bütün bir Türk ve İslâm tercüme tarihi bu açıdan ele alınmamıştır veya bu yönde yapılan çalışmalar pek muhtasar kalmıştır (Yasa, 2006:2).

Bizde sadece Türk ve İslâm tercüme tarihini değil, hatta bütün Avrupa tercüme tarihini de bir bütün halinde ele alıp inceleyen tek eser, bildiğimiz kadarıyla, Hilmi Ziya Ülken'e

aittir. Onun “Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü” başlığını taşıyan eseri, 1935 yılında yayınlanmıştır ve bu alanda bir ilk adımdır. Fakat hem başka çalışmalarla tamamlanmamıştır, hem de bu eser, esas itibariyle, tercümelere teorik yönden değerlendirmek gibi bir maksat gütmemekte, onların daha ziyade fikrî tesirlerine dikkat çekmeye çalışmaktadır (Yasa, 2006:2).

İkinci olarak ise, birçok teorisyen, bu alanda, yeteri kadar açıklayıcı bir teorinin ortaya konmadığı görüşündedir. Hatta bunlardan Antoine Berman gibi bazıları, bu alanda objektif bilgi anlamında bir teori olamayacağını ve tercüme biliminin de ancak bizzat tercüme tecrübesinden yola çıkarak tercüme faaliyeti üzerinde tefekkür etmekten ibaret olduğunu savunmaktadırlar. Even-Zohar ve Toury tarafından temsil edilen sosyolojik eleştiri ekolü ise, ancak kendilerinininki gibi bir sosyolojik yaklaşımın objektif ve dolayısıyla ilmî değeri olduğu kanaatindedir. Tartışmalar bu minval üzere zenginleşerek sürüp gitmektedir (Yasa, 2006:4).

Bizim kanaatimizce, başta Seleskovitch ile Lederer olmak üzere Paris'teki ESIT (Ecole supérieure d'interpretes et de traducteurs) hocalarının ortaya koyduğu "Yoruma dayalı tercüme teorisi" yeteri kadar ilmî vasfı haizdir. Zira bu teori hem öncelikle tercümanlık olmak üzere tamamen tercüme pratiğine dayanmaktadır, hem de tercüme faaliyetinin belki tamamını kuşatıcı bir açıklama mahiyetindedir. Öyle ki -bize göre- sosyolojik ve psikanalitik yaklaşımlar ve bu arada Bennan'ın tercümede edebîlik ("poeticite") ve ahlâkîlik ("ethicite") kavramları etrafında geliştirdiği tenkit anlayışı dahi bu teori içinde kendilerine yer bulabilmektedir (Yasa, 2006:4).

Bu teori, aynı zamanda, bütün dünya tercüme tarihinin ve tecrübesinin bir ürünü gibidir. Öyle ki her başarılı mütercim onda kendi faaliyetini görebilmektedir. Ayrıca, onu her ne kadar ilk defa Seleskovitch-Lederer ikilisi sistemleştirmiş olsa da, aynı teoriyi geçmişin pek çok mütercim ve teorisyeninde değişik ifadelerle bulmak mümkündür (Yasa, 2006:4).

2.1.1 Antik Çağ

Batı geleneğinde bu alanda büyük önem taşıyan ilk kaynaklar olarak Platon, Flavius Josephus Philon von Alexandrien ve Paulus'u sayabiliriz. Platon (M.Ö. 428–347), şairi Tanrı'nın lütfuyla ilham kazanmış kişi olarak görür. Şair, bu üstün niteliğiyle diğer

insanlardan ayrılır, o Tanrı'nın hizmetindedir, O'nun ile kullan arasında elçilik yapma görevine layık görülmüş kişidir. Platon'un bu yorumcu şair anlayışı, büyük dinlerdeki 'peygamber' kavramıyla dikkat çekici benzerlikler taşımaktadır, Flavius Josephus (M.S. 37-100) ve Philon (M.Ö. 13 - M.S. 54) da Musa'yı Tanrı Kelamı'nın çevirmeni olarak görürler. Hatta Philon daha ileri giderek İncil'i tümüyle 'çeviri' olarak niteler. Paulus (M.S. 20-67), Tanrı dilinin insan diline aktarılması eylemine ciddi bir biçimde eğilerek dini öğretiyeye temel oluşturabilecek tezlere gerek duyar. Ona göre 'dil ile yapılan konuşma' (Zungenreden), Tanrı ile yapılan bir görüşme olduğunda, bu işle görevlendirilmiş, seçilmiş kişi kehanette bulunuyor demektir. Tanrı Kelamı'nı ya bizzat aktarır veya bir başkasının aracılığına başvurur, insan diline çevirtir (Kızıltan, 2001:74).

Bu sebeple dil vasıtasıyla konuşan 'aracı', kendisine 'çeviri sanatı' bahşedildiğinin bilincine vararak şükretmesini bilmelidir. Öte yandan, bu seçilmiş insanın tefekkür içindeyken işittiği Tanrı 'kelam'ını olduğu gibi insan 'sözcüklerine dökmesinin imkânsızlığını getirir ve Tanrı 'söz'ünün çevrilmezliğini kabul eder (Kızıltan, 2001:74-75).

İlk çeviriler, daha doğrusu ilk dini ve edebi metinlerin çevirileri, kaynak ve amaç dildeki yetersizlik nedeniyle, ilkel bir yöntem olan sözcüğü sözcüğüne aktarma yoluyla gerçekleştirilir. Yani, bugünkü ifadesiyle şifre değiştirme yapılır. Kaynak metin sözcüklerinin izdüşümüne karşılıklarını yazma şeklinde gerçekleştirilen satır altı (Interlinear) çeviriye akraba olan bu uygulama, her ulusun çeviri faaliyetlerinin başladığı dönemlerde izlenen bir yoldur (Kloepfer, 1967; Kızıltan, 2001:74).

Bu yöntem, kaynak metni yeterince bilinçli bir yaklaşımla ele almadığı için 'ilkel' olarak nitelendirilmektedir. Gelişmemiş bir dil anlayışına sahiptir ve kaynak metni körü körüne yüceltir. Bu tür çeviriler genelde çok güç anlaşılır. Ancak çevirmen, zorluğun kendi sınırlı dil yetisinden ve başvuru kaynağı yetersizliğinden değil, sadece kaynak metnin üstünlüğünden ileri geldiğini savunur. Bu yaklaşım, kaynak metne duyulan hayranlık uğruna, kısmen anlaşılabilir bir amaç metin yaratılmasına ve ana dilin zorlanması sonucunda, iki dilin anlaşılabilir bir karışımının doğmasına yol açar; bununla birlikte Antik Çağda çok yaygın olduğu görülmektedir. Fransızcaya ve Almancaya yapılan ilk İncil çevirilerinde de aynı uygulama söz konusudur. Hatta önceleri Sophokles ve Aristoteles'in yapıtları da başka dillere bu yöntemle aktarılmıştır. Horatius (M.Ö. 65-8)

bu geleneğin en çok adı geçen şahsiyeti olarak görülür. Ancak, ileri sürdüğü görüşler bütünü içinde ele alınmadığından "Sen sadık bir çevirmen olarak sözcüğü sözcüğüne evirmemelisin."(nec verbo verbum curabis reddere fidus interpres) şeklindeki ifadesi yanlış yorumlanmış ve kendisine zıt bir çeviri tutumunun temsilcisi olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. (Kızıltan, 2001:74).

Burada geçen "kaynak metne bağımlı bir çevirmen gibi sözcüğü sözcüğüne aktarma" ilkesini, Romalıların Yunanlılardan örnek aldıkları nazım sanatı alanında benimsemiş olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. (Senger, a.y.) Horatius, Romalı şairlere yaratıcılıklarını kullanarak geleneksel malzemeyi biçimlendirmelerini önermekte ve kölece körü körüne taklitten ancak bu şekilde kurtulabileceklerini ileri sürmektedir (Kızıltan, 2001:75).

İlkel çeviri yöntemini uygulayanlar 'söz' ve 'içerik' arasında ayırım yapmaz, ikisini birlik içinde görürken, zamanla kendi dil ve sanat araçlarına tam anlamıyla hâkim kişiler çıkar ve bu iki olgu arasında ayırma giderler. Bu ayırım, çeviride dikkatleri amaç dilde yoğunlaştıracak yeni bir anlayışın çıkış noktası olur: 'Yabancı' metin, öncelikle ana dilin gelişmesine hizmet edecek bir 'malzeme', çeviri ise, bu malzemeye ulaşma yoludur. Bu anlayışa göre, dil insanın en önemli özelliği olduğu içindir ki özenle geliştirilmesi gerekir. Daha sonraki çeviri kuramlarına uzun süre temel oluşturacak 'söz' ve 'içerik' ayırımına gelince; artık her dilde konunun, yani içeriğin, sözcükler aracılığıyla sanatlı bir biçimde ifade edilerek aktarıldığından yola çıkılmaktadır (Kızıltan, 2001:75-76). Ne var ki, sanatlı sözün kullanımını belirleyen kurallar her dilde farklılık göstermektedir!

Sanatlı dil hâkimiyeti ise, söz konusu dillerde her olgunun bilincine vararak amaç metinde yeniden oluşturabilecek birikime sahip olmak demektir. Amaç metindeki söz ve içeriğin, kaynak metinle gerektiği ölçüde örtüşüp örtüşmediği, ancak bu birikimle saptanabilir (Kızıltan, 2001:75-76).

2.1.1.1 Roma Dönemi Çeviri Anlayışı ve İşlevsel Çeviribilim

Vermeer çeviri anlayışını tarihsel gelişimi içinde sözcüğü sözcüğüne (Ad verbum) ve anlam çevirisi/bağlama çevirisi ya da çeviri eylemi kuramı (Ad sensum) olarak ikiye ayırır (S.186). Vermeer'in ayırımında, kaynak metni sözcüğü sözcüğüne ve sözcük

boyutunda çevirmeyi amaçlayan çeviri anlayışı, Eflatun'un, Hıristiyan taassubunun ve çeviri eylemi kuramından önceki çevirilerin hakim paradigmasıdır.

Anlama bağlı çeviri, sofistlerin retorığı, Roma Devri çeviri anlayışı ve bugünkü çeviri eylemi kuramlarının hakim paradigmasıdır. Anlama bağlı çeviri Vermeer'e göre, illa da kaynak metin üreticisinin niyetini anlamak ve saptamak değil, aksine bir kaynak metnin işlevine ve duruma uygun olarak erek metinde yeniden oluşturulmasıdır. Vermeer'in tarihsel süreçte saptadığı bu ikili ayırım bir anlamda, kaynak metne dayalı ve kaynak metni olduğu gibi aktarmaya amaçlayan çeviri anlayışıyla; erek metnin işlevine yönelik çeviri üretmeyi amaçlayan çeviri anlayışlarının özetidir. Kısaca tarihsel süreçte kaynak metin odaklı ve erek odaklı çeviri anlayışları iki hakim paradigma olarak saptanabilirler (Tosun, 2002:41).

Roma devri, Vermeer için, bilinçli olarak çeviri eylemi gerçekleştirildiği ve işlevsel bir yöntem izlendiği için bugünkü çeviri kuramı için incelenmesi gereken bir dönemdir. Roma kültürü Yunan kültürünü yakalama ve aşma isteğindeydi. Çeviri yoluyla Yunan medeniyeti Roma'ya aktarılmak isteniyordu. Bu aktarımda, kaynak eserden daha iyisini, romanın kültürüne özgü verme amacı güdülmekteydi. Orijinali aşma felsefesi Roma'da tüm kültürel alanlar için amaçlanır, fakat önce çeviride gerçekleşir. Romalılar, Yunanlıların edebiyat ve çeviride üstünlüklerini kabul ettikten sonra, onları taklitle işe başladılar. Bu taklitle üstün olan Yunan kültürü elde edilmiş olacaktı. Bu nedenle "örneği aşma" isteği birkaç yüz yıl devam eder. Orijinali aşma önce çeviriyle gerçekleştirilebildi. Orijinali aşma konusunda Cicero'nun çabaları ve özgün yazar olma isteği önemli bir yer tutar (Vermeer, 1992:188–190).

Metni aşma isteği, Roma çevirisinin bugünkü modern çeviri kuramlarını andıran bir çabasıdır. Bir metni aşmayı istemek demek, çevirmenin eseri yeniden yazması, yazarla eşdeğer olmak istemesi demektir. Orijinali aşmak isteme aynı zamanda, alıcı kitlenin zevkini göz önüne almak demektir, çünkü alıcı kitle çevirmenin niyetinin başarılı olup olmadığına karar verecektir. Bu durum Romalılar için, Yunan eserlerinin kültürel olarak yeniden formüle edilmesidir (Vermeer, 1992:191).

Vermeer'e göre "retorik" Roma çevirilerinin ikinci kaynağını oluşturur. Retorik, işlevsel amaç güder ve belli bir konuşma konusunu belli bir durumda bu durum için anlaşılır kılmak ister. Roma çevirisi, bir kaynak metni daha iyisini üretmek amacıyla

erek metne aktarmayı amaçlarken; Roma retorik, bir metnin işlevinin adrese özgü anlaşılmasını amaçlar (Tosun, 2002:42).

Schadewaldt (1973:235) Romalılar kadar hiçbir toplumda çeviriye ilginin büyük olmadığını ve çevirinin eğitime bu devirdeki kadar hiç etki etmediğini savunarak, Romalıları çeviri sanatının mucidi kabul eder. Romalıların bugünkü modern çeviri kuramları açısından en önemli yönü, onların Yunan edebiyatının ünlü eserlerini çevirirken kendi kültürünü dikkate almış olmalarıdır (Vermeer, 1992:192-195).

Vermeer, değişik dönemlerdeki çeviri stratejilerinin çevirmenlerin sosyal konumlarıyla ne kadar bağlantılı olduğu, çeviriyle uğraşanların özgür mü, köle mi olduklarının onların stratejilerini etkilediğini belirterek, çevirmenin toplumsal yerinin çeviri stratejilerini etkilemiş olduğunu saptar. Romalı çevirmenlerin “Orjinali Aşma” ve “Erek kültürü Gözetme” şeklinde beliren çeviri stratejileri üzerinde toplumsal isteklerin rolü önemlidir. Vermeer’e Roma çeviri geleneğinde metin türleri açısından: Bilimsel alanda mümkün olduğunca kelimesi kelimesine çeviri, metni kopyalama; edebiyat alanında kaynak metni aşma; retorik alanda, amaçlanan okuyucuya etki etme şeklinde türlere göre çeviri yaklaşımları söz konusuydu (Vermeer, 1992:197).

Tüm bu özellikleriyle Roma çevirisi Vermeer için, modern çeviri kuramına ulaşma yolunda, Antik Retorikten sonra “ikinci bir ana hat” dır. Çeviri kaynak metinden bağımsız, kendine özgü metin olarak ortaya çıkar (Vermeer, 1992:201).

Vermeer, Romalıların bu yaklaşımlarından çeviri kuramı için şu sonuçları çıkarır:

- (1) Bir dili duruma ve metne göre anlayabilmek.
- (2) Kendini bir dilde duruma ve metne göre ifade etmek
- (3) Mevcut bir kaynak metne dayanarak amaca uygun bir erek metin oluşturmak (Vermeer, 1992:200–203; Tosun, 2002:42-43).

Vermeer’in tarihinde, başlangıcına ve geldiği noktaya bakıldığında çeviri kuramı, kaynak metni merkez alan çeviri anlayışından erek odaklı anlayışa dönen uzun bir serüven izlemektedir. Bu süreçte genelde kaynak metin odaklı bakış açıları öne çıkar. Zaman zaman erek odaklı yaklaşımlar ortaya çıksa da kaynak metne sadakat anlayışından dolayı tutunamamıştır. Tarihsel süreçte erek odaklı bakış açısına dönüş

Vermeer'in "Çeviri Eylemi Kuramı" olarak tanımladığı, tezimizde "erek odaklı ve işlevsel kuramlar" olarak tanımlanan paradigma değişimiyle olur (Tosun, 2002:43).

Huet, bir yandan çeviriyi giderek daha dar anlamda ele alırken, aynı anda 'yorum' (Interpretation) kavramını ise en geniş anlamıyla tanımlar. Böylelikle çağının yaygın çeviri anlayışından yana tavrını koyar: Çeviri, anlamaya hizmet eden araçtır. Dar anlamdaki çeviriyi bu tanıma dâhil etmez. O tür çeviri dil öğrenmek veya üslûp çalışmalarına hizmet etmek amacıyla yapılır. Huet çeviri yöntemlerini temelde ikiye ayırmıştır. Birinci yöntem çevirinin çevirmen veya okuyucunun zevkine ya da eğitim düzeyine hitap etmesidir. İkincisinde ise yalnızca yazarına hizmet etmesidir. Antik çağdaki Latin çevirmenlerin Yunancadan yaptıkları çevirileri birinci gruba örnek gösterir ve kuramcılarını da Cicero ve Quintilian'ın adını verir (Kızıltan, 2001:2).

2.1.1.2 Cicero

Cicero (M.Ö. 106–43), Romalı düşünürlerin yabancı edebiyatları kendine uydurma ve yerlileştirme (Adaptation) eğiliminin önde gelen temsilcilerindendir. Söz ve içerik ayrımını bir sisteme oturtan ilk kişidir. Yabancı yapıta karşı takınılacak bu yeni tutumun varlığına "yorumlayıcı olarak değil hatip olarak" (nec ut interpres sed ut orator) tanımıyla, dikkat çeker: Çevirmen ya kaynak metne tamamen bir yorumcu ya da dinleyiciye hitap eden bir hatip gibi yaklaşır (Stolze, 1994:14; Friedrich, 1893; Koller, 1979: 71).

Söz sanatları ve üslûbu aktarırken, hatiplerin yaptığı gibi amaç dile yönelerek onun olanaklarından yararlanmak gerektiğini şu sözlerle dile getirir:

"Fikirleri, biçimleri veya başka deyişle figürleri, bizim alışkanlıklarımıza uygun düşecek bir dile çeviriyorum. " (verbis ad nostram consuetudinem aptis)

Cicero, bu tanımıyla kendisinden önceki kurama karşı çıkmaktadır. Yazı hatalarına varıncaya değin kaynak metne bağlı kalan yaklaşıma taban tabana zıt bir kuramla, çevirmeni kaynak dile ve metne tutsak olmaktan kurtarır. Cicero'nun, kaynak metni körü körüne kopya etme, daha doğrusu şifre değiştirme şeklindeki 'ilkel motamo'ya karşı geliştirdiği bu kuram, 'serbest çeviri' (freie Übersetzung) olarak nitelendirilir. Cicero'ya göre, 'hatip' (orator) olarak çeviren kişi, kendine özgü bir sanat eseri

yaratmayı amaçlar. Bu eser, "içerik' (res) ile 'söz'ün (verba) sentezidir. 'Konu' ve 'fikir dağarcığı' (intellectio), 'kurgu' (dispositio) ve 'yaratıcılık' (inventio) kaynak metne bağlı kalınarak aktarılır. Kaynak metnin dil yapısı ise, amaç metin dilinin anlatım olanakları ve gelenekleri doğrultusunda düzenlenmelidir. Ancak, çevirmenin görevi, sadece bu kaynak metindeki dilin normlarından uzaklaşma değil, sanatlı dile hâkimiyeti sayesinde, ana dilin dil duygusunu ve üslûp anlayışını göz önünde bulundurarak kaynak metnin üstün niteliklerini ortaya çıkarmaktır. Bir şifre değişikliğinden öteye gitmeyen 'ilkel' çeviri yöntemiyle bu amaçlara ulaşılamayacağı açıktır. Çevirmen, sözcükleri kendi potasında kotarak aktardığı takdirde, kaynak metindeki üslûbu ve sözcüklerin ifade gücünü amaç dilde de muhafaza etmeyi başaracaktır. Bu durumda 'serbest' çeviri iki hedef gütmektedir: Birincisi, çevirmen kaynak metinlerden yararlanarak kendi dilinin anlatım olanaklarını kullanmaya yönelecektir. İkincisi, kaynak dilden aktarılan yapıt, kendi okuyucusunda bıraktığı etkiyi amaç metin okuyucusu üzerinde de yaratacaktır. Böylece, çeviri eleştirisine nesnel bir ölçüt getirilmiş olmaktadır. Çeviri yapıtın başarısını belirleyecek ölçüt, kaynak ve amaç dile hakimiyetin göstergesi sayılan 'etki'dir (Kızıltan, 2001:76-77).

İlkel çeviri yöntemi, çeviri sanatına giden yolda daima bir başlangıç noktası olmasına karşın, çeviride özgür olmanın en yoğun biçimde tartışıldığı 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyılda da bu tür çeviriler yapılmıştır. Öte yandan, Cicero'nun kuramı 19. yüzyıla, hatta kısmen 20. yüzyıla değin yol gösterici olmuştur. Çevirmeni kaynak metne tutsak olmaktan kurtararak ona serbestçe hareket etme olanağı sağlayan bu kuramın temsilcileri arasında Cicero'dan sonra Hieronymus, Quintilian ve Genç Plinius'u sayabiliriz. Cicero'nun 'serbest çeviri'ye getirdiği ana ilkeler Genç Plinius ve Quintilian tarafından da benimsenerek geliştirilir. Çevirmenin kaynak yapıta bağımlılığı giderek arka planda kalırken, dikkatler kaynak metinden çevirmen ve çeviriye, bu yoldan özgün edebiyata ve okuyucusuna çevrilir, yaratılan yeni sanat eseri önem kazanır (Kızıltan, 2001:75).

Vermeer'e göre Cicero'nun retorik anlayışı Çeviri Eylemi Kuramı'na benzer bir yöntem sunar. Cicero retoriğinde işlevsel ve durum bağlamında davranır. Cicero'nun mahkeme hitabeti için izlediği yöntem, K. Reiss'in Metin Tipolojisi Yöntemi'ne temel olan bir yöntemdir (Vermeer, 1992:241). Vermeer'e göre Cicero'nun çeviri anlayışı bugünkü

işlevsel çeviriyle önemli benzerlikler gösterir. O, metin türlerine ve işlevlerine göre farklı çeviri stratejileri izlemiştir. Vermeer, Cicero'nun edebi çevirilerini amaca yönelik çeviri olarak adlandırmakla onları erek odaklı bir konuma yerleştirir (Tosun, 2002:43).

Cicero yeni oluşturulan çeviri metnin, örnek aldığı kaynak metni aşması gerektiğini söyler. Cicero çevirmen olarak metin türlerine göre çevirmen stratejileri geliştirir. Vermeer'e göre Cicero için üç stratejisi türü söz konusudur: Felsefi metin türü, retorik tür, edebi tür (Vermeer, 1992:209-211).

Cicero'nun işlevsel çevirileri özellikle retorik alandadır. Eflatun'un diyalogunu, monolog türü bir mahkeme konuşması şeklinde çevirmesi bunun en belirgin örneklerindendir (Vermeer, 1992:220).

Springer'e göre Cicero bilimsel çevirilerinde "sözcüğü sözcüğüne" çeviri yapmıştır (Springer, 1875:214). Cicero'nun sözcüğü sözcüğüne çevirdiği bilimsel eserler genelde Hıristiyanlık eserleridir. Hıristiyan Roma döneminde ilahiyat bilimi bilim sayıldığından, kutsal kitaplar Tanrı Sözü olduğundan kutsal eserlerde sözcüğü sözcüğüne çevirmek önemlidir. Bu açıdan Cicero'nun dinsel metin çevirileri sözcüğü sözcüğünedir. Orta çağda, dinsel eserlerin etkisiyle sözcüğü sözcüğüne çeviri tüm çeviri türlerini kapsar bir duruma gelir (Vermeer, 1992:214).

Cicero, edebi çevirilerde serbest davranır ve kültüre özgülüğe önem verir. Yunanlıların edebi eserlerini Roma kültürünü dikkate alarak çevirir.

Vermeer edebi eserlerin çevirisini orijinali oluşturmaktan daha zor görür. Bu görüşlerini Cicero kuramı bağlamında değerlendirirken, Cicero'nun görüşleriyle paralel olarak şu saptamayı yapar:

- (1) Bir yazarın yazınsal olarak söyleneni yeniden söylemesi, ilk defa söylemekten ya da yazmaktan daha zordur. Bu yüzden yazar ve şair özgürlükleri açısından bakıldığında çeviri zor bir sanattır.
- (2) Ortalama çevirmen, kelimesi kelimesine çevirirken, sanatçı serbest hareket eder (buna göre çevirmen metin sanatçısıdır.) (Vermeer, 1992:17).

Vermeer, bugünkü çeviri eylemi kuramını Cicero'nun retoriğinde yakalamıştır:

“Her Őeye rağmen bir eviri eylemi kuramı ayrıntılı olarak hayret verici bir Şekilde ve sistematik olarak Cicero’nun retoriğinde bulunur. Yalnızca, “söz” (Rede) yerine “eviri eylemi” kavramını koymak yeterlidir” (Vermeer, 1992:221).

Bu tezde Vermeer’in Skopos Kuramı’nı incelerken, bu kuramın art alan olarak Cicero’dan esinlendiğini belirttiğimizde, çok abartılı gelecek bir yaklaşım sunduğumuz söylenebilir. Bu nedenle Vermeer’in bizzat kendinden alıntı yaparak, bu konuyu tartışmaya açık tutmak istiyoruz:

Vermeer, Cicero’ya baktığımızda retorik yerine eviri, söz (oratio) yerine metin koyduğumuzda bütünsel ve modern bir eviri kuramı elde edeceğimizi savunur. Vermeer, buradan modern çevri kuramı kendinden önceki kuramların sıralı bir devamı değil, daha çok eski retorik kuramına dayandığının anlaşılacağını söyler (Vermeer, 1992:222-25).

Cicero’nun Vermeer’e etkisini, Vermeer’in “Skopos” kuramına benzeyen, Cicero’dan alıntı Şu cümlelerle ortaya koyabiliriz:

“Amaç, metin üretimini yönlendirir. Metnin kalitesi amacına bağlıdır (Orator 3. 10–1) (Vermeer, 1992: 229)”.

Vermeer, eviri eylemi kuramını yukarıda eski retoriğe kadar götürerek ve eviri eylemi kuramının aslında yeni bir kuram olmadığını söyleyerek ve Cicero’nun Skopos kavramına etkisini sunarak bir anlamda kendi kuramsal öncülerini ortaya koymuştur.

Cicero Vermeer’in Skopos kuramını etkilediği gibi, K. Reiss’in yukarıda belirttiğimiz Metin Tipolojisi Yöntemine de etki eder (Reiss, 1995). Reiss’in üçe ayırdığı ve daha sonra iletişim araçlarını eklediği metin tipolojisi Cicero’da çok benzerdir. Karşılaştırmak gerekirse:

Cicero’da “docere” metin metin işlevi, K. Reiss’te bilgi verici metin işlevi ya da türü

Cicero’da “delectore” metin işlevi, K. Reiss’te ekspressif metin işlevi ya da türü

Cicero’da “permovere” metin işlevi, K. Reiss’te operatif metin işleviyada türü Şeklindedir (Vermeer, 1992:241).

Cicero'nun çeviri anlayışının bugünkü çeviribilim anlayışına yakın olup olmadığını şu cümleleriyle yorumlamak mümkün:

“Cicero diyalog çevirisinin yöntemi için şöyle der: “(…) Ben ünlü bir diyalogu çevirdim...diyalog olarak değil konuşma olarak çevirdim...Aynı düşünceleri kendi sözcük şekillerimize uydurdum...burada sözcüğü sözcüğüne çevirme gereği duymadım, aksine cümlelerin özü ve gücünü çevirme gereği duydum...”. Bu modern düşünce ve yöntem nedeniyle kendisine saldıranlara da “Bize, ‘yunanlılar daha iyisini üretir’, diyenlere; ‘latinler daha iyisini üretemezler mi? Cevabını veririm. ‘Neden bu eseri latince okuyalım’ diyenlere de, ‘o zaman diğer yunan eserlerini de neden latince okumuyorsunuz?’ sorusunu sorarım” der” (Vermeer, 1992: 241).

2.1.1.3. Quintilian

(M.S. 35-96), 'çeviri' ve 'açıklama' (Paraphrase) türünden bir ayırma gider. Ona göre açıklama, kaynak eserle boy ölçüşmeye cesaret edemeyenlerin başvurduğu ve bilhassa üslûpta değişikliğe yol açan bir yöntemdir. Çeviri kuramı açısından yaklaşıldığında, kaynak metni titizlikle kopyalama yoluyla, benzer ancak özgün bir örneğini oluşturma iyi bir yöntem olmakla birlikte, bu arada kaynak metnin çizdiği çerçeveyi aşmamak gerekir. Kaynak yapıtı aynı zamanda yerel özelliklere de uydurma koşulu ileri sürüldüğü takdirde, şöyle bir sonuçla karşılaşırız: Konu ve tüm üslûp araçları, yerli edebiyatı zenginleştirmek amacıyla alınır. Dil ve ifade biçimi ise genel itibarıyla yerel özelliklere uydurulur. Artık sıradan taklit, yerini rekabete bırakır; çeviri yapıtın amacı, aslıyla aynı değerde olmak ve aynı etkiyi bırakmak değil, olanaklar elverdiğince ondan daha iyi olmaktır. Çevirmen, kaynak yapıttan araç olarak yararlanmalı, yeni anlatım yollarıyla ana dilini zenginleştirmeye yönelmelidir. Ancak tabii ki, bunun da bir sınırı vardır. Kaynak metindeki yeni ifadeyi kullanmak uğruna ana dil duygusuna aykırı düşecek yapılara yer verilmemelidir. Söz konusu kaynak dil yoluyla amaç dile yenilikler kazandırılmaya girişildiğinde, izleri çağımızda da hala hissedilir olmakla birlikte, özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında gündemde olan o ikinci çeviri anlayışı ortaya çıkmaktadır: Serbest çeviri yoluyla kendi dil ve edebiyatını zenginleştirme (Kızıltan, 2001:77-78).

2.1.1.4. Genç Plinius

(M.S. 61–113) da, Latin yazarları örnek aldıkları Yunanca yapıtlara bağlı kalmaktan bütünüyle kurtarma yolunda bir adım daha atar. Önce kaynak yapıtı tek tek parçalara ayırmayı, sonra bu parçalardan yeni, özgün bir yapıt oluşturmayı önerir. Bu uygulamada baş gösterecek güçlüklerin sadece "yararlı" olacağını, dolayısıyla çevirinin yabancı dilden ana dile veya tersi yönde yapılmasının fark etmeyeceğini savunur. Cicero'dan aşağı yukarı 400 yıl sonra Kutsal Kitap'ın Latinceye ünlü Vulgata çevirisini yapan Hieronymus (348-420) da serbest çeviri anlayışı benimsemeye devam eder (Kızıltan, 2000:78).

2.1.1.5 Hieronymus

Hieronymus, Pammakyus'a çeviri konusundaki düşünce ve ilkelerinden bahsettiği mektubunda şöyle der :

"Sadece kabul etmekle kalmıyor, ayrıca itiraf da ediyorum ki. Yunanca metinleri çevirirken -kutsal kitaplar hariç, çünkü onlarda kelimelerin dizilişi bile başlı başına bir giz- sözcüğü sözcüğüne çevirmek yerine anlamı aktarıyorum "

Ancak, bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Hieronymus çeviri sorununa metin türü açısından yaklaşır. Böylece dikkati yeniden çeviri olgusuna çeker (Kızıltan, 2000: 78).

Ancak bu yaklaşım, aslına sıkı sıkıya bağlı ilkel çeviri anlayışından çok farklıdır. Metin türü ayırımı, metnin kaynak ve amaç kültürde üstlendiği işlevin belirlenmesi gereğini doğurur. Zira çeviride uygulanacak yöntemi belirleyen ölçüt, kaynak metnin türü ve buna bağlı olarak amaç kültürdeki işlevidir. Antik çağ geleneğinin öngördüğü, çeviriyi özgün edebiyatı zenginleştirme aracı olarak ele alma ilkesinin yanı sıra gelişen bu anlayış, büyük yankı uyandırır ve bünyesinde yeni bir kuram barındırdığı için çok etkili olur (Kızıltan, 2000:78).

Hieronymus temelde iki çeviri tutumundan söz eder: Verbum e verbo transferre (sözcüğü sözcüğüne çeviri) ve sensum ezprimere de sensu (anlamın çevirisi). Hieronymus'un, Kutsal Kitap konusunda benimsediği tutum, sözcüğü sözcüğüne aktarımdır. Söz dizimi bile başlı başına 'giz" olan böyle bir metinde değişiklik yapma fikrinden çok uzaktır. Kutsal Kitap"ı anlamak zor, hele hele çevirmek son derece

tehlikeli bir iştir. Çevirmenden gücünü aşacak şeyler beklenmemelidir. İncil çevirmeni birbirine zıt iki görev üstlenmiştir: Kutsal Kitap'a duyduğu sorumluluk ona 'Kutsal Söz'ü elden geldiğince aynıyla aktarmayı emreder (Kızıltan, 2000:78-79).

Ama aynı zamanda amaç dil okuruna yönelik bir başka misyonu daha vardır: Tanrı'nın sözünü açıklamak ve yaymak. Hieronymus ve Luther, 18. yüzyılın ilk yarısına kadar çok etkili olan ve dini metinlerde iki ağırlık merkezini, metni ve okuyucuyu, aynı çatı altında buluşturmaya çalışan bu geleneğin başta gelen temsilcilerindendirler. Hieronymus, Kutsal Kitap'ı çevirmeye kalkışmakla üstlenmiş olduğu bu zorlu görevde, Tanrı'nın kendisine yardım edeceğinden emindir (Störig, 1973:1-13).

Zira bu göre seçilmiş kişi olarak, havariler, peygamberler ve keramet sahibi kişiler gibi, kendisine yol gösteren o 'ilhama erme' lütfünü yaşar. Peygamberler gibi kendisine vahy inmesini diler. Bütün varlığıyla, Tanrı'nın iradesini yansıtacak bilgiyle donanmış olmayı ister. Ona göre. Çevirmen kendisine bilgi vahyedildiğini anlar, bu bilgileri ana dili vasıtasıyla kitlelere ulaştırır ve bunu yaparken de kaynak metnin özgün üslubunu korur.

Kutsal Kitap'ın yüceliği, yanılmazlığı birlik içinde oluşu ve anlaşılmazlığı Tanrı'nın yazarlık gücünden gelmektedir. 'Hebraeica Veritas' (İbranice gerçek) olarak özetlediği bu yazarlık, içinde tüm zenginlikleri barındıran bir hazinedir. 'Hebraeica Veritas' kavramı, Septuaginta'da bu şekilde ele alınmadığı için. Kutsal Kitap'ın çağın şartlarına uyacak şekilde değiştirilmesi gerektiği düşünülmüş, eklemeler ve çıkarmalar yapılmış, düzeltmeler ve anlaşılmaz yerlerin aydınlatılması konusunda fazla ileri gidilmiştir. Bu yüzden Hieronymus kaynak metin olarak ona değil, bozulmamış, dokunulmamış aslına dayanarak çevirmeyi zorunlu görür. Öte yandan din dışı metinlerde de, yapıtın aslına saygılı olma yönünde bir tavır sergiler. Çevirmen, kaynak metnin özgünlüğü, zarafeti, ifade gücü, kendine has tonu ve tınısını olduğu gibi yazarının üslûp özelliklerini de korumalıdır (Kızıltan, 2000:79).

Bu konuda yeterince eğitilmiş olmadan, yalnızca yazarlık yeteneğine dayanarak çeviri yapabileceğine inanan 'serbest çeviri" yanlılarının bu keyfi anlayışı, sözcüğe bağlı böyle bir çeviriyi imkânsız kılmaktadır. Hieronymus bu kanıdan hareketle, her yerde yalnızca 'anlam'ı verdiğini iddia eden çevirmen Synmachus'u olduğu gibi Cicero'yu ve Septuaginta çevirmenlerini de şiddetle kınar (Kloepfer, 1967:33-34).

Bununla birlikte, çeviri geleneğinde sürekli tartışılan asıl sorun, doğrudan çeviri yöntemiyle ilgilidir ve Hieronymus'dan sonra da yüzyıllar boyunca birçok çevirmen ya sadık veya serbest çeviri ilkesini benimseyecek, birini diğerine karşı savunacaktır. Eski Yüksek Almanca Dönemi'nde (8-11. y.y.) yazılı Almanca, çeviriler yoluyla gelişimini sürdürür (Kızıltan, 2000:80).

Çevirmen önündeki metne duyduğu saygı nedeniyle, yazarı hakkında düşüncesizce bir yargıya fırsat vermemeli veya kendi düşüncesini ona dikte ettirmemelidir. O, ana dili elverdiği ölçüde, ki bu sınırı geniş tutmak lazımdır, katı bir biçimde aslına bağlı çevirmelidir. Ancak, diller arasındaki farklılık buna engel olduğu için, çevirmen kaynak metnin niteliği doğrultusunda bir yöntem belirlemek zorundadır. İncil çevirisi konusunda örnek aldığı kişi Hieronymus'dur. Bu metin türünde, sözcük seçiminde ve söz diziminde en katı anlamda sözcüğü sözcüğüne çeviriyi ilke edinir. Eldeki sözcük dağarcığı yeterli değilse, kullanımdan kalkmış eski sözcüklere baş varmalı, hatta yeni türetmelere gitmelidir. Burada farklı bir 'çeviri dili' anlayışı sezilenmektedir. Gerektiğinde, mantığa aykırı düşecek şekilde bile çevrilebilir. Çeviriyi ancak bilginler ve gerçek aydınlar yapabilir. Çünkü çevirmen yalnızca elindeki metni değil, yazarın tüm eserlerini ve özelliklerini bilmelidir. Çeviri aslına boyun eğen bir etkinlik olmakla birlikte, aslı kadar önemlidir. Felsefi metinler konusunda, sözcüğe bağlı çeviriyi önerir. Zira bu alanda terminoloji sorunu yaşanmaktadır. Amaç dilde karşılığı olmayan kavramlar aynıyla verilmeli ve bir dipnotla açıklanmalıdır. Mecazlar ve deyimler konusunda da aynı yol izlenmelidir. Sözcüğün yarattığı imgelemin dipnotla açıklanması, çevirmeni yazarın kastettiğini değil, kendi anladığını aktarmaktan ve mecazi anlamı bozmaktan alıkoyar (Kızıltan, 2001:3).

Çeviri yöntemleri, yorum veya sözcüğü sözcüğüne aktarımdan serbest çeviriye kadar geniş bir yelpazeye yayılmakla birlikte, Latince örneklerinden bağımsız özgün metinler oluşturma eğilimine nadiren rastlanır. Dil çalışmalarının ağırlıklı olarak çeviri faaliyetlerine dayandırıldığı bu yüzyıllarda, Latince ve Hıristiyan Antik kültürü Almanca yazı diline aktarılır (Störiğ, 1973:1-2).

Çeviriler, bir iki istisna dışında, manastırlarda yapılır ve üretilen metinler orada kullanılır. Manastır okulları çevrilen metinlerin işlevini belirler. Amaç, manastır öğrencisinin Latince öğrenmesine ve Latince kaynak yapıtları anlamasına yardımcı

olmaktır. Ancak Almanca henüz bir 'kültür dili' seviyesine ulaşma sürecinde olduğundan, dil-fikir ve kültür çalışmaları devam etmektedir. Yani yazı dili tam anlamıyla yerleşmemiş, kullanımında yeterince deneyim kazanılmamıştır. Bu nedenle çeviri bir deneme alanı olarak değerlendirilir. Andığımız etkenler, genellikle sözcüğe sıkı sıkıya bağlı çeviri yönteminin tercih edilmesinde büyük rol oynar. Almancaya yapılan çeviriler, dile kimlik kazandırma girişiminde önemli ölçüde itici güç olmakla kalmaz, aynı zamanda bu gelişimin evrelerini de yansıtır (Kızıltan, 2000:80).

2.1.2. Hümanizma Dönemi

Elden geldiğince "olduğu gibi aktarma" yöntemine ilişkin bir tür kurama 15. yüzyıl ortalarında Alman hümanist Niclas von Wyle'de (1410–1478) rastlanmaktadır. İtalyan hümanistlerden yaptığı çevirilerle üne kavuşan Wyle, 1461'den itibaren ayrı ayrı yayımladığı çevirilerini 1478'de "Tranzlatzeif" adı altında toplar. Eserinin ön sözünde, çevirilerinde uyguladığı yöntemi "her bir sözcüğün yerine başka bir sözcük" koyma ("ein jedes wort gegen ein andern wort") şeklinde tanımlar (Koller, 1992:61).

Sık sık yinelediği gibi, anlaşılabilirliği tehlikeye atma pahasına Latincenin inceliğini korumayı ilke edinmiştir. Roma -Yunan kültür mirasından doğan Hümanizma hareketi, Antik kültürün yeniden canlandırılması esasına dayandığı, o kültürü tanıyabilme şansı elit tabakayla sınırlı kaldığı içindir ki, Wyle'nin amacı da, çeviri yoluyla seçkin bir okuyucu kitlesinin aydınlanmasına katkıda bulunmak, hümanist dünya görüşünü yansıtan yapıtları aktararak iç dünyalarını zenginleştirmeye çalışmaktır (Kızıltan, 2000:81).

Uyguladığı harfiyen sadakat yönteminde, Almancayı Latinceye benzetme çabasıyla Latince söz dizimini kopya etmesi bir yana, kaynak metindeki baskı yanlışlarını bile çevirisinde muhafaza edecek kadar ileri gitmiştir (Kloepfer, 1967:20).

Hümanizma döneminde İtalya ve Fransa'da da Antik çağ edebiyatına duyulan derin hayranlık, bu çağın 'bütün bilgilerin kaynağı' olduğu inancını yaratır. Hümanistler, o çağa ait her şeyi olduğu gibi kendi edebiyatlarına aktarmaya çalışırlar. Bunun sonucunda, edebi çeviri konusunda kapsamlı bir çeviri kuramı geliştirme gereği doğar (Kızıltan, 2000:81).

2.1.2.1. Leonardo Bruni (1370-1444)

Luther'den çok önceleri, daha 1440'larda bir edebi çeviri kuramı geliştirir. Bu kuram, Antik çağdaki sanat dilinin yeniden keşfedilmesi esasına dayanır. Tını, ritim ve sıralı uzun cümlelerin uyumuna dayalı bu dili, kulağın yeniden öğrenmesi gerekmektedir. Bu kuramın ana ilkesi, sadakat, yani doğruluk ve sorumluluktur. Amaç, kaynak metindeki özellikleri tümüyle muhafaza eden 'sanat kurallarına uygun' bir çeviridir. Kaynak metindeki sözcüklerin anlamı, süsü ve görkemi eksiksiz aktarılacaktır. Bir başka deyişle, içerik ve söz düzeyinde örtüşme sağlanacaktır. Kaynak metindeki her öge çok önemli olduğu için, Yunanca metinden hiçbir şey çıkarılmadığı takdirde, kaynak dilde yarattığı olağan üstü etki, çeviride yeniden hayat bulacaktır (Kızıltan, 2000:81).

Çevirmenin her iki dil ve edebiyatta deneyimli olması yeterli değildir. Aynı zamanda onlara tümüyle hâkim olmalıdır ki, o ilkel sözcüğe bağımlılıktan kurtulabilsin. Metinde geçen her sözcüğün anlam ve önemini kavrayabilmek için, çeviriye girişmeden önce yazarın tüm yapıtlarını okumak ve açıklamayı yorumlamak lâzımdır. Çevirmen, bilim ve eğitim yoluyla geliştirebileceği yorum becerisinin yanı sıra, anladığını kaynak yapıtıla örtüşecek ve ana diline uyacak şekilde yeniden ifade etme yeteneğine sahip olmalıdır. Bunun da ötesinde, yazara ve amaç dil okuyucusuna karşı taşıdığı sorumluluğun bilinci içinde hareket etmelidir (Kızıltan, 2000:81).

Ancak bu koşulları yerine getirdiği takdirde, yazarın üslûp araçları ile amaç dile yerleşmiş yapılar arasında ayırım yapabilir. Başarılı çeviride göz önünde bulundurulması gereken ilkeleri böylece sıralayan Bruni, çeviri yapıtı kaynak yapıtıla öncelikle üslûp bakımından uyması gerektiğini vurgular. Çünkü biçim, yalnız içerik kadar önemli olmakla kalmaz, aynı zamanda çevirmenin kaynak yapıtı bir bütün olarak aktarmada izleyeceği yolu da belirler (Kızıltan, 2000:81).

Fransız hümanistler de çevirinin hedefi, koşulları ve izleyeceği yol konusunda Bruni ile aynı fikirdedirler. Ancak, aralarında bir fark vardır: Onlar, büyüüne kapıldıkları yabancı dili aynıyla amaç dile aktarmak yerine, daha bilinçli bir yaklaşımla sadık çevirinin asıl sorunlarının nereden kaynaklandığını keşfetmeye çalışırlar.

2.1.2.2. Etienne Dolet (1509-1546)

"Bir Dilden Bir Başkasına Çeviri Yapmanın Yolları" adlı yapıtında ana dilin sunduğu olanakları ve yeni türetilen sözcükleri dikkatli kullanarak elden geldiğince kaynak metne yaklaşmayı önerir. Pasquier (1529–1615) ve Peletier (1517–1582) onu izleyerek kuramlarını geliştirirler. Pasquier, kaynak yapıt, yani klasik eserin, zamanla sınırlı olmaması, kalıcı olması nedeniyle 'asıl kaynak' olarak sürekli ona başvurulduğu, buna karşılık çevirisinin, yaratıldığı dönemin diline bağlı ve zaman baskısı altında olduğunu, bu yüzden de tıpkı eski giysiler gibi zaman zaman yenilenmesi gerektiğini savunur (Kızıltan, 2000:83).

Peletier ve Pasquier, kaynak eserin kusursuzluğunun yazarının üslûbu ve kaynak dilin özelliklerinden ileri geldiğini görebildikleri için, sadık çeviriyi iki uçtan tehdit eden tehlikenin bilincindedirler. O sözcüğe sıkı sıkıya bağlı ilkel çeviri gibi serbest çeviri de tezlerinin en can alıcı noktasını, yani çevrilebilirliğin sınırlarını belirlemeyi engellemektedir. Bu nedenle, bu iki sivri uçtan da uzak durmak, Latince bilen veya bilmeyen okuyucuya göre çevirmemek lazımdır. Çünkü o zaman yazarı, örn. bir Cicero'yu hissetmek hemen hemen imkânsızdır. Başka bir deyişle, çeviri yöntemini belirleyecek olan, belli bir okur kitlesi değil, yazarın kendisidir. Sadık çeviri, aslına olabildiğince yaklaşma girişimidir. Çevirmen de, o görünmez sınırı aşmamak koşuluyla, güneşe yaklaşmasına izin verilen İkarus'a benzetilebilir (Pasquier, 1956:135; Kloepfer, 1967:42).

Bu iki kuramcı, daha gelişmiş bir sözcüğe bağlılıkla, kaynak metnin değerini belirleyen özelliklere her biri kendi tarzında zarar veren ilkel sözcüğe bağlılık ve serbest çeviri arasındaki o dar yolu tanımlamaktadır. Hedef, çevirinin yasalarını çiğnemeyen, diller arasındaki farklılığa rağmen kaynak metne sınırsızca yaklaşan, ancak bu iki metnin tam anlamıyla örtüşmeyeceğinin bilinci içinde ele alınmış bir sadık çeviridir.

Fransız hümanistlerin bu alabildiğine modern hükümleri, devrin uygulama olanaklarından çok uzak olduğundan unutulmaya terk edildi. Luther ve Peletier'den ancak yüzyılı aşkın bir zaman sonra, Pierre Daniel Huet uygulamaya yönelik bir kuram geliştirmeye çalıştı. Sırası geldiğinde bu konuya tekrar değineceğiz. Fransa'da ilke, 'güzel' ölçütüne öncelik tanıyarak örnek kaynak dil yapıtını sahip olduğu tüm niteliklerle amaç dilin anlatım olanakları doğrultusunda, çevirmektir.

Aynı dönemlerde Almanya'da ise, çeviri araştırmalarına temel oluşturacak nitelikte başka bir gelenek vardır. Buna göre, çeviri ve kuram, oluşturdukları tarihi koşullardan ayrı düşünülmemeli, o çerçevde ele alınmalıdır.

Rönesans Dönemi'nde, bürokrasi, diplomasi, hukuk, felsefe, edebiyat ve sanat alanında yeterli olduğunu kanıtlamış gerçk ulusal dillerin oluşmasıyla, çeviri olgusu yeni bir anlam kazanır. O sıralarda matbaanın yaygınlık kazanmasıyla, Latince, Yunanca, hele hele Arapça veya İbranice bilmeyen okuyucuya ulaşmak isteyen kitap sayısı artış kaydetmeye başlar. Bütün bunlara ek olarak, hızla yayılan reformasyon akımları, Kutsal Kitap'ın çeşitli ulusal dillere aktarılması gereğini doğurur (Kızıltan, 2000:82-83).

2.1.2.3. Luther

(1483–1546), İncil'i çevirirken kaynak ve amaç dile karşı sorumluluk hisseden çevirmenin karşı karşıya olduğu sorunların bilincindedir. Bu bağlamda, Hieronymus'un İncil çevirisi konusunda geliştirdiği kurama büyük ölçüde katılmaktadır. Vulgata hakkında konuşurken "Hieronymus kendi çapında iyi iş yaptı" der. Öte yandan, kuramın tıkanđına inandığı alanlar üzerinde çalışarak geliştirmeye devam eder. 1522–1534 yılları arasında yaptığı İncil çevirisinde, bir yandan ulusal dilin gerçklerini göz önüne alırken, öte yandan sunduğu yetersiz olanaklara dikkat çeker, Almanca yazı dilinin gelişmesi yönünde yoğun çabaya girer (Kızıltan, 2000:83).

Döneminin 'sözcüğe kr körüne bağlılık' ilkesini benimseyenlerle aynı fikirde olmamakla birlikte, alabildiğine zorlandığı bir sorunla karşı karşıyadır: Tüm çabalara rağmen Almancanın kaynak dili karşılamaya yetmediği durumlarda ne yapılmalı? Karşılaştığı güçlüğün boyutlarını şu sözlerle dile getirir:

"...onbeş gün. Üç-dört hafta tek bir sözcüğe karşılık aradığımız ve bulamadığımız çok oldu. zerinde çalışıyorduk... dört günde neredeyse üç satır bile bitiremiyorduk.“(Kloepfer, 1967:35).

Luther, dillerin ayrıldığından kaynaklanan bu soruna Hieronymus'dan farklı bir çzm getirir:

"İlke ..., bazen szcğe sıkı sıkıya bağlı kalmak, bazen de sadece anlamı vermektir." (Störig 1973: 20 ("Und ist uns sehr oft begegnet, dass wir vierzehn

Tage, drei, vier Wochen haben ein einziges Wort gesucht und gefragt, haben's dennoch zuweilen nicht gefunden. Im Hier arbeiteten wir also dass in vier Tagen zuweilen kaum drei Zeilen konnten fertigen.") (Kızıltan, 2000:83).

Çeviri sırasında kaynak ve amaç metinle, o metinlerin dillerinin belirlediği ilkeler doğrultusunda, iki ayrı yöntem uygulanabileceğinin bilincindedir: Kaynak metni amaç dil okuruna ya da amaç dil okurunu kaynak metne yöneltmek. Hieronymus'dan farklı olarak, duruma göre izleyeceği yola karar verecek kişi "çevirmen" olacaktır, görüşünü savunur. Hieronymus için, en azından teorik olarak, sözcükler her zaman önemlidir. Zira Tanrı Kelamı olan 'yazı'yı çok daha radikal ve değişmez görür.

Bunun içindir ki, 'Tanrı Kelamı'nın ancak bu göreve tayin edilmiş kişinin çevirebileceğini ileri sürer. Luther ise, yöntemle ilgili bu sorunu kendine özgü bir biçimde çözmüştür: Sözcüklerin ne zaman önemli olduğuna çevirmenin vicdanı karar verecektir.(a.y.) Kutsal gerçeklerin okuyucuya aktarılmasında çevirmenin yetkili karar organı olarak görülmesi, bir bilinç değişimine işaret etmektedir (Kızıltan, 2000:83).

Luther'in Hieronymus'a yönelik eleştirisi, yalnızca anlaşılabilirliği zorlayan İncil çevirisiyle sınırlı kalmaz, 'edebi' metin çevrilerindeki dil anlayışına da karşıdır. Hieronymus'un dili, 'sokaktaki adamın dili' değil eğitim görmüş üst tabakanın anlayacağı Latince'dir. Luther ise, İncil'i açık anlaşılır bir Almancayla aktarabilmek için, 'sokaktaki adam'm konuşma tarzını inceler. Ancak, bu noktada göz ardı ettiği bir gerçek vardır (Kızıltan, 2000:84).

Hieronymus'un çevirilerinde kullandığı Latince, yüzyıllara dayalı gelenekler doğrultusunda biçimlenmiş bir dildir. Luther ise, çeviriye başladığında çok farklı koşullar altında çalışmak zorundadır. Almancanın henüz böyle bir geleneği yoktur, işlenerek yazı dili olma yolunda geliştirilecektir. Luther "Sendbrief vom Dolmetschen" (M. Luther:37-266; Kloepfer, 1967:36) adlı yazısında, anlama bağlı, sadece anlamaya ağırlık veren bir çeviri anlayışını savunur.

Ancak bu kuram da, yine o çağa kadar söz konusu olan diğer kuramlar gibi, zamanın koşullarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bunun için, yapının oluşum koşullarını ve amacını göz ardı etmemek gerekir. "Sendbrief de, İncil'i çevirirken doğru sözcüğü bulmak için verdiği tutkulu ve öz verili mücadelede "yine de harfleri öyle çok başıboş bırakmadığını" söyler (Störig 1963:14–32).

Dini yönden son derece önemli olan 'sola fide'yi (kayıtsız şartsız sadakat) savunmasında, tabii ki anlama sadık ve konuşma dilini hedefleyen bir çevri uygulaması yaptığını belirtir. Çevirmenin esas alması gereken şeyler, metnin anlamı (meynung des text) ve kendi dil tarzıdır (art):

"Nasıl Almanca konuşulacağını, bu eşeklerin yaptığı gibi, Latince harflere danışmak yerine, evdeki anaya, sokaktaki çocuğa, pazardaki adama sormak ve onların ağzına bakarak nasıl konuştuklarını görmek ve ona göre çevirmek gerekir. Çünkü ancak o zaman anlar ve kendileriyle Almanca konuşulduğunun farkına varırlar. "(a.g.e. : 25 ("Doch hab ich widerum nicht allzu frei die buchstaben lassenfahren....") (Kızıltan, 2000:84).

Ancak, acaba genel anlaşılabilirliğe ağırlık verildiğinde, kaynak metnin kutsallığı bozulmuş, o metne dayanmayan ve kendi başına sürekli değişime uğrayan bir ilkeye bağlanılmış olmaz mı? Luther bu sorunların bilincindedir. İncil "pazarda konuşulduğu gibi konuşulmalıdır" ilkesiyle çevirirken karşılaştığı en önemli güçlük, her zaman buna bağlı kalmaktır. Ancak zamanla başka kişilerin onu örnek alarak İncil'i kendi vicdanları doğrultusunda ve pazarlarındaki adamlar için çevirmeye kalkışmalarına neden olduğu takdirde, bu kuramının "'fazla cesur'" olup olmayacağı sorusuyla yüz yüze gelir. Bu nedenle İncil'i gelecekte yeniden ve daha geniş bir zaman dilimi içinde çevirmeyi ümit eder (Kızıltan, 2000:85).

Farklı dönemlerde yürütülen çeviri etkinliğinin Rönesans, Klasizm, Romantizm, Realizm gibi birçok dönemin/akımın oluşmasında belirleyici rol olması, bu görüşü desteklemektedir. Bunun yanında, özellikle Almanya'da Aydınlanma'yı başlatan en önemli etmenlerden biri olan Reformasyon'un da Luther'in İncil çevirileri olmadan gerçekleşmesi düşünülemez (Yücel, 2006).

Bununla beraber Nida (1964:14-15) Martin Luther'in çeviride kullandığı teknikleri şu şekilde özetler:

- 1.Sözcük sıralamasında kayma
- 2.Kip bildiren yardımcı eylemlerin kullanılması,
3. Gerektiğinde bağlayıcıların devreye sokulması,

4. Almancada kabul edilebilir karşılıkları bulunmayan Yunanca ve İbranice terimlerin kaldırılması,
5. Tek sözcükleri çevirmek için gerekli yerlerde söz öbeklerinin kullanılması,
6. Mecazların değiştirilmesi,
7. Metinsel değişkenlere özen gösterilmesi (Köksal, 2008:20).

2.1.3. Barok Çağı

Luther'den sonra, çeviri sorunu çok uzun bir süre duraklama dönemi yaşar. Latince, eğitim dili olarak önemini korur. Nihayet 17. yüzyılda etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başlamasıyla çeviri problemi yeniden güncellik kazanır. Seyrek de olsa edebiyat ürünlerinde bu konuya değinildiği görülür. Martin Opitz (1597–1639), Roma-Yunan kültürünün amaç dile aktarılmasında çok yönlü yararlar olduğuna değinerek çevirinin gerekliliğini savunur:

"Yunanlı ve Latin ozanlardan bir şeyler çevirmeye kalkışmamız iyi bir uygulama şeklidir: çünkü bu yolla kelimelerin özellikleri ve görkemini, söz sanatları çeşitlerini görme ve benzerlerini bulma imkânına kavuşulmuş olunmaktadır. "a.g.e. : 21 ("Denn man muss nicht die Buchstaben in der Lateinischen Sprache fragen, wie man sol] Deutsch reden, wie diese Esel tun. sondern man muss die Mutter im Hause, die Kinder auf der Gassen, den gemeinen Mann auf dem Markt drum fragen, und denselbigen auf das Maul sehen, wie sie reden und danach dolmetschen; da verstehen sie es denn und anerkennen, dafür man deutsch mit ihnen redet.") (Kızıltan, 2000:85).

Opitz için çeviri, hedefi amaç dili zenginleştirmek olan bir tür taklittir ve bu açıdan yaklaşıldığında fazla problem yaratan bir olgu değildir. Yine de. ana dili geliştirmesi bakımından önemlidir. Yani, yarar yanı ağır basan bir araç olmaktan öte gidemez. Sidney'in "Arcadia"sını kaynak dilden değil Fransızca çevirisinden Almancaya çevirmesi de, çeviri sorunlarının, içerik ve dil ilişkisinin ne denli bilincinde olduğunu göstermektedir. Antigon çevirisi, sözcüğü sözcüğüne bir çeviridir. Luther ile 18. yüzyıl ortaları arasında, Almanya'da çeviri hakkındaki yaklaşımlarda bu sorunsala katkıda bulunabilecek görüşlere pek rastlanmaz (Kızıltan, 2000:85).

Çünkü problem yoktur, olsa da bunlar teknik problemlerdir. Belli kurallara uyulduğu sürece rahatlıkla çeviri yapılabilir. ("Eine gute art der Übung ist, das wir zuweilen aus den Griechischen und Lateinischen Poeten etwas zwei übersetzen vornehmen: dadurch denn die eigenschaft und glantz der wörter. die menge der figuren, und das vermögen auch dergleichen zu erfinden zwei wege gebracht wird.") (Opitz, 1963:54; Kloepfer, 1967:25).

Öte yandan. Almanca 17. yüzyılda, gerek çeviriler gerekse Böhme gibi mistiklerin yapıtlarıyla dil ve sözcük bakımından gelişirken, yeni yeni kurulmaya başlayan Dil Cemiyetleri de (Sprachgesellschaften) dili yabancı etkilerden kurtararak anlaştırmayı hedeflerler. Aynı yıllarda Fransa'da da Academie Française (1635) kurulur. 1617'de faaliyete geçen Fntchthringende Gesellschaft adlı dil kurumu, üyelerini asiller ve burjuva sınıfından seçer. Palmenorden adındaki dil kurumu ise, hedefini yalnızca Almancayı Fransız etkisinden kurtarmakla sınırlamaz. Aynı zamanda kültür ve mezhep farkı gözetmeksizin bir kültür seferberliğine girişmek istemektedir. Hoşgörünün önemine dikkat çekerek özenli bir dilin kültür seviyesini yükselteceğini savunur. Dile yararı dokunacağı inancıyla, yabancı dilden yapılan çevirileri ve edebi çalışmaları destekler. Schottel'in (1612–1676) "Teutschen Haubtsprache" (1633) adlı çalışmasındaki "Almancalaştırma Gerçek Anlamda Nasıl Yapılmalı ve Diğer Gerçek Deyimler ve Alman Dilinin Diğer Özellikleri Hakkında" adlı bölümün başlığı bile dil cemiyetlerinin eğilimini yansıtmaktadır. Bu cemiyetler, çeviri kuramındaki çelişkiyle mücadele etmek zorundadırlar (Kızıltan, 2000:85).

İyi Almanca yazmak isteniyorsa, bu 'iyi' öncelikle saf, geleneksel, teutsche' Almanca demektir. Ama aynı zamanda, o ideal dili yaratmaya, geliştirmeye çabalarlar. Almancanın geliştirilmesi, diğer çalışmaların yanı sıra, çeviri yoluyla da desteklenmek isteniyorsa, bu iş Almanca olmayan öğeleri dile sokmadan yapılmalıdır. Yabancı dilin ana dile müdahale etmesine savaş açılmıştır. Çözüm yolları şöyle sıralanır: Ya Almancanın ham malzemesine yabancı yapılar getirilecek ya da yabancı örneklerin karşılığı gibi görünen eski Almanca sözcükler yeniden canlandırılacaktır. Kaynak yapının cümle yapısı, üslubu ve söz sanatlarının Almancaya has özellikler bozulmadan taklit edilmesi konusunda sorun yoktur. Sadece sözcük konusunda çok katı bir tutumla saf kökene bağlı kalınması istenmektedir (Kızıltan, 2000:86).

BÖLÜM 3: ÇAĞDAŞ ÇEVİRİ YAKLAŞIMLARI

Çağdaş Çeviribilimsel yaklaşımlar yetmişli yıllarda çevirinin özgül konumuna uygun şekillenmeye başlamıştır. Bu bağlamda filolojik yaklaşımlarda olduğu gibi kaynak metnin dokunulmazlığı konusuna eleştirel yaklaşımıştır. Çünkü çeviri erek kültür için oluşturulan bir etkinliktir ve bu nedenle çeviribilimin inceleme alanı da çeviri metinlerdir. Erek kültürü kaynak kültür için üretilmiş metin ilgilendirmez, erek kültür metni çevirisi üzerinden alımlar. Kaldı ki, öncelikle yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren çeviri metin türleri çeşitlenmiş ve çeviri olgusu teknolojik gelişmelerle de erek kültürde yerleşmiştir. Çeviriyi erek kültürdeki bağlamı içinde inceleyen çağdaş çeviri kuramları aşağıdaki gibidir (ceviribilim, 2008).

3.1. Betimleyici Çeviribilim Çalışmaları (Toury)

Betimleyici Çeviribilim Çalışmaları (Descriptive Translation Studies/DTS) Gideon Toury'nin Itamar Even-Zohar'ın çoğul dizge kuramını geliştirmesiyle başladı. Toury, 1980 yılında In Search of A Theory of Translation başlıklı kitabıyla Betimleyici Çeviribilim'i bütünsel olarak tanıtmış, kurama getirdiği yeniliklerle 1995 yılında "Descriptive Translation Studies and Beyond" başlıklı kitabını yazmıştır. Betimleyici çeviribilim çalışmalarının en önemli özelliği erek odaklı olmaları ve erek kültürde "çeviri" olarak tanımlanan her metni bir çeviri metin olarak kabul etmeleridir (ceviribilim, 2008).

Bu yaklaşımın çeviribilime en önemli katkılarından biri, çeviri sürecinde çevirmeni kısıtlayan birtakım normlardan söz etmesidir. Gideon Toury normları öncül normlar, süreç öncesi normlar ve süreç normları olarak üçe ayırır.

Betimleyici çeviribilimin ürünü olan "çeviri" kavramı ve çeviribilimde kullanılan öteki kavramları genişletilmiş; çevirmenin çeviri davranışlarını belirleyen normlar üzerinde durarak çeviribilimin görgül araştırma alanına da daha geniş bir açıdan bakılmasını sağlamıştır. Bunun dışında, sunduğu betimleyici yöntem yoluyla daha nesnel bir model önermeyi amaçlamıştır (ceviribilim, 2008).

3.2. oğuldizge Kuramı (Even-Zohar)

Yazın tarihine çoğul bir dizge içerisinde bakarak, çeviri yazına bu dizgenin bir bileşeni olarak yer veren Even-Zohar, çeviri yazının ulusal yazındaki yerini ve işlevsel rolünü yadsımaz. Bu açıdan, çeviri kuramını devingen bir sistem içerisinde ele alan ilk kuram olması bakımından çeviribilimsel bakış açılarına yeni bir açılım sunmuştur (ceviribilim, 2008).

Bu durumda örneğin yazınsal metinlerin birer bileşeni oldukları dizgeyi yazın dizgesi olarak adlandırsak (yazın dizgesi de ideoloji ve kültür dizgeleri gibi bir sosyo-göstergesel dizgedir), bu yazın dizgesi içinde çeviri yazınsal metinler de ayrı bir dizge oluştururlar. Bu durumda, hem bu dizgenin kendi içindeki diğer çeviri, yazınsal metinlerle hem de ulusal yazın dizgesi içindeki metinlerle etkileşim halindedirler. Dizgeler arasında işlevselliğe bağlı olarak hiyerarşik bir ilişkinin doğduğu önermesiyle Itamar Even-Zohar, dizgelerin çoğuldizge içindeki konumlarının zaman zaman merkezde (centre), zaman zaman çevrede (periphery) olabileceğini vurgular. Bu konumlar arasında geçiş (transfer) olanaklıdır. Bu geçiş genelde farkına varılmadan ya da kaynağı görmezden gelinerek gerçekleşir (ceviribilim, 2008).

Routledge Encyclopedia Of Translation Studies'in "Polysytem Theory" alt başlığında belirtildiği üzere, çoğuldizge içinde çeşitli katmanlar ve altgruplar baskın konuma geçmek için sürekli bir rekabet halindedir. Bu yüzden de yazınsal çoğuldizge içerisinde de yazınsal türler (literary genres) arasında sürekli devam etmekte olan merkez-çevre gerilimi mevcuttur. Yazınsal tür kavramı, en geniş anlamıyla, yalnız "yüksek" ve "kanonlaşmış" olanları değil, "düşük" ve "kanonlaşmamış" olanları da kapsar. Bu yüzden çoğuldizge yalnız "başyapıtları" (masterpieces) veya (kabul görmüş şiir biçimleri gibi) saygın olanı değil, ayrıca çocuk yazını, popüler kurmaca ve çeviri metinleri de (bunların hiç biri temel yazınsal ürünler olarak düşünülmezler) içerir (ceviribilim, 2008).

Bu yeni, seçkin olmayan, formüller sunmayan ve değer yargılarını reddeden bakış açısı çeviri kuramı alanında uzun erimli sonuçlara yol açmıştır.

3.3. Bir Eylem Olarak Çeviri (Holz-Mänttəri)

Almanca yazan Finlandiyalı çeviribilimci Justa Holz-Mänttəri, “Bir Eylem Olarak Çeviri” (Translatorisches Handeln, 1984) adlı kuramında her eylemin bir amacı olduğu gerçeğinden hareket etmektedir. Çevirinin de bir eylem olduğunu ve bu nedenle “bir amaca hizmet etmesi gerektiğini” vurgulayan çeviribilimci, bu amacın içinde yaşadığımız “işbölümüne dayalı toplum” (arbeitsteilige Gesellschaft) tarafından belirlendiğini dile getirmektedir. Bu amaç, kültürlerarası iletişimin sağlanmasından yola çıkılarak, erek kültür ve erek toplum normları dikkate alınarak gerçekleştirilmekte ve çevirmen bu süreçte erek kitlenin beklentileri doğrultusunda, işlevsel kararlar alan bir iletişim uzmanı olarak görev almaktadır. Erek dizge normları çerçevesinde çeviri yöntem ve stratejileri geliştiren yetkin çevirmen, çeviri sürecinde yalnız değildir. İşbölümüne dayalı toplumda çeviri sürecinde çevirmen ile işbirliği içinde olan birçok eyleyen vardır. Çeviri edincine sahip çevirmenin görevi erek metni ve işbirliği içinde olduğu eyleyenleri yönlendirmek ve yararlanabileceği tüm kaynakları ekonomik biçimde kullanarak çevirisini gerçekleştirmektir. İşlevsel bir çeviri ortaya koymak konusunda her türlü kararı alma yetkisi bulunan çevirmen, bu bağlamda tüm sorumluluğu üstlenen bir uzman konumundadır (ceviribilim, 2008).

3.4. Çeviride İşlevin Rolü, Skopos Kuramı (Vermeer)

Skopos Kuramı, Alman çeviribilimci Hans Vermeer’in, 1978 yayınladığı bir makalede temellerini attığı ve 1984 yılında Katharina Reiss ile birlikte yaptığı ortak bir çalışma sonucunda oluşturulmuş bir kuramdır. Vermeer daha sonra bu kuramı açıklayan ve geliştiren yapıtlar yazmıştır (ceviribilim, 2008).

Skopos kuramı uygulamalı alan üzerine kurulmuş olup, Vermeer tarafından çeviriye ilişkin eylemlerden biri olduğu vurgulanmıştır. Eylemi yönlendiren ve sonucuna ulaşmasında belirleyici rol oynayan etmen “amaç”tır. Bu kuramın merkezinde yer alan “amaç”, kuramın adını da belirlemiştir. “Skopos” Yunanca kökenli bir sözcük olup, “amaç”, “sonuç” ve “işlev” anlamına gelmektedir. Ayrıca Vermeer’in, Katharina Reiss ile beraber 1984’te yazmış olduğu Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie (Genel Bir Çeviri Kuramının Temelleri) adlı çalışmasında Yunanca’da erek ve hedef anlamına gelen Skopos kavramının işlev ile birlikte eşanlamlı kullanılmasının nedeni, bu kavramların söz konusu çeviri yaklaşımıyla örtüşmesidir. (Stolze, 1993:163).

Çünkü bu kurama göre bir kaynak metnin çevirisini belirleyen en önemli etkenlerden biri çevirilerin başka edimleri gibi ereğe ve işleve yönelik olması, daha açık bir ifadeyle çevirmenin bir metni erek dile aktarırken kaynak metnin niteliğine göre değil o metni kendi amacına uygun bir biçimde değiştirip kararlar alabilmesidir. Bundan dolayı da Skopos kuramı erek odaklı çeviri kuramı olarak kabul edilmektedir. Burada erek dilin-kültürün çeviride birincil değerde görülmesi bir metnin anlamını oluşturan erek kültür normlarına sahip olmasıyla ilgilidir. Bu normlar bir metnin var olana durumun ortamına bağlı olarak anlam kazanmasına yol açar (Yücel, 2007:129).

Her metnin var olan duruma/ortama göre oluştuğu düşünülürse bir erek metnin de kendi koşulları içerisinde ele alınması gerektiği sonucuna varılır. Çünkü belli bir ortamda oluşan bir edimin anlamlı olmasını sağlayan söz konusu ortamda geçerli olan normlardır. Vermeer “Skopos” kavramının üç ayrı kullanımı olabileceğini belirtmiştir; çeviri süreci, çevirinin sonucu ve çeviri yöntemi. Bu kullanımlar doğrultusunda, Skopos kuramında çevirmenin hedefi, çevirinin göreceği işlev ve çeviri metnin amacı ön plana çıkmaktadır. Buna göre çevirmen, çeviriyi başlatan işverenle yapacağı görüşmeler sonucunda, erek kitleyi göz önünde bulundurularak, erek metin için belirlenen amaç doğrultusunda çeviri stratejisini belirler. Skopos kuramına göre amaç, çevirmenin hedeflediği son nokta olarak erek kitleye varmak üzere bir dizi eylemin yerine getirilmesidir.

Çevirmen, işveren ve alıcı arasında çeviri süreci öncesinden başlayarak, çeviri süreci sırasında alınan kararların ve buna uygun olarak yerine getirilen eylemlerin tümünün bir amacı olup, bu amaçlar zinciri çeviri eyleminde ereğe ulaşmada geçirilen evreler olarak da değerlendirilir (ceviribilim, 2008).

Bu kurama göre, kaynak metin ve erek metin kendi gerçekleri içinde ele alınır. Dolayısıyla erek metin kaynak metinden bağımsız bir işleve hizmet edebilmektedir. Bu bağlamda Skopos kuramında, “Uzman” olarak çevirmene sorumluluk yüklenmektedir. Çevirinin amacını işveren belirlemektedir. Ancak bu amacı işveren tek başına karar vermemektedir. Erek dizge ve kaynak metin arasında aracılık yapan çevirmenin, dizgeler arası iletişimde uzman bir kişi olarak, işverenin amacını belirlemesinde, ya da istediği amacın erek dizgede gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda onu yönlendirmesi gerekmektedir. Çevirmen bu amacın erek dizgede işverenin amacı

doğrultusunda en uygun düzeyde yerine getirilmesinden yükümlü kişidir. Vermeer Skopos kuramın tüm metinlere uygulanabileceğini savunmaktadır ve dolayısıyla bu kuramla, genel bir çeviri kuramı oluşturmayı amaçlamıştır (ceviribilim, 2008).

Bütün bu etmenler düşünüldüğünde, çeviri ediminin erek kültüre ne derece bağlı bir edim olduğu ortaya çıkar. Erek kültür odaklı çeviri yaklaşımını ileri süren Skopos kuramına göre, çeviriyi belirleyen etmenler arasında çevirmenin çeviri süreci başlamadan önce kendisinin yada ona bu görevi veren bir işverenin çeviri süreci başlamadan önce kendisinin yada ona bu görevi veren bir işverenin alacağı kararlar son derece önemlidir. Muharrem Tosun'un da belirttiği gibi, "çevirmen çeviri sürecinde, çoklu amaç doğrultusunda, çevirinin erek kültürde göreceği işlev konusunda kararlar almak zorundadır." (Yücel, 2007:130).

Çeviribilimin bu günkü konumunu ve yerini saptamak için çeviri tarihine belli devirsel özellikler ve bakış açılarıyla bir göz gezdirmek işlevsel çeviri kuramının oluşumu hakkında fikir vericidir. Vermeer'in çeviri tarih kronolojisi (Vermeer, 1992), bazı tarihsel dönemler ve saptamalarla bize yol gösterebilir. Vermeer'in çeviri tarihiyle ilgili geniş araştırması bizim için çevirinin tarihsel serüveninde belli izleri yakalama açısından önemli bir dayanak noktası oldu. Bir diğer önemli nokta tezin başlangıcında Vermeer'in tarihçesinin bir önemli yönü de, T. Kuhn'dan (1982) alıntıyla adı konan ve bu tezin incelediği yeni işlevsel kuramların çeviribilim içerisindeki konumu açısından önemli bir saptama saydığı, paradigma değişimine, tarihsel bir bakışla değişiyor olmasıdır. Vermeer'in modern çeviri kuramı paradigmasını "Çeviri Eylemi Kuramı" olarak tanımlaması da tezin savıyla örtüşmektedir (Tosun, 2002:35).

Vermeer'in "Çevirinin Doğası-Bir Özet" adlı bildirisinde "dilsel göstergelerin kendi içinde varlıklarının olmadığını, olguların bir kişi için belli çevre koşullarında anlam ve önem kazandığını dile getirmesi çeviri için de geçerlidir. Anlamın tarihsel olgulara göre biçimlenmesi her çevirinin bir anlamda "yeniliği" okurun alınmamasına bağlı olduğu kadar, metnin hangi normların etkisi altında olduğu da önemlidir (Rifat, 2004:259).

Çeviri tarihine bakışımızda önemli bazı devirler, kişiler ya da görüşler eksik kalabilir. Amacımız çeviri tarihine kronolojik, ayrıntılı bir bakış sunmak değil elbette. Alıntılar yaptığımız çeviri tarihi, tezin savunduğu bir paradigma değişiminin ve yeni çeviri eylemi kuramının çeviri tarihi açısından nasıl bir dönüm noktası olduğunu ortaya

koymaya çalışır. Yeni çeviribilimsel bakışa tarihsel süreçte bakıldığında çeviri dünyası açısından konumu gözlenebilmektedir. Çevirinin tarihsel süreçte bugünkü kuramlara doğru nasıl bir gelişim gösterdiğini ana hatlarıyla izlemek mümkündür. Çevirinin tarihsel süreçte bugünkü kuramlarla ilişkisi açısından hangi evreleri geçirdiğini, özelde ise özellikle Sofist Retoriği, Roma Çevirisi ve Cicero'yla bugünkü çeviribilimin benzer görüşlerini bir ana hat şeklinde ortaya koyan Vermeer'in saptamaları yol gösterici olabilir. Çeviri devamlı olarak gelişme gösteren bir çizgi izlemez. Toplumsal olayların, devlet politikalarının ya da dinsel etkinin sonucu olarak çevirmenlerin belli sadakatler gösterme kaygısında oldukları dönemlerde devamlı bir geri gidiş görülebilir (Tosun, 2002:35).

Vermeer aracılığıyla bizim, tarihsel süreçte yakalamak istediğimiz bugünkü çeviribilim anlayışının izlerini yansıtan devirlerden bugüne bir iz sürmek. Tarihsel süreci izlerken Luther'in İncil çevirisi, Schleiermacher'ın çeviri kuramı ve daha birçok önemli tarihsel bakışlara yer vermedik (Koller, 1992). Bunun nedeni bu çevirmenlerin ve çeviri kuramcılarının önemini görmezden gelmek değil elbette. Tarihsel sürecin genel izlerini sürme amacıyla, bugünkü kuramların dolaylı ya da dolaysız öncülleri yada benzerleri görünümünde olan dönemlere ve kuramlara kısaca göz atarak, çeviri eylemi kuramına giden yolu izlemek amacındayız.

Vermeer, incelemenin başlangıcında, çeviri tarihi araştırmasının nedenlerini sıralar ve birinci bölümde sözünü ettiğimiz değişimi daha da ileri giderek bir "çeviride rönesans" gibi görür. Çünkü bugünkü modern çeviribilimi sofist retoriğine ve özellikle de Cicero'ya kadar geri götürür ve onlara dayandırır. Vermeer'e göre ilk bilimsel çeviri kuramı sofistler zamanında ortaya atılmıştır. Sofistler bugünkü çeviri eylemi kuramının öncülleridirler ve bu yüzden bugünkü modern çeviribilimi sofist retoriğine dayandırabiliriz (Vermeer, 1992:16; Tosun, 2002:36).

Vermeer'in kendi kuramına "Skopos" adını vermesi bize göre modern çeviribilim kuramının izlerinin tarihten geldiğinin ve bu kuramın rönesans anlamında yeniden canlandırılmasının izlerini taşımaktadır. "Skopos" kavramının yunanca olması bu savımızı çağrıştıran sembolik bir ad gibi durmaktadır.

Vermeer, çeviri bilimin başlangıcından bugüne kadarki gelişiminden ayrı tutulamayacağını savunur ve iki tür iddiada bulunur:

Birincisi, kendi geçmişiyle hesaplaşmayan ve kendi geçmişine yeniden oluşturmayan bir disiplin hiçbir şekilde benlik kazanamaz. Böyle bir disiplin, ne olduğunu ve ne olması gerektiğini belirlemede yetersiz kalır.

İkincisi, M.Ö. 5. Yy. daki sofist retoriği, bugünkü kültürümüz için çevirinin ilk bilimsel tabanını verir. Vermeer'e göre Sofist Retoriği yle bir kuramdır ki bugüne kadar, sorun ortaya koyma ve çözme konusunda bilimde de etkisini devam ettirmiştir.

Vermeer, modern eviri bilimin, çok haklı olarak, sofistik retoriğe kadar götürülebileceği iddiasını ileri sürüp sofistleri bugünkü eviribilimin başlangıcı olarak görürken bu görüşünü Baumhauer'den aldığını, "iletişim" sözcüğü yerine "eviri" sözcüğünü koyarak bu sonuca vardığını belirtir. Vermeer'e göre, Vermeer/Reiss (1991) ve Holz-Mnttri (1984) ve Vermeer'in (1986) terimcesi, iletişim yerine çeviribilimsel kavramlar koyarlar (Vermeer, 1992:16; Tosun, 2002:36).

Vermeer, H-Mnttri tarafından önerilen "eviri eylemi" terimcesini, her durumda tüm kültürlerarası eylemler için en geniş st kavram olarak tanımlar (Vermeer, 1992:19). Vermeer'in tarihsel gelişimde çevirinin izlerini sürerken vardığı nokta, Mnttri'nin "eviri Eylemi" terimcesini eviri kuramını tanımlamak için en st kavram olarak seğmesi olmuştur.

Vermeer "ana hatlar" (rote Faeden) sembolik ifadesiyle tarihsel süreçte çevirinin serüveni için ana hatlar çizer. Bu bir anlamda modern eviribilimin, ya da eviri eylemi kuramının izlerini tarihte sürme çabasıdır. Vermeer'e göre, mümkün olduğunca sözcüğü sözcüğüne çevirinin bir ana hat gibi yüz yıllar içerisinden geldiğini, çok az istisna dışında, başlangıcından 20. yüzyıla kadar sürdüğünü gösteren, eviri için n bir tanımdır. "Mümkün olduğunca sözcüğü sözcüğüne, gerektiği kadar serbest çevir" (so wrtlich wie mglich, so frei wie ntig) sözü bunun göstergesidir. Burada, mümkün olduğunca sözcüksel demek Vermeer'e göre, kaynak metnin mümkün olduğunca kopyası demektir (Vermeer, 1992:32).

Vermeer "ana hat" kavramıyla, birçok eviri tarihçisi tarafından yalnızca "yzeyssel eviri tarihi" olarak gözlenen, amaç (skopos) ve stratejinin "derinlemesine" eviri tarihiyle bağlamak amacındadır (Vermeer, 1992:32; Tosun, 2002:37).

Vermeer “ana hatları” iki boyutta ele alır: Birincisi, bir zaman dilimi aracılığıyla nesne alanında derinlemesine bakış, bir “hakim paradigma” gibi bir şey (örn. Sözcüğe bağlı çevirinin üstün olduğu bir devir). İkincisi bir ana hattın kendisi; bağımsız bir bakışı bir tarih içerisine kaydetmek için bir gözlemcinin oluşturduğu ana hattır,(örneğin, bu eserlerde “sözcüğü sözcüğüne” çeviriyi bugüne kadar gelen bir çizgiyi göstermek için ortaya çıkardığını söyler).

Vermeer, tarihsel süreçteki tüm bağımsız parçaların, “tek tek ağaçları değil, ormanı görmeye yönelik” olduğunu belirtir. Yani, tek tek çevirilerle uğraşma yerine geneli görmek, bir anlamda, çevirinin genel kuramına yönelme söz konusudur (Tosun, 2002:38).

Vermeer, çeviri olgusuyla devlet, toplum ve din yapısı arasında paralellikler kurar. Dinsel otorite kutsal kitabın değişimini istemediği için sadık çeviriyi zorunlu kılar. Çeviri, tarih boyunca bilinçaltında yatan bu “sadakat korkusuyla” kaynak metne bağlı olma ve onun sözcüklerini sadık çevirme kaygısıyla baskıcı bir işleyişin üstüne çıkamadı. Bu durum bir tek Antik Roma’da farklıydı, o da yunanlıları aşmak için kendi kültüründe özgün algılanan eserler yaratma isteğiyle oldu. İşte tüm bu dönüm noktalarını Vermeer “ana hat” olarak izlemeye çalışır. Bu “ana hat” adeta tarihte bir şeyin izini sürmek gibi bir şeydir. Bir anlamda, “modern çeviribilimin tarihteki izlerini sürmek”. Vermeer belli ipuçlarını da yakalamış görünür. “Anahat” kavramı bir doktrin değil, aksine yalnızca düşünmeyi uyandırmadır Vermeer’de (Vermeer, 1992:36-37).

Tarihsel incelemede Vermeer, çevirinin tarihsel izlerini sürebilmek için çeviri tarihi sürecinde 11 aşamalı bir ana hat sunar:

“ - Başlangıçta söz vardı. Sözlü çeviri, durumla bağlantılı anlamı sunar.

— Olay ve durumlar belki de ilk zamanlarda resimlerle saptandı. Resimlerin yazı olduğu zamanda, sözü temsil edebilirlerdi.

—Çeviri, sözün yazıya döküldüğü yerde mümkün olur.

— Yazı başlangıçta üst sosyal tabakalarla sınırlıydı: krallar, soylular, papazlar gibi. Sınıf bilinci önemseniyordu. Olanın korunması söz konusuydu. Sahip olunan korunuyordu. Kaynak metin çeviriden önce vardır. Onu sabit tutma, koruma

deneniyordu. Soylu güce, papaz ise hakikate sahipti. Kendinin olan mutlaklaştırılıyordu.

— Sözlü çeviride durum başka. Sözlü çeviri yapan dikkatli olmalı. Onun kontrol edilemeyen dil bilgisinde kör olarak yorumlanmaması için dikkatli olmalı. Öngörülü düşünmeli, çünkü onun partneri, söyleneni hemen anlamalıdır.

— Eflatun’un anti sofist “hakikat” ve mutlak olarak geçerli ideleri arama fikri, birkaç yüz yıl sonra Yunanistan’da çeviriyi işlevsel düşünen retorikten uzaklaştırdı.

— Yüz yıllar sonra Hıristiyan inancı mutlak Tanrı ve onun hakikatini güçlendirdi. Tanrı tarafından yaratılmış dinsel dünya, kutsal yazıların mutlak yanlış olamayacağından, onların çevirisinin kolay kolay yapılamayacağı düşüncesi yayıldı. Hakikat, ne kadar az değiştirilmez olarak kalırsa (yani çeviri ne kadar sözcüğü sözcüğüne ise), o kadar korunmuş olur.

— Antik edebiyat kavramından çeviri için başka bir görev ortaya çıkar; Bu görev, bir çevirmenin kaynak metni aşmak amacıyla çeviri yapmasıdır.

— Yeni bir yaklaşım rönesansla ortaya çıkar: “imitatio”- oluşumu, çeviriyle bağlantı kurularak, ilk kültür merkezli kurama götürmüştür.

— Fakat 19. yüzyılın başında imitatio yaklaşımı detaylı ve tam düşüncenin doğa bilimlerinde ortaya çıkıp çeviriye yansınmasıyla parçalandı. Kural, küçük öğelerin gözlenip ve onlara hakim olunmasıdır (fonemler, morfemler). Kültür ihmal edildi. Çeviri kuram ve uygulamasında yine “sözcük” ve bununla mümkün olduğunca “sözcüğü sözcüğüne ” çeviri yerini aldı.

— Ancak 20. yüz yılın ikinci yarısında sistematik bir eylem kuramı gelişti. 80’ li yıllardan itibaren, Holz-Mänttari’nin çeviri eylemi kuramı ve Vermeer’in Skopos kuramı gelişir. Skopos kuramı, çeviri eylemi kuramının yazılı ve sözlü çeviriye uygulanması olarak alt kuramı olarak yer alır. Bu yeni kuram, erek metin üretimini öne çıkarır. Uygulanabilir (kural koyucu) bir özelliكتedir” (Vermeer, 1992 :38–41; Tosun, 2002:39).

Yukarıda (11. Madde) çeviri kuramı açısından Vermeer’in oldukça önemli bir saptaması var; Vermeer’in, diğer bir kuramcı olan Holz-Mänttari’nin “Çeviri Eylemi Kuramı”nı,

modern çeviribilimin üst kuramı olarak kabul etmesi kuramlarının incelenmesi açısından önemli bir saptamadır. Bu 11 aşamalı bir ana hat, Vermeer'e göre tarihsel çeviri paradigmalarıdır ve son paradigma Holz-Mänttari'nin adını verdiği çeviri eylemi kuramıdır. Vermeer kendi kuramını bile "Çeviri Eylemi Kuramı"nın alt kuramı olarak görmektedir.

Burada Vermeer'in eski devirler için ortak paradigmlar oluşturduğunu, üstten bakılınca her devrin ortak bir çeviri paradigması ve kuramı olduğunu kanıtlamak ister. Bu yaklaşım, Vermeer'in anlayışına göre, bugünkü çeviribilim paradigmasının yeni olmadığını iddia etmesi açısından önemlidir. Vermeer'in "anahat" olarak belirttiği çizgiler Kuhn anlamında "paradigma değişimi"ne paralel görünmektedirler. Çeviribilim için Vermeer'in saptamaları incelediğimiz kuramların ne ölçüde paradigma değişimine yol açtığını tarihsel süreç içerisinde saptamaya çalışır.

Vermeer'in yukarıdaki 11 maddelik sıralaması tarihsel süreçte bir ana hat çözmek amacıyla. Vermeer tarih içerisinde değişen çeviri anlayışlarına göre ayrıca kronolojik bir sıralama sunar. Bu sıralama çeviri tarihindeki ana hatları ya da diğer bir deyişle paradigmaları ortaya koymayı amaçlar. Vermeer'e göre çeviri tarihinde kronolojik olarak 8 anahat söz konusudur:

1. Mezopotamya'da ve Mısır'da çeviriyi sözcüğe indirgenme.
2. Eflatunda idenin mutlaklaştırılması.
3. Tanrı kelamına karşılık, Hıristiyan inancının itaati öngörmesi. Sözcüğü sözcüğüne çeviri.
4. Bir kaynak metinden daha iyisini oluşturma amacından türeyen antik edebiyat çeviri yöntemi.
5. Rönesans'taki başarısız "imitatio" oluşumu.
6. Humboldt ve Schleiermacher'in kültür merkezli yaklaşımları.
7. 19. yüzyılda, bilimin ayrıntılı ve parçalara ayıran üretiminden dolayı çeviride yeni bir sözcük birimlerine indirgeme. Bunun sonucunda sözcüğü sözcüğüne çeviri.

8. Çeviri eyleminin bütünsel bir kuram olma çabası (Vermeer, 1992:42; Tosun, 2002:40).

Vermeer'in anahat çizgisinde 8. Sırada ve kronolojik olarak 4. Sırada yer verdiği Antik Roma dönemi, Vermeer'e göre bugünkü modern paradigma olan "Çeviri Eylemi Kuramı" na paralellik gösterdiği ve bugünkü çeviribilimin temellerinin sofist dönem ve Roma döneminde atıldığını savunduğu için, bu döneme kısaca yer vererek, bu dönemin çeviri eylemi kuramını etkileyip etkilemediğini tartışmaya açmak istiyoruz. Amacımız, Vermeer'in iddia ettiği gibi, şayet varsa bu paradigmanın köklerini ya da izlerini tarihte aramak. Bu açıdan Roma Dönemi modern çeviri kuramının serüveni açısından özetlenmesi gereken bir anlayışa sahiptir (Tosun, 2002:40).

3.5. Öteki Yaklaşımlar

Çevirinin karmaşık doğası ve metin türü olarak tüm metin türlerini kuşatması nedeniyle çeviri bilimin uygulama alanında yapılan çalışmalar sürecinde öteki bilim dallarından da yararlanmak olanaklıdır. Son yıllarda bütün bilim dallarında disiplinler arası çalışmalara önem verilmektedir. Bu tür çalışmalar çeviri bilimin özgüllüğü korunarak yapıldığında, çeviri bilime de katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çeviriyi yapan ve alımlayan insan ögesi incelendiğinde örneğin sosyolojik kuramlar önem kazanmaktadır. İnceleme amacına koşut öteki disiplinlerin yaklaşımlardan da yararlanmak olanaklıdır (ceviribilim, 2008).

Filozof P. Daniel Huet'in (1630-1721) Fransa'da 1661 yılından itibaren üzerinde çalışmaya başladığı ve Alman çeviri tarihinde benzeri görülmemiş bir çeviri çalışması vardır. 'Kusursuz Çeviri' anlayışını üçlü bir tartışma şeklinde kaleme aldığı bu Latince yapıtın birinci bölümünde, Antik dönemden Hümanizmaya kadar tüm akımların önemli temsilcilerini yorumlarıyla birlikte ele alır ve çeşitli çeviri türleri konusunda önerilerde bulunur. Senger, çağdaş Alman kuram koyucuların da bu değerli yapıttan yararlandıklarını ileri sürerek Venzky ve Gottsched'i örnek vermektedir (Kızıltan, 2001:2).

Venzky'e göre çeviri, öncelikle dil araştırmalarına olanak sağladığı, sonra da kaynak metindeki fikirlerle karşılaşabilme olanağı sunduğu için, yararlı bir faaliyettir. Ancak herhangi bir kitap değil, yararlı olanlar çevrilmelidir. Hatta, yararlı kitaplardaki yararsız

kısımlar da çeviriye alınmamalıdır. Anlaşılması güç yerler anlaşılır şekilde aktarıldığında, aslından daha iyi bir yapıt üretildiğinin bilincinde olmak gerekir. Yazarın bir fikri eksik bıraktığı yerlerde ilaveler yaparak o fikri tamamlamak lazımdır. Ancak bütün bunlara rağmen Venzky çevirmenden yazara bağlı olmasını, onu kopya etmesini ister. Kurallar çerçevesinde yapılmış çevirinin başarılı olacağını savunur. Çevirinin değerlendirilmesinde ele alınacak ölçütleri aşağıdaki noktalarda toplar:

1. Kaynak metindeki sözcükler, yorum katılmadan anlaşılır bir biçimde aynıyla verilmelidir.
2. Sözcükler, deyimler, bunların bir araya ve yan yana gelişi üsluba uymalıdır. Çünkü her üslûp bu sözcükler ve söz sanatları bileşiminden doğar.
3. Çeviri anlaşılır olmalıdır.
4. Çevirinin dili arı olmalı, yani modası geçmiş, yadırgatıcı, yeni yaratılmış veya yöresel sözcükler barındırmamalıdır.
5. Anlaşılmaz, kapalı yerler dipnotlarla açıklanmalıdır.

Gottsched'in İsviçreliyle giriştiği yoğun tartışmalara Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781)'de katılır. "Ein Vademecum für den Hern sam. gotth. Lange, Pastor in Laublingen..." (Berlin 1754) adlı yapıtı, çeviri eleştirilerinin başlangıcını oluşturur. Lange'nin Roma'lı şair Horatius'dan yaptığı çeviri hakkında yazdığı bu çok sert ve polemik eleştiri esas itibarıyla Lessing'in filolojik görüşlerine dayanır. Çevirmenlerin yeterince eğitilmiş olmadıklarını ileri sürer. Bu yalnız Lange'nin yapıtı için değil, bütün Horatius çevirileri için geçerlidir. Çevirmenler kaynak metne çok bağlı kaldıklarından, ya yanlış ya da anlaşılmaz aktarımlarda bulunmaktadır:

"Çevirmen, çevirdiği metni çapraşık kılsa bu sadakat değil sadakatsizliktir."(Lessings, XIV: 48; Kızıltan, 2001:48).

Lessing'e göre, çevirmen kaynak metne sıkı sıkıya bağlı kalmamalı, anlaşılabilirliği sağlayabilmek için, gerektiği yerde onu aşacak bilgiye sahip olmalıdır. Öte yandan aslıyla çevirisi arasında içerik bakımından örtüşme sağlanmalıdır. Lessing bu görüşüyle Gottsched ekolüne yakın olduğunu ortaya koymaktadır. Gottsched ile arasındaki fikir ayrılığı yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte, Gottsched çeviriye eğitici açıdan

bakarken Lessing'de bu yoktur. Aralarındaki farkın belirginleştığı bir başka nokta da, Gottsched Alman dilinin kurallarını kaynak metinlere yeğlediğinden, nazımı nesirleştirmekten yanayken, Lessing'in buna karşı çıkmasıdır. O, nazımın nazım olarak çevrilmesini şart koşar. Kafiye bozulmamalıdır. Bunun dışında, çeviri yöntemiyle ilgili bir kural belirlememekle birlikte içeriğin doğru aktarılması gereği üzerinde durmaktadır. En azından fikir doğru aktarılmalı ki, okuyucunun eleştirel düşünme yetisi gelişsin. Bu bakımdan yanlış çevirileri çok tehlikeli bulur (Kızıltan, 2001:48).

3.5.1 Yorumlayıcı Kuram (Anlam Kuramı)

Fransa'da Danica Seleskovitch ve Marianne Lederer tarafından 1960'lı yıllardan itibaren geliştirilen ve kaynağını iki kuramcının sözlü çeviri deneyimlerinden alan bir kuramdır. Uzun yıllar konferans çevirmenliği yapmış olan Seleskovitch, ESİT'te ders vermeye başladıktan sonra kendi deneyim ve birikiminden yola çıkarak çeviri etkinliğini öğrencilerine anlatabilmek amacıyla bu kuramı oluşturmuştur (ceviribilim, 2008).

Çeviriyi “yorumlayarak” anlama ve aktarma yönteminin eşanlı (andaş/simultane) çeviride kendiliğinden gerçekleştiğini gözlemleyen kuramcılar bu yöntemin diğer çeviri türlerine de uygulanabileceğini belirterek çeviri ediminin bir “anlama” (compréhension), “sözcüklerden sıyrılma” (déverbalisation) ve “yeniden sözcüklere dökme” (réverbalisation) sürecinden geçerek gerçekleştiğini dile getirmektedirler. Çeviri sürecinin metinle birebir ilişki düzeyindeki bu aşamasını neredeyse büyüteç altına alan kuramcılar metnin “doğru” anlaşılması için çevirmenin sahip olması gereken donanımların (bagage cognitif) ve metnin ve bağlamın sağladığı bilgilerin (contexte cognitif) yorumlama (çevirme) aşamasında çevirmene yol gösterdiğini belirtmektedirler. Yorumlayarak anlama aşamasından sonra çevirmenin kaynak dilin bir bakıma “sözlüksel egemenliğinden” kurtulabilmesini başarması gerektiğini vurgulayarak metnin hedef kitle doğrultusunda oluşturulması gerektiğinin altını çizmektedirler. Aktarma aşamasında ise çevirmenin, duruma göre erek dilin en doğal ve yaygın kullanım biçimlerini bulabilecek yetkinlikte olması gerektiği bildirilmektedir (ceviribilim, 2008).

Yorumlayıcı kuramı öteki çağdaş kuramlardan ayıran özelliği bu kuramın “çeviri sürecini” metinle birebir temas boyutunda ortaya koymaları ve çeviri etkinliğini tüm

toplumsal ve ekinsele değişkenlerden bağımsız olarak ele almalarıdır. Aslında kaynağını sözlü çeviriden alıyor olması çeviriyi sadece “kabin ortamıyla” sınırlı görmelerine ve bunun üzerinde yoğunlaşmalarına yol açmış görünüyor. Günümüz kültür kuramlarından etkilenen kimi çeviri kuramlarının metin boyutunu göz ardı etmeleri bu kuramlara yöneltilecek bir eleştiriyken Yorumlayıcı kuramın da çeviriyi toplumsal bağlamdan kopuk olarak ele alması haklı bir eleştiri gibi görülebilir. Ancak her çeviri kuramının çeviri olgusunun farklı bir boyutuna ışık tuttuğunu da düşünebiliriz (ceviribilim, 2008).

3.5.2. Kuramın Bilimsel Dayanakları ve Çıkış Koşulları

Wilss, çeviriyi bir karar verme süreci olarak tanımlamaktadır. Wilss’in kuramsal çabası, çevirmenin karar verme sürecinde yaşadıklarını gün ışığına çıkararak, çeviri sürecinin kapalı kutu olmaktan çıkarılmasıdır. Wilss, 1981 yılında yayınladığı yazısında çeviri sürecinin henüz araştırılmamış bir süreç olduğunu ve çeviribilimin geleceğinin bu sürecin araştırılmasına bağlı olduğunu savunmuştur. Çeviri sürecinin araştırılması, bilişsel psikolojinin çeviribilime katkısıyla gerçekleşmiştir. Çeviribilim araştırmaları bilişsel psikoloji yöntemleriyle, çevirmenin çeviri sürecinde yaşadıklarını açıklığa kavuşturmaya çalışmışlardır (Tosun, 2002:193).

Wilss, çevirinin kuram-uygulama arasındaki geleneksel uzaklığını ortadan kaldırmak için, çeviribilimin gözleme dayalı kuramlar üretmesi ve çevirmene, meslek etkinliğinde kendi kendisinin eleştirmeni ve kontrolü yönlendiren olmasına yardım edebilecek, açık yöntemsel ölçütler kullanma olanağını sunması gerektiğini savunmaktadır (Wilss, 1988:36).

Wilss, gözleme dayalı kuramlar geliştirmeyi, çeviribilimin ödevi sayarken, doğabilimleri yöntemlerinin çeviribilime aktarılması düşüncesinden hareket etmektedir. Bilişsel psikoloji de gözleme dayalı kuramlar geliştirmektedir. Wilss, ancak gözlemsel çalışmadan doğacak sonuçlarla çeviribilimin uygulamayla barışabileceğini düşünür ve bu nedenle özellikle uygulamayla bütünleşen gözlemsel bir bakış açısından yanadır.

“Bu anlamda bilim uygulamaya ve uygulama da bilime karşı durmaz. Bilim daha çok uygulama aracılığıyla ve uygulama da bilim aracılığıyla kontrol edilebilir” (Wilss, 1988:36).

Wilss kitabının, kaynak metni yeniden ele aldığını ve kaynak metnin, çeviri sürecindeki konumuna bu kitapla yeniden dönüldüğü görüşünü savunarak, eserine paradigma değişimi açısından özel bir konum yüklemiştir (Wilss, 1988:VII). Bu kitapla Wilss, yıllardan beri erek odaklılık adı altında, kaynak metnin ihmal edildiği bir paradigma sürecine karşı çıkmaktadır.

“Çevirmenin çeviri sırasında bir çok türden sorunla baş etmek zorunda kaldığı” saptaması, dillerin temelde 1:1 eşlemeye sahip olmayışlarından kaynaklanır. Bu saptama çeviribilimsel olarak basit bir saptama değildir. Bu durum çevirmenin, metinleri çevirirken kendi içine bakışı yoluyla durumsal doğru stratejiler, yöntemler ve teknikler geliştirmesine, kaynak metin ve erek metin arasındaki etkileşim ilişkilerinin değerlendirilmesine çaba göstermesi anlamındadır. Çeviri sırasında; çeviri sürecinin metne bağımlılığından, çevirinin işlevsel olarak belirlenen aktarım süreci olarak nasıl işlediğine; kaynak metin göndericisi ve onun bildirme niyetinden, çevirmen ve onun aktarımı, erek metin şekilleri ve erek metin alıcısı ve onun erekmetinden beklentilerine kadar, çeviri süreciyle ilgili bir çok değişken önemli rol oynar” (Wilss, 1988:VII ;Tosun,2002:193).

Wilss, çeviri sürecinin zihin aracılığıyla belirlenen yaratıcı bir aktarım süreci özelliğini yerine getirecek ve çeviri olayının bilişsel koşullarını yansıtacak araştırma yönteminin ortaya konmasının zor olduğu görüşündedir. Wilss, çeviri sürecini henüz kapalı ve araştırılması zor bir süreç olarak betimler.

Wilss, çeviri sürecini, kaynak metin ve erek metin arasında denge kurmayı amaçlayan bir süreç olarak görmekle, erek odaklı bir yaklaşıma karşı çıkar. Dilsel eylemde bulunan kişinin, iletişimsel bir amacı göz önüne aldığını savunur. Wilss’e göre, çeviri eylemi bağlamında bu amaç, kaynak metin ve erek metin arasındaki edimsel ve estetik dengenin üretimidir (Wilss, 1988:VII; Tosun, 2002:194).

Bu saptama, bu kitapla Wilss’in amacının kaynak metni yeniden çevirideki yerine oturtmak istediğini, iki metin arasındaki estetik ve “edimsel dengenin üretimi” sözüyle ortaya koymaktadır. Bu denge bilinen adıyla “eşdeğerlik”tir. Eşdeğerlik ise, yeni paradigmanın aştığını düşündüğü bir çeviri bağlantısıdır. Erek odaklı bir bakış açısı, kaynak ve erek metin arasındaki eşdeğerliğin üretimi amaçlamaz.

Wilss, 1979 yılında yaptığı çeviri tanımında (Koller, 1978:111) çeviriye “yeniden yapılanma süreci” olarak tanımlamıştır. Yeni paradigmanın eylem, kültür ve işbirliği ve işlev bağlamlarıyla eylem bağlamında ilerleyen çeviri incelemesi, Wilss’in kuramıyla birlikte, çeviri süreciyle sınırlı, beynin işlevleriyle ilgili eyleme, yaratıcılık ve sezgiye, kaynak metnin dengelenmesine doğru bir açılım yapmıştır. Çevirmenin yaşadığı çeviri süreci ve kaynak metinle eşdeğer bir çeviri bu kuramla Wilss tarafından yeniden gündeme getirilmiştir (Tosun, 2002:194).

Wilss’e göre çevirmen ancak, genel bilgi işleme süreçlerinin yapı ve işlevlerini tanırsa ve bu yapıların erek dilde yeniden verilmesini sağlayacak aktarım programlarını biçimlendirmeyi öğrenirse, çeviri eylemi ilişkilerini anlayabilir. Wilss, çeviride genel amaca mümkün olduğunca rahat yoldan ulaşmayı sağlamak için, çeviriyle ilgili her boyutun bilişsel olarak ölçüldüğü, genel çeviri planlamasıyla yol alınabileceği görüşündedir (Tosun, 2002:194).

Wilss’in kuramsal amacı için; çevirmenin bilişsel davranışla ilgili “kara kutu” sunu (black box) mümkün olan çerçevede içe doğru şifre çözerek, çevirmenin bilişsel “beyaz kutu” suna (white box) gelecek, yöntemsel yaklaşımlara gereksinim vardır (Wilss, 1988:VII-VIII).

3.5.3. Eylem Kuramı Temelinde Çeviri

Holz-Maenttaeri, “Çeviri Eylemi Kuramı” adını taşıyan kuramının bilimsel alt yapısını “eylem kuramı” temelinde gerçekleştirmiştir. Çeviri Eylemi Kuramı; dizge kuramı, eylem kuramı, iletişim kuramı ve kültür kuramına dayandırılan dört ayaklı bir kuramsal alt yapıya sahiptir. Holz-Maenttaeri çeviri eylemi kuramı için eylem kuramı verilerinden yararlanırken Rehbein’den etkilenmiştir. Rehbein’den genel eylem kuramı modelini alıp kendi kuramının öncül alt yapısı olarak kullanmıştır (Tosun, 2002:116).

Rehbein’in eylem şeması, yaşam deneyiminden türetilen bir şemadır. Önemli olan salt dilsel örnekler değildir. Yöntemsel olarak, Holz-Maenttaeri kendi çalışmasıyla Rehbein’inki arasında paralellikler görür. Çünkü Rehbein örneklerin dizgeselliğini günlük yaşamdaki işlevlerinden türetme amacını ortaya koymuştur (Rehbein 1977; Holz-Maenttaeri 1984:142).

3.5.4. Görecelik Kuramı ve Çeviri Eylemi Kuramı

Çeviribilim, kendisini bilimsel gelişme sürecinden soyutlayamaz. Diğer bilim dallarının daha önce yaşadığı kuramsal öncülleri arama ya da bulmuş olma çabası, çeviri alanında da asırlarca süren gelenek olmuştur. Çevirmenlerin bireysel yöntemleri ve geliştirdikleri kurallar çeviriler için genel geçerli kurallar olarak yansımıştır. Dilbilim alanında çeviri için ortaya konan kural ve normlar çeviri sürecini açıklayan yöntem ve kuramlar olarak görülmüştür. Örneğin “eşdeğerlik”, çevirinin ölçütü olarak yıllarca tartışılan ve halen tartışılmakta olan çeviri ölçütüdür. Bu eşdeğerlik tartışması çeviride mutlak olanı aramanın bir göstergesidir.

Yeni paradigmanın oluşumuyla çeviriler iyi, kötü, eşdeğerli gibi tanımlardan sıyrılıp, göreceli olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Ayrıca çeviri sürecini dilsel boyut kıskacından kurtararak, çevirinin bir kültürel eylem, bir insan eylemi olduğu gerçeği çeviribilimsel kuramların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Paradigma değişimi olarak daha önce nitelediğimiz bu değişim, mutlak çeviri teknikleri arayışından, görece daha verimli ürün ortaya koymaya yönelen bir değişime yol açmıştır. Bu değişimin temelindeki görecelik düşüncesi çeviriyi üreten kişinin bir insan olması, belli durum, kültür, toplumsal, fiziksel ve psikolojik yapı etkenleriyle çeviriyi gerçekleştirilmesiyle ilgili bir bakış açısıdır (Tosun, 2002:120).

3.5.5. Çeviri Eyleminin Dizgeye Bağlılığı

Holz-Maenttaeri’ye göre çevirmen, rastlantısal olarak çeviri yapmaz. Belli bir kültür dizgesinin ve toplumun parçasıdır. Çevirmen erek dizgenin içinde yer alan ya da o dizge için belirlenen amaç ve işlevlerden biri ya da daha fazlası için çevirisini şekillendirir. Dizge kavramıyla çeviride hem metnin yapısı hem de toplumsal işleviyle ilgili dizge kastedilmektedir. Dizge kavramı, Holz-Maenttaeri’nin kuramındaki açıklamalar için önemli bir kavramdır. Ona göre dizge, dönüşüme ve değişime açık, işlevsel yapılar bütünüdür. Holz-Maenttaeri, kendi çeviri kuramını, dizge kavramının devingenliği temelinde geliştirir (Holz-Maenttaeri 1984:27-28; Tosun,2002:120).

Eylem kuramı kuşkusuz Holz-Maenttaeri için en üst kuram olarak onun çeviri kuramına etki eder. Kuramın başlığı bu saptamayı doğrular. Holz-Maenttaeri’ye göre söz konusu çeviri eylem dizge içerisinde bir eylemdir, bağımsız eylem değildir. Çevirmen yalnız

başına değildir ve kültür dizgesi içinde bir dizgedir. Onun çevireceği metin de, dizge içerisinde bir dizge, ya da yapı içerisinde yapı olarak o kültürün ya da toplumun diğer yapılarından bağımsız değildir. Bu durum hem dil, hem de kültür bağlamı olarak aynı şekilde geçerlidir:

“Kuramın oluşumu için, bir dizge kuramı kavramı olan “örüntü/açık dizge” (**Gefüge**) kullanılacaktır. Serebrennikow’un düşündüğü anlamında örüntü; yapı ve strüktür gibi kavramlar anlamındadır. Örgü, hem çeviri eylemi için faktör modeli, hem de çeviri eyleminin yapı içinde yapıya sahip olması özelliğini yansıtır ve bundan dolayı diğer örgü içinde örgüler, bu kavramı yönlendiren üst eylem yapısı olarak yetecektir. Örgü kavramına; öge, ilişki ve konum içinde işlev kavramları da dahil edilebilir. Tüm örüntü etkenleri için belirleyici olan iki bağlantı vardır: Örgüler aktifleşme sayesinde başka yapılardaki değişimlere neden olurlar, fakat aynı şekilde kendileri de değişime uğrarlar. Her örgü ögesi ve her ilişki bireysel özellikler açısından, genel sistemle ilişkisi açısından ve durum içi bağlamdaki özgün işleviyle betimlenebilir. Bu özellikleri nedeniyle örgü modeli, yapı- ve işlev tarzlarını çözümlenme ve genişletmeye olanak veren bir yöntemle birlikte eylemlerin ve çeviri eyleminin araştırılmasına uygun bir araç olacaktır. Tarafımızdan geliştirilen Yapı- ve İşlev Çözümlemesi Yöntemi eylemlerin bilimsel araştırması için ortaya konulabilecek ve önümüzdeki çalışmada kullanılacak bütüncü bir yöntemdir. Bu yöntem, bir çeviri eylemi kuramı için koşulları elle tutulabilir yapar ve kuramı sağlam temellere oturtur” (Holz-Maenttaeri, 1984:29-30).

Holz-Maenttaeri kuramın alt yapısından başlayarak kurduğu örüntüde, çeviri eyleminin oluşumunu açıklayan disiplinler arasılıktan başlayarak, çeviri eyleminin bütününde yer alan gereksinim duyma, amaç, ileti taşıyıcı olarak metin ve işlev bağlamlarını tezinin temelleri olarak kuramlaştırırken, “dizge” kavramıyla, çevirinin metin yapısı ve çevirmenle bağlantılı amaç ve işlevsel yönlerini dinamik bir bütünlük içerisinde bir arada toplamaya çalışır. Bu çaba, çeviri eylemi kuramında, en üst ölçüt olan “genel amaç” ya da “üst örüntü” kavramlarıyla somutlaşır. Çeviri eyleminde bir amaçlar hiyerarşisi ve buna bağlı olarak ta bir dizgeler hiyerarşisi söz konusudur. Tüm bu öğeler üst örüntüden başlayarak kültür, toplum, çevirmen, metin bağlamlarını içine alan geniş ölçekli bir kuramı temellendirirler (Tosun,2002:123).

Holz-Maenttaeri'ye göre her eylem planlı, amaçlı ve belli bir dizge üzerine kurulur. Söz konusu dizge açık bir dizgedir. Bu dizge durağan bir yapıdan, hareketli bir açık dizgeye dönüşen bir dizgedir. Bu saptamalarla kuramcı çevirinin, durağan bir konumda olan kaynak metnin, çeviri eylemiyle hareketli bir konuma geçerek durumunu, ya da dizgesini değiştirmesini kasteder. Bu değişme Holz-Maenttaeri'nin kuramında, mevcut durumdan hedeflenen duruma bir geçiştir. Kaynak metin kendi içinde bitmiş kapalı bir dizgedir. Çeviri yoluyla bu dizge harekete geçirilir ve açık bir dizgeye dönüşerek diğer bir dizgeye dönüşür. Bu dönüşüm bir yandan bir dilden öbür dile dönüşüm olurken, geniş anlamda kültürel dönüşümü temsil eder. Değişim ise amaçlı bir eylemle, farklı bir kültürde farklı bir işlevle yeniden yapılanma şeklinde kendini gösterir (Holz-Maenttaeri 1984:28).

Bu değerlendirmeler Holz-Maenttaeri'nin kuramında dizgenin konumuna ışık tutar. Hem yazılı metinler arasında dizge değişimi, hem de kültürler arasında bir dizge değişimi söz konusudur. Bu değişimde hareketliliği sağlayan dizgeler erek kültüre ait dizgelerdir. Holz-Maenttaeri'nin kuramında dizge, kendi içinde işlevsel olarak bağlantıları olan bir bütündür. Parçalar rastgele değil, aksine bilinçli olarak bir araya gelirler. Amaç, bir üst bütüne hizmet etmek, yani üst dizgeyi oluşturmaktır. Dizge içinde dizge ve dizgelerin işlevsel dönüşümü çeviri sürecinin yapı taşlarını oluştururlar. Holz-Maenttaeri, çeviri sürecinde hareketli konumdaki alt dizgeleri ve bütünsel yapıyı açık dizge olarak adlandırır (Holz-Maenttaeri 1984:29).

Holz-Maenttaeri'nin kuramında alt dizgelerin tümü üst dizgelerle kontrol edilerek, çeviride metnin bütününden sapmanın olup olmadığı izlenmiş olur. Alt dizgelerin üst dizgeler tarafından devamlı kontrol edilerek çeviri sürecinin ilerlemesi bize göre, Hönig'in (Hönig, 1995) kuramında çevirmenin makro stratejiler aracılığıyla alt alanlar olan mikro stratejileri yönlendirdiği çeviri sürecinin bir benzeridir. Holz-Maenttaeri'nin çeviri süreci için modelleştirdiği dizge yapısı Leibniz'in "Monatlar Öğretisini" çağrıştıran bir görünümüdür. Alt dizgeler, en üstte bulunan genel dizgeyle birleşir ve ona hizmet ederler.

"Eylem, bir genel amaca ulaşmak isteğiyle motive olmuş bir "eylemde bulunan"ın var olmasını gerektirir. Eylem, durumu değiştirme amacı güder ve herhangi bir durumda meydana gelir. Sözü edilen etkenler, bir dizgenin öğeleridirler. Onlar

arasında, işlevsel olarak yapılandırdıkları ilişki ve bağlantılar vardır (Serebrennikow, 1977). Bir eylem, şayet eylemde bulunan açınsından amacını yerine getirmişse, yani işlevine uygunsu başarılıdır. Genel ve alt dizgeleri vardır ve bunlar arasında, kenar öğeler üzerinden karşılıklı etkileşim söz konusudur. Böyle bir dizge açık bir dizgedir ve “örüntü” adını alır. Yani “örüntü” açık sistem demektir. Örgü, amaç için çalışılan ve devamlı olarak açık sistem şeklinde cereyan eden devingen bir yapıdır. Yeni bir dengeyi oluşturmak için yapısı bozulduğunda, yeniden bir dizge haline gelmek için devamlı dönüşüme uğrar” (Holz-Maenttaeri, 1984:29).

Böylece birbirleriyle bağlantılı eylemler karmaşık “örüntüler” olarak eşgüdümlendiklerinde, üst eylem amaçlarına geri dönerek ve genel amacı kontrol ederek ve de amaçları yeniden değerlendirerek kontrol edilebilirler (Holz-Maenttaeri 1984:29).

Holz-Maenttaeri, dizge bağlamıyla çeviriye yeni bir tanım getirir:

“Çeviri, bir uzman tarafından, belli bir durumda metinler ve diğer materyaller yardımıyla, bir metinde kastedilen anlamı ifade etmenin karar sürecinin birinci adımı olduğu; çözümleyici, bütünleştirici ve değerlendirici olarak rol oynadığı, yaratıcı olarak icra edilen eylem olarak algılanabilir. Bu süreçte, bir üst genel amaç altında, hedeflenen eylem amaçlarına etkileşimsel işbirliğine yönelik durumlar üzerine stratejilerin biriktirilmesi ve iletilerin meydana gelmesi gereklidir. İkinci aşamada, metinlerin şekillenmesi ve üretimi yer alır, yani iletinin ileti taşıyıcıya dönüşümü izler. Daha sonra iletilerin iletişimsel işbirliğini yönlendirmek için yapılanması gerçekleşir. Burada, çeviri için, iletinin metinleşmesi önemlidir... Çeviri eyleminin, çözümleyici, bütünleştirici, değerlendirici ve yaratıcı karakteristiği; çevirinin dizgesel, işlevsel ve durumla bağlantılı olması şeklinde anlaşılmalıdır. Devingen olma ve amaca dayalı biçimlendirme yaratıcı eylemin göstergesidir. İşlev kavramı; var olan durumda, belli koşullarda yerine getirilen, yani ulaşılmak istenen amaç olarak, amaçlı eylemin anahtar kavramıdır. İşlev; açık devingen dizgelerde tüm öğeleri ilgili her durumda harekete geçiren, yönlendirme hacmidir” (Holz-Maenttaeri, 1984:30; Tosun,2002:123).

Holz-Maenttaeri'nin metne bakışı, kuram ve yöntem bütününde devamlı olarak ikili bir yapıdadır. Bu ikili yapı çevirinin yapı ve işlevidir. Kaynak metnin yapısı durağan bir

dizgedir. Bu dizge harekete geçtiğinde amaçlı bir eylemle birleşerek farklı bir işlevi yerine getirir. Metnin durağan yapısı işlevsel bir dönüşüme uğrar. Yani çeviri, kaynak metnin farklı amaçlar güdülerek, erek kültürde farklı bir işlevle ortaya çıkması, ya da erek kültür için işlevsel hale gelmesidir. Holz-Maenttaeri'nin yeni bakış açısıyla metnin yapı ve işlevi şöyle bir anlam kazanmış olur (Tosun, 2002:123):

“Çeviri için koşul, metinlerin eylem süreçlerinde ortaya çıkışıdır. Normalde metinler hem kaynak materyal, hem de erek materyal olarak mevcuttur. Çeviri anlamında metinler, işleve göre yapılan nesne ve strateji içeriklerinden oluşurlar. Metinsellik; dilsel (verbal) ve dilsel olmayan (non verbal) bağlamlardaki materyaller yardımıyla, dilsel ve dilsel olmayan ifadeler aracılığıyla duruma özgü sağlam bir oluşacak şekilde ritimlenen ve örülen amaca uygun metin yapı öğelerinin organizasyonu anlamına gelir Kaynak metin, çeviri belirleyicilerinin kendisine ileti taşıyıcı olarak birincil ya da ikincil işlevi yüklediği, çeviri eylemi için çıkış materyali olarak hizmet eden olarak adlandırılır. Bu metin çevirmenin çıkış materyali olarak kullandığı, materyalin bir kısmıdır. Erek metin, çeviriyi belirleyen belirlediği ve çeviri uzmanı tarafından çeviri eyleminin sonucu olarak bir kullanıcı aracılığıyla üretilen bir metindir” (Holz-Maenttaeri, 1984:31; Tosun, 2002:124).

Holz-Maenttaeri'ye göre her eylemin olduğu gibi çeviri eyleminin de durağan (metne bağlı öğeler) ve devingen (metnin işlevi) özelliği söz konusudur..Çeviride söz konusu olan daha çok, metnin işlevsel boyutudur (Tosun, 2002:124).

“Öğeler arasındaki bağlantı çeşitli olabilir. Öğeler arasında bağlantı bireysel özellikleri nedeniyle var olabilir ve bağlantı durum içinde eylem amacı ve genel üst genel amaç aracılığıyla var olabilir. Her öğe kendi işlevini kazanır. Durum, eylem durumu, birey, kendi rollerinde eylemde bulunan olurlar. Durumlar aktifleştirildiğinde, bağlantılar dizge öğeleriyle ilişki içine girerler. Dizgesel bir ilişki yapısı oluşur. Dizgenin karmaşık yapısı, onun elemanlarının devingen karaktere sahip oluşundandır. Çevirinin işlevi de değişmez olarak kalmayıp, dönüşüm gösterir. Bundan dolayı “örüntü” (Gefüge) ve “yapı” (struktur) kavramları bir yanda; “ilişki” (Beziehung) ve “bağıntı” (Zusammenhang) bağlamları diğer yanda, çevirinin yapı ve işlev değişimini yansıtırlar. Her dizgede, organizasyonu sağlayan yapı (Struktur) ile yapıyı sağlayan çekirdek ve bunlara yardım

eden ve onların gerçekleşmesi için var olan amaçlar önemlidir” (Serebrennikow, 1977:71, Holz-Maenttaeri, 1984:39).

Holz-Maenttaeri, kaynak metnin durağan yapısı “Struktur” kavramıyla, erek metnin devingen yapısı olan “Gefüge” (örüntü) arasındaki değişimi, çevirinin işlevselliği açısından çeviri eylemi kuramı için önemli sayar. Daha önceki kuramlar, dilbilimsel yaklaşımları nedeniyle, işlevsel bir dizge yerine, yapısal bir dizge öngörmüşlerdir:

“Yapı (Struktur) ve örüntü (Gefüge) arasındaki fark şöyledir: bir yapı yalnızca ilişki ve bağlantıların bir ağını oluştururken ve bunlar da bir şemadan farklı olmazken örüntü; aralarında bağ ve ilişki bulunan öğelerin ve bağlantıların tümüdür. Bir yapının dış etkenlerle her türlü değişimi bir örüntüyü oluşturur. Her örüntü bir yapı şeklindedir. Fakat örüntünün, yapıya göre, ondan daha az önemli olmayan ana özellikleri vardır, bunlar ait oldukları ve ilişki ve bağlantılarıyla ayrıldıkları öğelerin bütünlüğüdür. İlişkiler (Beziehung), sabit duran özelliklerin bağlantısıdır. Bağlantılar ise değişen özelliklerin bağlamı olarak tanımlanırlar (Serebrennikow, 1977:14). Çeviri bağlantılar alanında ortaya çıkmaktadır (Holz-Maenttaeri ,1984:39-40; Tosun, 2002:124-125).

Holz-Maenttaeri, çevirmenin kendisinin de kültür içerisinde bir dizge olduğunu savunur. Metin gibi çevirmen de durağan bir yapıdan devingen bir yapıya geçerek çeviri olayını gerçekleştirir. Bu sırada onun toplumsal rolü, psikolojik özellikleri vs. metinle ilişkiye girer. Bu şekilde yeni metin olan çeviri metin açık bir dizge olarak farklı bağlamlarda oluşmuş olur (Tosun, 2002:125).

“Bir çeviri eylemi kuramı için, eylemde bulunan çevirmen kendi konumundaki bağlantıları ve rol özellikleriyle, bireysel ve toplumsal roller aracılığıyla ele alınabilir. Çevirmenin bireysel rollerine, kişiliğini ve dizgesini tanımlayan; fiziksel yapısı, psikolojik yapısı, ilgileri, bilgi arka planı ve hayat şartlarına kadar her şey dahildir. Kişi toplumsal yapının bir parçası olarak, toplumsal rollerini aktifleştirebilir. Bir voleybol oyuncusu ulusal üniformasıyla sahaya çıktığında, belli bir rol altında ülkesinin temsilcisidir. “Uzun bacakları” olması ancak kişisel özelliklerini teşkil eder, rolünü etkilemez” (Holz-Maenttaeri, 1984:40).

3.5.6. İşlevin Çeviri Sürecindeki Önemi

Tezde incelenen kuramlara “İşlevsel Çeviri Kuramları” adlandırmasını uygun görerek yeni bir çeviribilim sürecine gönderme yapmamız bir rastlantı değil. Bu adlandırmayı Vermeer (Vermeer, 1992) ve Hönlğ’ten (Hönlğ, 1995), yine daha önce tezin birinci bölümünde yer verdiğimiz Könlğ’in (Könlğ, 1990) makalesinden, Christiane Nord’un aynı başlığı taşıyan eserinden (Nord, 1993), Reiss’ten (Reiss, 1995) esinlenerek yeni çeviribilimsel paradigma için uygun gördük (Tosun, 2002:131).

“İşlev” sözcüğü bir yandan çeviribilimin işleve yönelik bir bilim olduğunu anlatırken, diğer yandan daha önceki kaynak odaklı paradigmanın aksine, çevirinin erek kültürdeki işlevine yönelik bir çalışma olduğunu sezdirir. İşlev kavramı hem Holz-Maenttaeri’nin, hem de Vermeer, Hönlğ ve Reiss’in kuramlarında, işbirliği ve eylem kavramlarının hedefi olarak birinci sırada yer alır. Vermeer’in **Skopos** kuramını incelediğimiz bölümde bu konuyu yine tartışacağız, fakat amaç (**Skopos**) adını taşımasına rağmen Vermeer’in kuramı da yine işleve yönelik bir amaçtan söz eder. Holz-Maenttaeri kendi kuramının işlevi öne çıkarması yönüyle Reiss ve Vermeer’in yazdığı kuram kitabını aştığını savunmuştur (Tosun, 2002:131).

Holz-Maenttaeri’nin kuramına göre çeviriye duyulan gereksinim, çeviriyi harekete geçiren tetikleyici unsurdur. Çevirinin gerçekleşmesi, bir çeviriye gereksinim duyan kişi aracılığıyla istenir. Gereksinim, çeviri olayını tetikleyerek, çevirinin işlevine uygun gerçekleşmesine ve çeviri işleminin sonuçlanmasına öncülük eder. Bu anlamda gereksinim duyanla çevirinin işlevi arasındaki ilişki neden sonuç ilişkisine benzer bir özellik göstermektedir (Tosun, 2002:131).

Çevirmen çeviriye duyulan gereksinim nedeniyle işlevine uygun çeviri yapmak için çeviri eyleminde bulunur. Gereksinim duyanın amacı çeviri eylemini başlatır, işlev ise erek kitleye yönelik olarak çevirinin gerçekleşmesidir. Çeviri sürecinde gereksinim duyanın amacına çevirmenin, görev verenin amaçları da eklenir. Amaç, çeviriyi başlatan olarak çevirinin erek kültürdeki üretimine kadar devamlı çeviriyle yürüyen bir istek olarak işleve etki eder. Vermeer/Reiss’te (1984) İşlev=Amaç formülasyonu ortaya çıkmıştır. Vermeer, amaca ağırlık vermekle başlangıç noktasına, Holz-Maenttaeri işleve ağırlık vermekle sonuca ağırlık verirken, sebep sonuç bağlantısıyla her iki ucu özdeşleştirmekle daha geniş bir bakış açısı sunmuştur. Holz-Maenttaeri’nin işlevsel

bakış açısı “Kim, nerede ve niçin çevirilere ihtiyaç duyar?” sorusuna yanıt arayan bir anlayıştır: (Tosun, 2002:131-132).

“Eylemin amacına yönelik soru, mevcut kuram oluşumu için ne anlama gelebilir? İşlev kavramı bu araştırma için iki şekilde merkez kavramdır. Birincisi, işlev kavramı, bir çeviri gereksinimi durumuna göre, çeviri eylemi sonucu oluşan ürünün düzenlenmesini sağlar. Bu gereksinim durumu insanın konuşma yeteneği, partnerleriyle iletişim kurmak için amaçlı eylem anlamındaki eşgüdümü sağlamak amacıyla gereksinim duyan kişi için gereklidir. Bu iletişimi sağlamak için ileti taşıyıcı olarak metinler kullanılır. Yani çeviri eyleminin, ileti taşıyıcının üretilmesi için, özel eylem bütünü olarak betimlenmesi gerekir. Çünkü çeviri eylemi kendi özelliğini metinler aracılığıyla elde eder” (Tosun, 2002:132).

Diğer yandan işlev kavramı, “işbirliği yapan toplum”un kültür gerçeğini çağrıştırır. Bu da, çeviri eyleminin, toplumsal dizge olarak, işbirliği örneği olarak betimlenmesi gerektiği anlamındadır. Çünkü çeviri böylece edimsel ve öğretisel disiplin olarak kendi benlik hakkını kazanır. Bununla birlikte “işlev kavramı” bir numaralı araç olarak, tüm durumlar için geçerlidir. Bu şekilde tüm durumlar ve kuramlar, Reiss ve Vermeer’in ki de dahil, yetersiz kalır. İşlev kavramından çeviri eylemi için amaca uygun bir yöntem oluşturulabilir. İşlev kavramı çeviri eylemi için sonuçların değerlendirilmesinde eleştiri ölçütü olacaktır” (Holz-Maenttaeri. 1984:26-27; Tosun, 2002:132).

İşlevsellik amacı da etkileyen bir davranış olduğundan işlev, çeviride amacın önüne geçerek tüm çeviri sürecini kapsar. İşleve yönelik amaçlar söz konusudur. İşlev tanımında bir eylemin her iki yönü de dile getirilmektedir, bunlar, yapı olarak bir eylemin amaca yönelik oluşu ve üretim olarak bir eylem sonucunun ereğe yönelik oluşudur.

BÖLÜM 4: DİSİPLİNLERARASI BİR BİLİM DALI OLARAK ÇEVİRİBİLİM

Çeviri bilimin göstergebilim, dilbilim, dil felsefesi, kültür sosyolojisi, edebiyat bilim, sözlükbilgisi, terminoloji, uzmanlık dili araştırmaları, bilgi yönetimi, eğitim bilimleri, psikoloji ve iletişim bilim gibi öteki bilim dallarından yararlandığı ve öteki bilim dallarıyla etkileşim içinde bulunmakta ve disiplinler arası alanlarda çalışmalar yapmaktadır.

Çeviri bilimin özerk bir bilim dalı olarak bağımsızlığını ilan etmesi, diğer alanlarla olan ilişkisini farklı bir boyuta taşımıştır. Özerk bir disiplin olan çeviri bilim, öteki disiplinlerle kuram ve yöntem bilgisi konusunda bilgi alışverişini arttırmış, bu kuram ve yöntemleri çeviri bilimsel bir zeminde ele almıştır. Bu alanda çeşitli yaklaşımlar getirilmiştir. Bazı çeviri bilimciler, çeviri bilimi disiplinler arası bir bilim olarak kabul ederken, bazıları bu görüşe karşı çıkmaktadır. Bunun nedeni olarak, “disiplinlerarasılık” (dallar arasılık) kavramının henüz tam anlamıyla tanımlanmamış olması olarak da görülebilir. Çeviri bilimsel çalışmalarda disiplinlerarasılığın ilk kez Toury tarafından, “In Search of a Theory of Translation” (1980:33) başlıklı kitabında kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak “disiplinlerarasılığın” ayrıntılı olarak ele alınmadığı ve çeviri bilimdeki yeri açısından tanımlanmadığı çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır.

4.1. Çeviribilim Alanındaki Bilimsel Bakış Açıları

Königs’e göre, dilbilimsel bakış açısında söz konusu olan, dilbilimsel öğelerle kaynak metin ve onun erek metindeki karşılıklarını betimlemektir. (örneğin, Albrecht 1973, Catford 1965, Diller/Kornellus 1978). Bu tür çalışmalar Königs’e göre, ikinci sınıf kuramlara götürürler, çünkü bu kuramlar ağırlıklı olarak tümdengelimli ve kural koyucudurlar ve kaynak metin alanında çalışırlar. Yani, çeviri faaliyetini kendi elde etmeyi umdukları sonuçları için araç olarak algırlar (Königs, 1990:110; Tosun, 2002:62).

Metin çözümleyici yaklaşımlar, çıkış noktası olarak kendilerinden çeviri için çözümlemeler üreten, yine kendileri yardımıyla erek metnin, kaynak metin gibi aynı metinsel özellikleri içerip içermediğini sıyanan çözümleme yöntemleri geliştirirler. Königs’e göre, metin çözümleyici bakış açıları, çeviri olayını basitleştirmeye çalışırlar.

Bu bakış açıları için tipik olanlar, Thiel'in (1974, 1981) ve Nord'un (1988) çalışmalarıdır. Königs bu kuramları, ikinci basamak kuramlar olarak sınıflar. Çünkü, kuramsal olarak işlenen, kısmen eklektik metin çözümleme modeliyle ortaya çıkar (özellikle Nord, 1988) ve ancak metin çözümleme modeli olarak çeviriye uygulanabilirler. Metin çözümleme modelinin uygulamasını kural koyucu özelliklerle donatılmak suretiyle, tümdengelimli olarak işlerler. Königs'e göre, işlenen modelin özneler arası geçerliliği söz konusudur, fakat gözlem yoluyla sınanabilir değildirler (Tosun, 2002:62).

Königs, metin çözümleyici yaklaşımları ikinci basamak kuramlar olarak sınıflarken, metin çözümleyici çalışmalara yönelen, fakat bu çalışmalardan, çeviri sürecini etkili olarak dikkate alan ve kendisini "çeviri amaçlı metin çözümlemesi" (ÇAMÇ) olarak anlayan bir yaklaşımdan söz eder (özellikle Hönig, 1989). Bu yaklaşımda söz konusu olan, somut çeviriler ve çeviriye dayalı bilgiler çözümler temelinde, çevirmenin hangi somut metin çözümleyici adımları denediği ve bunların çeviri üretimiyle hangi ilişki içerisinde bulunduğunu kanıtlamaktır. Königs'e göre bu yaklaşımda söz konusu olan, birinci basamak kuramlardır; Metin çözümleyici yaklaşım, çevirinin somut olgusuna yaklaşır, çevirinin bir çok değişkenini dikkate almaya çalışır. Böylece, öncelikle betimleyici ve ampirik temeldedirler ve belli bir ürünün ortaya çıkışı için sezdirimsel açıklamalar yaparlar (Königs, 1990:111; Tosun, 2002:62).

4.1.1.Yorumbilimsel (Hermeneutik) Perspektifler

Koller (1990:22) de "yeni yorumbilim" olarak gösterilen ve eleştirilen yaklaşımlardır. Kaynak metni kendi gerçeği içinde yorumlarlar ve kaynak metnin yorumundan, bu gerçeğe uygun bir çeviriyi türetirler. Bu tür yaklaşımlar özellikle Paepcke/ Forget (1981) ve Stolze (1982) tarafından temsil edilen bakış açılarıdır, Königs'e göre yorumbilimsel yaklaşımlar, yalnızca ikinci basamak kuramlara götürürler. Çünkü ilgili metinle oluşan bilgilere dayalıdır. Çeviri, kaynak metnin alımlamasına yalnızca zaman boyutuyla değil, tüm yönleriyle bağımlıdır. Tümdengelimli ve kural koyucudurlar ve erek dilsel metinlerin ortaya çıkışını özneler arası açıklamada yetersizdirler (Tosun, 2002:63).

Bu noktada Königs'in sınıflamasında dikkati çeken, genelde tümdengelimli kuramları ikinci üçüncü basamak kuramlar, gözlem ve tümevarımla ulaşılan kuramları birinci

basamak kuram olarak sınıflaması. Bu sınıflama, salt bilimsel yöntem açısından doğru gibi görünse de, genelleyci bir yaklaşımda bulunması çok doğru değil. Tümevarımlı kuramlar direk yazarın gözleminden ortaya çıkmayabilirler. Yazar gözlemi yaparken bir kuramdan yola çıkabilir, böylece tümdengelimli davranmış olur ve bu kuramı sınavarak ve doğrularak tüme varımla kurama ulaşır. Tümdengelim yöntemiyle çalışanlar ise; önce uygulamadan bir sonuca varmış, sonra bunu genellemiş ve yine bunu tümdengelimle uygulamaya aktarmış olabilirler. Burada benim, Königs'ten farklı düşündüğüm; bazı kuramların, meta kuram olarak işlev görmesi, çeviri olgusunu soyutlaştırması ve çeviriyi bilimsel ortaya koymasıyla genel çeviribilim kuramı olma özelliğinde oluşlarıdır. Bazı kuramların ise uygulamaya yönelik ortaya çıktığı ve kuram haline geldiği. Her kuram uygulamadan yola çıkmak ve ampirik çalışmaları sergilemek zorunda değil; yani her kuram uygulama için örnekler sunarak ilerlemek zorunda değil. Kuram sonuçta soyut bir düzlemdir. Bu açıdan bakıldığında işlevsel kuramları ikinci sınıf ve süreci canlandıran kuramları birinci sınıf görme eğilimi oldukça tartışmalı. Bu eğilim, tek tek gözlemlerle, çeviribilimi hemen uygulamaya indirme çabasından ileri gelmektedir (Königs, 1990:111; Tosun, 2002:63).

4.1.2. İşlevsel Perspektifler

İşlevsel kuramlar, bir kaynak metin çevirisinin sahip olması gereken, amaçlanan işlevi araştırırlar ve bu bakış açısından metni gözlerler. Königs'e göre bu bakış açısı için tipik olan, Hönlig ve Kussmaul'ün (1982) çalışmaları ve Reiss/Vermeer'in Skopos kuramı (1984) adlandırılabilir. Königs'e göre bu bakış açısı, ağırlıklı olarak birinci basamak kuramlara götürür, çünkü öncelikle tümevarımlı ve betimleyicidirler. Çeviri olgusunun birçok değişkenini dikkate almaya ve çevirinin sonucunu, işleve bağlamaya çalışırlar. Königs, bu bakış açısının eksikliği olarak, çevirinin işlevini mutlaklaştırmalarını saptar. Gözlemsel sınımanın bu bakış açısında eksik olduğunu savunur. Yani, bu bakış açısı gözlem dışına kaçır. Königs'e göre bu kuramları böylece, işlevsel bakış açısıyla bağlantılı dilsel aktarım faaliyetinin her şeklini, özgün, yani kaynak metinden ayrılmış eylem olarak kavrayan eylem kuramsal bakış açısını ortaya atarlar (Krş. H.-Mänttari, 1984, 1988). Bu yaklaşım, amaçlanan erek metin alımlayıcısının rolünü yüksek değerde tutar. Königs'e göre bu bakış açısını sunanlar, metnin çevirisiyle, "kaynak metinden bağımsız metin üretimi" arasındaki sınırı belirsiz hale getirirler. (Tosun, 2002:65)

Königs, mutlaklaştırıcı bir eylem-kuramsal perspektifin ikinci basamak kuramlarına götürdüğünü savunur. Bu nedenle de Holz-Mänttari'nin “çeviri eylemi kuramı” nı işlevsel kuram olması yönüyle birinci sınıf kuram olarak nitelerken, eylem kuramı yönüyle ikinci sınıf kuram olarak yorumlar. Çünkü bu yaklaşımlar ona göre ampirik olarak, ya hiç kontrol edilemez, yada çok zor kontrol edilebilirlerdir. Öncelikle tümdengelsel yapıda ve kural koyucu özellikler taşırlar, öznel arası sınanmaları çok zordur. Königs'e göre asıl tehlike ise, onların nesne alanına yaklaşımlarının ampirik değil, aksine kuramsal- spektekületif tarzda olmasıdır (Königs, 1990:111-112; Tosun, 2002:64).

Königs'in işlevsel ve eyleme dayalı çeviri kuramlarıyla ilgili yaptığı değerlendirmelere katılmıyoruz. Königs'in değerlendirmesinde genel kuramsal bakış açısı eksik. Königs, çalışmasını “kuram nedir?” ve “kuram-uygulama ilişkisi” olarak adlandırırken, kuramın ne olduğu konusunda çok sağlam verilere sahip olduğunu sergilemez. Çünkü soyutlukla, ampirik olmamakla ve tümdengelimli olmakla suçladığı ve alt sıraya yerleştirdiği çeviri eylemi kuramları tüm bu özelliklerini kuramsal yapılanmadan elde ederler. Bu konuda daha önceki bölümde Vermeer'in (Hornby:1994), kuramın yapısı ve işleyişiyle ilgili düşüncelerine bakıldığında itirazım net olarak görülebilir. Kuram, yapısı itibariyle bilimsel bilgiden farklı bir yapıdadır. Söylemleri soyuttur. Kuram cümleleri bütünden söz ederler. Genel varsayımlar oldukları için, tek tek durumlar yerine, bütüne yöneliktirler. Çünkü kuramsal bilgi, bilimsel bilginin olgunlaşmış, tüme varmış ve soyut hale gelmiş bütünsel bilgisidir. Her kuramda, kuramcının kuramsal bilgilerinin ampirik yolla mı ya da başka bir yolla mı elde ettiği açıklanmaz. Kuramlar, gözlemlerin bitmiş ve soyut hale gelmiş cümleleridirler. Holz-Mänttari ve Vermeer'in kuramlarının tek tek gözlemleri sunmaması ve tüme varımsal bir izlenim vermeyip, tümünden gelimli görülmesinin nedeni, bu çalışmaların gözlem çalışmaları değil kuram çalışmaları olmalarından ileri gelir (Königs, 1990:105).

Holz-Mänttari'nin kuramını incelediğimizde, onun kuramının yirmi yıl çeviri uygulamasında ve eğitiminde çalışmış ve bu çalışmalarını tümevarımsal bir yöntemle kurama taşımış bir kuramsal alt yapı görürüz. Holz-Mänttari'de çeviri gerçeğinin bütünsel özelliklerini sunan bir yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşım tek tek olayları ve çeviri durumlarını yansıtmadığı için tümdengelimine açıktır. Çünkü kuramlar, gözlemler

sonucu soyutlamalara ulaşırlarken, gözlemlerle ya da tümdengelimle doğrulukları devamlı sınanabilir. Bu kuramlar oluşumu itibariyle Königs'in iddia ettiğinin tersine, tümevarımlı ve ampiriktirler. Fakat soyutlama alanını iyi oluşturduklarından, bir meta kurama, hatta genel çeviri kuramına çok iyi oturduklarından Königs tarafından soyut olarak algılanırlar. Königs burada kendiyile de çelişen bir yaklaşım gösterir: “her kuram uygulamaya yönelik olmayabilir” sözü yine Königs'in bu çalışmanın başında yer alan ifadesidir (Königs, 1990:105).

Königs'in Holz-Mänttari'nin kuramı için yerinde eleştirisi, bize göre Holz-Mänttari'nin kendi kuramı için uygulama modeli olan “yapı ve işlev çözümlemesi yöntemini” tümdengelimli ve kural koyucu olarak sunmasıdır. Her hangi bir yöntemin tüm çeviri durumlarına uygun olarak lanse edilmesi elbette normatif bir yaklaşımdır. Fakat Königs'in birinci sınıf kuram olarak gördüğü, ampirik verilerden çeviri modelleri ve kuramları oluşturma yöntemi, tam da Holz-Mänttari'nin yöntemi gibi çevirmen davranışında tipik modeller oluşturma çabasıdır (Tosun, 2002:65).

4.1.3. Kültüre Odaklı Perspektif

Königs'e göre bu bakış açısı, işlevsel bakış açısıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır, çünkü hem Vermeer, hem de Maenttaeri kültür odaklı bir kuram ortaya atarlar. Bu kuramcılar, çeviriyi yalnızca dilsel olay olarak görmez, aksine her dilsel eylemin kültürel genişlemesini vurgularlar. Bunlara göre dil eylemi, kültürler üzerinden eylem olarak, iki kültürlü olmak zorunda olan bir eylemdir. Königs'e göre bu görüşler, özellikle Vermeer (1986) ve Snell-Hornby (1988) tarafından temsil edilen görüşlerdir. Burada çevirmen, hem kaynak metnin alımlanmasında, hem de erek metnin üretilmesinde, dilsel çevirme sırasında, onsuz başaramayacak kültürel bilgisini harekete geçirerek çeviri yapar. Kültür, öne çıkan her dilsel bilginin içinden geçmek zorunda olduğu bir ana filtredir (Königs, 1990:112; Tosun, 2002:66-67) .

Bu görüşler nedeniyle Königs bu bakış açısı için şu değerlendirmeyi yapar:

“Bu, şekle dayanan kuramlar öncelikle ikinci basamak kuramlarıdır, tümdengelimli ve kural koyucudurlar. Fakat ancak öznelere arası sınanabilirlikleri olup, kural koyucu ve tümden gelimli olmaktan kaçındıklarında birinci basamak kuramı olurlar. Üretim alanına yönelik oldukları sürece ampiriktirler. Yani bu

kuramlar tümevarımlı ve betimleyici olduklarında birinci basamak kuramlar düzlemine ulaşabilirler” (Königs, 1990:112; Tosun, 2002:67).

Königs’in kültürel boyutla ilgili eleştirilerini bu noktada yorumlamıyoruz. İşlevsel çeviribilim ve Holz-Maenttaeri konusunda yukarıda yaptığımız eleştiriler bu bölüm için de geçerli olacaktır.

4.1.4. Çeviri Eleştirisi Perspektifi

Bu perspektifte, yukarıdaki ölçütlerden, profesyonel çeviriyi değerlendirmek için yararlanacak dayanak noktaları aranır (Königs, 1990:112; Tosun, 2002:67).

Königs’e göre, öncelikle metin dilbilimsel yola başvurma ya da edim dilbilimi ölçütlerinin önde yer alması dışında, eleştiriye dayalı kuramlar birinci basamak kuramlarıdır. Somut olarak gözlemlenen olgu, yani “çeviri” ye yönelirler, betimleyicidirler ve bir ürünün niçin ortaya çıktığı konusunda açıklamalar yaparlar. Königs, karar verme şekilleri tümdengelimli olsalar da (örneğin Reiss, K. Bühler’in Organon Model’inden hareket eder ve bu temelde kendi kuramını geliştirir, House edimdilbilim çalışmalarına yönelir, onlardan çeviri eleştirel modeli üretmek ister), diğer özellikleriyle bu bakış açısının birinci basamak kuramlara ait olduğunu gösterirler (Königs, 1990:112-113; Tosun, 2002:66).

Çeviri eleştirisine duyulan ilgi, yirminci yüzyılda dil bilimsel yaklaşımların çeşitlilik kazanmasıyla artmıştır. Özellikle karşılaştırmalı dil bilimsel alanda yapılan çalışmaların yanında yabancı dil öğretiminde çevirinin yardımcı bir araç olarak değerlendirilmesi, çeviri eleştirisine yönelik nesnel bazı ölçütler oluşturma çabalarını daha da yoğunlaştırmıştır. Her ne kadar dil bilimciler, çeviribilimi özerk bir alan olarak görmeseler de, çeviri edimini kendi dil bilimsel çalışmaları açısından kullanmışlardır. Çeviri eleştirmenlerinin, gelişmekte olan bir bilim dalı olan çeviri bilimin kendi söylem ve sınırlarını oluşturmadan önce kendisine yakın olan dil biliminin kavram ve ölçütlerini çeviri eleştirisine ilişkin çalışmalarda kullanmaları doğaldır. Yazın alanına oranla daha somut ölçütleri olan dil bilimin, çeviri bilimin ve onun bir alt alanı olan çeviri eleştirisinin ‘bilimsel’ bir nitelik kazanmasında daha çok ön plana çıktığı görülmektedir (Aksoy, 2002:21-29; Kıran, 2001:299-314).

Çeviribilim ile ilgilenen ve daha çok dilbilimsel bir alt yapıya sahip olan Reiss ve Nord gibi kuramcılar, Bühler'in modelinden yola çıkarak çeviri eleştirisi için somut ölçütler belirlemeye çalışmışlardır. Çeviri eleştirisinde özellikle metin türünü temel alan Katharina Reiss, Bühler'in modelini "*Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*" (*Çeviri Eleştirisinin Olanakları ve Sınırları*) adlı kitabında çeviri kuramı bağlamında geliştirir. Erek dil odaklı bir çeviri eleştirisine karşı olan Reiss, metinleri türlerine ve gördükleri işlevlere göre sınıflandırarak onları genel anlamda dörde ayırmaktadır. Bilginin belli kalıplar çerçevesinde aktarılmasından dolayı hedef dile yönelik olan metinleri, 'içerik odaklı' (inhaltsbetont); estetik değerlerin belirleyici olduğu ve 'ne'den çok 'nasıl' anlatıldığıнын ön planda olduğu yazınsal metinleri 'biçim odaklı' (formbetont); alıcıda belli tepkiler uyandırmak amacıyla çeviride alıcıyı etkilemeye yönelik olan reklam, propaganda, afiş gibi metinleri 'çağrı odaklı' (appellbetont); son olarak ise, çağın gereği olarak artan televizyon, tiyatro gibi farklı alanlarda karşılaşılan metinleri 'işitsel-araçsal odaklı' (audio-medial) metinler olarak sınıflandırmaktadır (Reiss, 1986:34-51; Yücel, 2007:45).

Reiss'in yaklaşımını temel alarak eleştirmenin çevrilen metnin türüne, işlevine ve dilsel niteliklerine bakarak ona göre bir eleştiri yaklaşımı izlemesi beklenmektedir. Sözelimi, içerikli odaklı bir metin eleştirilecekse içeriğin iki metinde de örtüşmesi; biçim odaklı bir metin irdelenecekse, biçim, biçem ve estetik etkinin benzer olması; çağrı odaklı bir metinde ise metnin alıcıda aynı etki ve tepkiye yol açması belirleyici olmalıdır (Reiss, 1986:52; Yücel, 2007:46).

Yazınsal metin çevirilerinde 'nesnel' bir eleştiri ölçütünün olmamasının en önemli nedenleri, bu tür metinlerin çok anlamlı, yoruma açık, estetik değeri yüksek, karmaşık yapıllı olması ve biçimsel açıdan sınırlandırılmayan, dile/kültüre/tarihe özgü etmenlerin etkisinde yazılmasıdır. Bu tür metinlerin çeviri eleştirilerinde, öznel değerlendirmelerin ötesine gidilememesi, bu metinlerin soyut/göreceli niteliğinin bir sonucudur. Wolfram Wilss'in haklı olarak altını çizdiği gibi, yirminci yüzyıla kadar çeviri biliminin gelişmemesi; çeviride 'serbestlik' ve 'bağlılık' gibi öznel tartışmaların bir sonuç vermemesi ve çevirinin soyut/felsefi düzlemde kalmasıyla açıklanabilir (Wilss, 1977:8; Yücel, 2007:42).

Reiss, metinleri işlevlerine göre sınıflandırırken bazı ölçütlerin dikkate alınması gerektiğini de vurgulamaktadır. Diller arasındaki eşdeğerlilik ilişkisinin tanımlanabilmesi için Reiss, metinlerin 'dil içi' ve 'dil dışı' etmenlerinin saptanması gerektiğinin altını çizmektedir. Bir yapıtı çevirmek ve bir çeviriyi eleştirmek için öncelikle bu etmenlerin kaynak metinde çözümlendikten sonra erek metinde ne kadar gözetildiği ya da gözetilmesi gerektiği belirlenmesi gerek. Ancak bu yolla çevirmenin kaynak metinden ne oranda saptığına bakarak, almış olduğu olası kararları eleştirmek/değerlendirmek 'nesnel' bir yaklaşımın sonucu olarak görülebilir. Ölçütlere göre yapılacak bir çeviri eleştirisi aynı zamanda çevirmenin dilsel tercihleri, konuya egemen oluşu, erek dili ne oranda yetkin biçimde kullanabildiği, yapıtı nasıl yorumladığı konusunda önemli bilgileri sunabilir (Yücel, 2007:42).

A.W. Schlegel, 'Roland' destanının son sözünde, çevirmenin sahip olması gereken özellikleri sıralar. Buna göre, çevirmen öncelikle kaynak metni algılayacak duyarlılığa sahip olmalıdır. Bu, romantik çağın evrensel edebiyat anlayışının gereğidir. Aslına sadık çeviri ancak böyle mümkündür. İkinci koşul, her iki dile hakimiyettir. Dil konusundaki birikim canlı olmalı, kuramdan çok uygulamadan gelmelidir. Dili yaşayarak öğrenmedikçe havasını ve tınısını aktarmak olanaksızdır. Çeviride amaç, tüm edebiyat ürünlerini içerik ve biçim bakımından olduğu kadar hava ve tınıca da elverdiğince bağlı kalmaktır (Kızıltan, 2001:59).

Çevirmenden ve çeviriden beklenen bu nitelikler, Breitinger'den Herder'e kadar öne sürülen düşünceleri yansıtmaktadır. Çevirinin şiirsel olması gereği de Klopstock ve Herder'e dayanmaktadır. Çeviri hakkındaki bu görüşler, Aydınlanma Döneminde ve daha sonra Herder'de de açıkça ifade edilmiş olmakla birlikte, Romantik dönem bunlara 'evrensellik' boyutunu ekleyerek çeviri sorunsalını daha geniş bir çerçeveye oturtmaktadır (Kızıltan, 2001:60).

Schlegel, tarih olgusunu çeviri kuramının ana sorunsalı olarak değerlendirir ve daha önceki tartışmaları yeterli bulmaz: "Aslında, çevirinin ne olduğunun hala hiç bilincinde değiliz. "5 6 Bu nedenle, özellikle olumsuz saptamalardan yola çıkarak bu kavramın kapsamına sınırlamalar getirir. Çevirinin ne olduğunu değil ne olmadığını ortaya koyar: Çeviri "asla taklit değildir"." Kaynak metnin yerine geçmek zorunda değildir, zaten istese de başaramaz. Özellikle klasik yapıtların çevirileri, ait oldukları dönemin anlayış

düzenini sergiledikleri için, bir geçiş olgusu niteliği taşımaktadırlar. Her çeviri, kaynak yapıtın varlığını sürdürdüğü zaman dilimi içinde bir 'an', aynı zamanda da yeni bir yapıt olduğu içindir ki, oluşumu devam eden yeni sanat biçimindeki bir 'an'dır (Kızıltan, 2001:60).

Schleiermacher'e göre ise, kaynak yapıtın 'ruhu'nu amaç dil okuruna aktaracak bir yöntem izlenmelidir. Çeviri uğraşı, edebiyat zevki gelişmiş 'eğitimli kişi'yi hedef alır. Yabancı dil bilmekle birlikte, o dile yabancı kalan bir kitleye hitap edildiğinden, çeviride yeniden yaratma, açıklama veya Almancalaştırma gibi yöntemlerden söz edilemez. Schleiermacher çevirinin yerli bir yapıt gibi okunması gerektiği görüşünü reddeder. Aksine, kaynak yapıtın dilinin olabildiğince yansıtılmasından yanadır. Bunun da ancak, sıradan bir konuşma dili ve alışlagelmiş ifade biçimleri kullanmak yerine, amaç dili yabancı bir benzerliğe doğru zorladığını hissettiren bir 'yabancılaştırma yöntemi' yle sağlanacağını savunur. Çevirmen amaç metinde kaynak metnin dilini koruyarak kendi ifade biçimiyle kaynaştırmalıdır. Aksi takdirde kaynak dilin 'ruhu'nu veremez (Kızıltan, 2001:62).

Çeviri eleştirisindeki yaklaşımları genel olarak üçe ayıran Juliane House, benzer bir yaklaşıma işaret ederek yirminci yüzyıla kadar çeviri eleştirisine ilişkin yazar ve felsefecilerin öznel ve sezgisel biçimde dile getirdikleri görüşleri 'düşünsel' (mental) yaklaşım bağlamında ele almakta (House, 2002:101).

Çeviri eleştirisinde kaynak ile erek metinlerin niteliklerini temel alan Nord, Koller, Wilss, House gibi çeviri kuramcılarının da Reiss ile benzer biçimde 'çeviri karşılaştırmasına' dayanan metin çözümlmelerinden yola çıktıkları görülmektedir. Christiane Nord bu bağlamda, çeviri eleştirisinde karşılaştırmanın gerekliliğini vurgulayarak çevirmenin çevirisi hakkında bir ön söz ya da son söz yazmasının, eleştiriye ilişkin belli ölçütlerinin bulunmasının çevirinin değerlendirilmesi için kaçınılmaz olduğu görüşündedir (Nord, 1995:189).

Bu çerçevede, Werner Koller iki metni karşılaştırırken Reiss'ten farklı olarak kaynak metinde bulunan eşdeğerliliği; niteliklerine ve işlevlerine göre düz anlamsal (denotativ), yan anlamsal (konnotativ), metin kuralları açısından (textnormativ), pragmatik ve biçimsel-estetik olarak beşe ayırmaktadır (Koller, 1997:228-265).

Çeviri eleştirmeni, önce bu eşdeğerlilikleri, kaynak metindeki önemine göre saptandıktan sonra erek metinde bunların hangi oranda gözetilip gözetilmediğine bakmalı ve buna göre eleştirel bir yaklaşım izlemesi gerek. Her iki metin arasındaki eşdeğerlilik değerlerinin birbirine yakın olması, çevirinin olumlu anlamda eleştirilmesine neden olacaktır (Yücel, 2007:47).

House, ‘dizgesel-işlevsel model’inde (systematisch-funktionales Model) karşılaştırmadan farklı olarak eleştiride erek metnin işlevine göre bir değerlendirmeyi savunmaktadır. Kaynak ile erek metin arasındaki eşdeğerlilik ilişkisini House, kaynak metindeki anlamsal, pragmatik ve metinsel anlamların eşdeğer biçimde korunmasına göre tanımlamaktadır. Çeviri eleştirisinde kaynak metne göre irdelenen eşdeğerliliği ortaya çıkarabilmek için, belli bir ortamsal bağlam içerisinde yaratılan kaynak metnin işlevinin çeviride de korunmasını House, ‘işlevsel eşdeğerlilik’⁹ olarak adlandırmaktadır (House, 2002:103).

Eşdeğerlilik bağlamda ‘covert’ (kapalı) ve ‘overt translation’ (açık) çeviri olmak üzere iki farklı kavramı ortaya atan House’a göre ‘kapalı’ çeviride, kaynak metin ‘yerelleştirilerek’ çevrildiğinden, başka bir söyleyişle, çeviride erek kültürün değerleri, ‘söylem dünyası’, alıcıya doğrudan seslenme ön planda olduğundan, kaynak metinden sapmalarla daha çok karşılaşılmaktadır. Buna karşın, ‘açık’ çeviride, kaynak metnin işlevi korunmadan alıcıya ve onun kültürüne yabancı olan değerler/göstergeler değiştirilmeden yansıtılmaktadır (House, 2002:106-107).

Magret Ammann “Anmerkung zu einer Theorie der Übersetzungskritik und ihrer praktischen Anwendung” (Çeviri Eleştirisinin Kuramı Üzerine Görüşler ve Bunun Pratik Olarak Uygulanması) adlı makalesinde kaynak ve erek metin arasında var olan ‘yakınlık’, ‘bağlılık’ gibi ilişkilerin göreceli olduğunu vurgulayarak çeviri eleştirilerinde metinlerin dışında okurun önemine işaret etmektedir. Umberto Eco’nun yazın alanında ileri sürdüğü okur odaklı yaklaşımı benimseyen Ammann, her metni biçimlendiren tarihsel ve sosyal koşulların ortam ve zaman açısından yinelenemezliğinin çeviri için de söz konusu olduğunu ileri sürerek çevirilerin kendi koşulları içerisinde ele alınıp okur tarafından nasıl alımlandığının eleştiri açısından önemli olduğu görüşündedir (Ammann, 1990:218-219).

Bu çerçevede Ammann, çeviri eleştirisinde ‘scanes’ (sahneler) ve ‘frames’ (çerçeveler) modelini ölçüt almaktadır. Scane (sahne), bireyin kafasındaki imgeleme işaret etmesine karşın, frame (çerçeve), bireyin kafasındaki bu scane’ni yazılı ya da sözlü olarak dile getirmesidir. Bu açıdan bakıldığında, bir metnin farklı kişi, ortam ve zamanda alımlanması, farklı düzlemde scane’lerin olduğu anlamında gelmektedir. Ammann çeviri eleştirisi bağlamında dört farklı scane’nin olduğunu belirtmekte: Bunlar, kaynak yazarın, çevirmenin kaynak metni alımlamasındaki, çevirmenin erek okura aktarmak istediği ve erek okurun ‘scane’i olarak birbirinden farklı alımlama biçimlerinden oluşmaktadır (Ammann, 1990:226).

Çeviri eleştirmeni, farklı düzlemlerdeki ‘scane’leri göz önünde bulundurarak irdeleyeceği konuya ve sesleneceği kitleye göre onları belli bir önem sırasına koyabilir, böylece çevirmenin hangi scane üzerinde odaklandığını da ortaya çıkarabilir. Çeviri eleştirisinde kaynak ile erek metnin karşılaştırılmasının gerekliliğine değinen Ammann, temel alınan ölçütlerin durağan olamadığının, bunların da zamanla değişime uğradığının altını çizer. Karşılaştırmalı çeviri eleştirisi yaklaşımında, savunulan metne bağlılık ya da yazarın biçimini, yazınsal niteliklerini, niyetini koruma anla-yışı, kültür odaklı yaklaşımların sonucunda esnek bir yapıya kavuşmuştur. Bütün bu yaklaşımlar, çeviri kuram ve eleştirilerinde kaynak odaklılıktan erek odaklı yaklaşıma yönelmeyi, erek odaklılığın gittikçe daha çok geçerlilik kazanmasını kaçınılmaz kılmıştır (Yücel, 2007:49).

4.1.5. Psikodilbilimsel Bakış Açısı

Königs’ göre bu bakış açısının ortaya koyduğu düşüncelerin merkezinde; çeviri sırasında çevirmenin beyninde gerçekte neler cereyan ediyor? sorusu yer alır. Çıkış noktası, somut çeviri olaylarına dayanan ve somut çevirilerden yola çıkarak, çevirinin psikodilbilimiyle ilgili bir modelinin arandığı süreç çözümlemesidir (Königs, 1986:87; Krings,1986). Königs’e göre bu bakış açısı, katı bir şekilde ampirik-tümevarımsal ve gerçekte ise betimleyici çalışır. Ürünün ve sürecin meydana gelişiyile ilgili açıklamalar için çaba gösterir. Königs’e göre burada, birinci basamak kuramlarıyla yüz yüzeyiz (Königs, 1990:113; Tosun, 2002:67).

Bu bakış açısıyla ilgili Königs'in değerlendirmeleri çeviri kuramları üzerine önemli bir tartışmaya yol açacak kadar ilgi çekicidir. Königs'in saptamalarını bilimsel bilgi ve kuramsal bakış açısından değerlendirmek istiyorum:

Öncelikle, bir bilim adamının kuram üretememiş olmasına rağmen, kendi bakış açısını kuram gibi sunup, üretilen kuramların üzerinde görmesi, çelişkili bir görüntü vermektedir. Eğer tüm işlevsel kuramlar ikinci sınıf kuramlar olarak değerlendirildiğinde o zaman, kendisi bu kuramların alternatifini üretebilmeliydi. Krings'in 1986 yılında yaptığı çalışma, Romanistik bölümü öğrencilerine yönelik ampirik bir çalışmaydı. Söz konusu denekler çeviri eğitimi görenler ya da çevirmen değillerdi. Çeviri stratejileri ve çeviri yöntemleri konusunda deneyimli de değildiler. Bu denekleri gözleyerek çeviribilim ve çevirmenler için tümevarımsal sonuçlar çıkarmak ve bir diyagram oluşturmak bilimsel gözlem koşulları açısından nasıl bir nesnellik çerçevesine oturabilir (Tosun, 2002:67)?

Diğer bir açıdan bakıldığında ise, sesli düşünmeyle elde edilen sonuçların, steril gözlem koşullarını sağlayıp sağlamadığı da kuşku. Çünkü çeviri süreci, psikolojik bir süreç olarak gelişmektedir. Diğer bir boyut ise, Krings'in çalışmanın kuram düzlemine çıkamamasıdır. Kuramsal cümleler ve varsayımlar eksiktir. Öğrencilerin ifadeleri sonucunda oluşan değerlendirmeler çeviri süreci için kuramsal modeller gibi gösterilmişlerdir. Bu açıdan da tümdengelimle yeni çalışmalara uygulama amacı güdülmez. Königs'in ise bilinen bir kuram çalışması rastlamadım (Tosun, 2002:67)

Konunun bir diğer önemli boyutu ise bu bakış açısını Königs'in "psiko dilbilimsel bakış" olarak sunması. Bu başlık çeviri gerçeğini yansıtmayan, dilbilimsel bir bakış açısını yansıtır ki, bu durum bizim hem bilimsel yöntem olarak savunduğumuz, hem de çeviri kuramları bölümünde öne çıkardığımız çeviribilim alanındaki paradigma değişimi öncesini andıran bir bakış açısı. Öncelikle çeviribilim çıkışlı değil. Dilbilimsel açıdan çeviribilime bakarak, çeviri gerçeğinin bütünlüğünü yansıtan kuramlar geliştirmek daha başlangıcında çeviribilimi dilbilimin bir kolu olarak görmek bize göre, çeviri sürecinde yaşanan çevirmen eylemini görmezden gelmek demektir. Bu bakış açısı, modern çeviribilimde paradigma değişimi yaşamadan önce geliştirilen bakış açısının bir devamı olarak, eleştirilmesi kaçınılmaz olan bir bakış açısı sunmaktadır (Tosun, 2002:68).

Königs'in çalışmasının değeri, çeviri gerçeğine olmasa da, çeviribilim içerisindeki kuramlara ve yaklaşımlara bütünsel olarak yer vermesindedir (Tosun, 2002:68).

Yukarıdaki eleştirimizi destekleyen ve farklı bakan bir örnek Türkiye'den verilebilir. Işın Bengi ve Ülker İnce'nin (Bengi/İnce, 1995) ortak çalışması olan bir makaleden söz ediyoruz. Bu makalede çeviribilime katkıda bulunmak amacıyla bir gözlem yer almakta. Denekler Krings'teki gibi Romanistik öğrencileri değil, çeviri bölümü öğrencileri. En önemlisi ise, makalenin çeviri kuramlarıyla bir bütünden yola çıkarak, o bütünü gözlemesi ve sonuçlarını o bütün bağlamında değerlendirmesi. Yani tündengelim+gözlem+tüme varım şeklinde işleyen bir yöntem. Salt gözlemle işe başlanmamış ve gözlem malzemesi doğru seçilmiş. Bir diğer nokta ise deneklerin, çeviriyi gerçekleştirdikten sonra geriye dönerek çeviri sürecini canlandırmaları, yani çeviri sürecine müdahale söz konusu değil (Tosun, 2002:68).

Yukarıdaki eleştiriler Königs'in kuramsal çalışmaları eleştirirken, ön yargılı bir bakış açısı sunduğuna işaret etmektedir (Kırş. Bengi/İnce, 1995; Tosun, 2002:68).

Tekil gözlem sonuçlarından elde edilen kısmi sonuçlar, alt kuramlar yani bütünü yansıtmayan kuramlar olarak basamaklandırılabilirler. Çevirinin genel kuramını amaçlayan kuramlar, bütünü yansıtan kuramlar olmak zorundadır.

4.1.6.Karşılaştırmalı Perspektif

Kaynak ve erek dilin dilsel yapıları karşılaştırılır. Bu örneğin, çeviribilimsel “**stylistique comparee**” (Vinay/Darbelnet) çalışmaları çerçevesinde, olası çeviri süreçlerinin gelişimine götürür. Aynı şekilde Truffaut (1983) ya da Newmark (1988) karşılaştırmalı olarak bir dizi ilginç çalışmalar yürüttüler. Königs'e göre, tartışılmaz değerine rağmen ikinci ve üçüncü basamak kuramları söz konusudur, çünkü bu kuramlarda, ya çeviriyle direkt ilgili olmayan ve açıklanabilir olmayan karşılaştırma çalışmaları söz konusudur. Ya da bu çalışmalar çalışmayı yapanların kendi deneyimini yansıtmaktadır. Königs'in yorumuna göre, öncelikli olarak kural koyucu yapıda, kısmen özneler arası önemdedirler (Königs,1990:113; Tosun, 2002:69).

4.1.7. Terimceleştirme Perspektifi

Adlandırmaları araştırır ve geliştirir. Özellikle uzmanlık dili alanında yapısal kurallar arar ve terimce için veri bankalarını araştırır (Bengi,1992:156-198). Königs'e göre, bu bakış açısını diğerleriyle karşılaştırmak zordur, çünkü varlığını çeviriden bağımsız sürdüren bir bakış açısıdır. Eğer yalnızca somut çeviriye dayalı olsalar birinci basamak kuram oluşumuna götürürler, çünkü somut olarak çeviri nesnesine yönelirler, ağırlıklı olarak betimleyici ve öznelarası geçerli olurlar (Königs, 1990:113-114; Tosun, 2002:69).

4.1.8. Bilgisayar Çevirisi Perspektifleri

Bilgisayar destekli çeviri programlarının gelişimi için çalışırlar. Königs'e göre, söz konusu olan dilbilimsel betimlemeler ve onların bilgisayar diliyle çevrilmesinin hazırlanmasıdır. Dilbilimsel ve teknik bilgiler birlikte yürürler. Königs'e göre, makine çevirisi bakış açılarının çeviri için bir yardım aracı sağlayan olarak anlaşılması halinde, bu kuramları birinci basamak kuram olarak basamaklandırılabilir. Bilgisayar bakış açısından, yardımcı olmanın ötesinde bir talep dile getirildiğinde, o zaman ikinci basamak kurama girer (Königs, 1990:114; Tosun, 2002:69).

4.1.9. Yazın Perspektifi

Bu perspektifte çevirinin özel bir durumu araştırılır, bu durum genel çeviriye ve genel kuram oluşumuna koşul olarak bir ilişki ortaya koyar. Edebi kaynak ve erek metinler birbirleriyle karşılaştırılır. Königs'e göre bu yaklaşım, yalnızca edebiyatbilimi yöntemleriyle oluştuğu ve çeviriyi dikkate almadığı için, üçüncü basamak kurama girerler. Edebiyatbilimi yöntemlerinin çeviriye yönelik kullanıldığı yerlerde Königs'e göre öncelikle ikinci basamak kuramlara girerler, çünkü öznelarası geçerlilik iddia edemezler. Somut, çevirmene dayalı bilgiler işin içine sokulabilirse, Königs, bu yaklaşımı birinci basamak kuramlar düşünülebilir görmeye hazırdır (Königs, 1990:114).

4.1.10. Çeviri Eğitimi Perspektifi

Bu bakış açısında dilsel yetinin, çeviri yetisiyle bağlantılı olarak aktarımı söz konusudur. Merkezde duran tüm öğretim/öğrenim bağlamlarında çevirinin öğretimi ve öğrenimidir. Königs'e göre çeviri eğitimi, öğrenmeye dayalı olarak kavrandığında ve

ders olayına çeviri yapılarıyla girdiğinde, birinci basamak kuramlara götürürler, çünkü çıkış noktası aktarım ve kazanım bağlamında somut çeviri eylemleridir. Çevirinin ders bağlamında, çeviri kuramsal ya da dilbilimsel düşüncelerle tümden gelindiği, aktarımın ve yaklaşım olayının kural koyucu yapılarda olduğu yerde, ya da öğreticinin düşüncesinin, gözlem olanağı sunulmadan verilmesi durumunda ikinci basamak kuramlar söz konusu olurlar (Königs, 1990:115; Tosun, 2002:70).

Königs, gözleme dayanmayan ve somut çevirilerden yola çıkmayan ve tümevarımsal olmayan kuramları ikinci, üçüncü sınıf kuramlar olarak görmekte. O zaman somut bir metin ya da cümle kuramsal dayanak olmadan verilerek (akılda hiçbir kuram düşüncesi olmaksızın bu yapılarak) kurama varıldığında, bu durum o metin için o durumda geçerli olur, genellenemez. Ancak doğrulama, ya da yalınlaşma söz konusu olabilir, bu da akılda bir kuramın ön düşüncesiyle ampirik gözlem yapılmasıyla olur. Yoksa her gözlemden yeni bir kuram çıkarmak, her metinden bir kuram üretmek gibi bir kaos yaşanabilir (Tosun, 2002:70).

Königs, çeviribilim gibi uygulama ve somut faaliyete dayalı olan bir disiplinin, kendi kuram oluşumunda da tamamen bu uygulama işine konsantre olması gerektiğini ve bunu araştırmalarının çıkış noktası yapması gerektiğini vurgular (Tosun, 2002:70)

Königs, aşağıdaki değerlendirmesinde kendiyile bir kez daha çelişen bir açıklamayla;

“Çeviribilim kendi nesne alanını temsil edecek bir meta kuram ortaya koymaktan şu anda uzak; çeviri kuramı henüz yok ve çeviribilimsel araştırmanın bağımsız alanlarında birçok bilgi, eksik bu dezavantajdır” şeklinde amacını ortaya koyarken, söz konusu meta kuramın bir soyutluk ve genelleme olduğunu sezdirir” (Königs, 1990:115-116).

Gerçekte ise söz konusu bütünü yansıtan kuramlar önümüzde durmakta, fakat kendilerinin farkına varacak çeviribilimcileri beklemektedirler. Çeviribilimin genel kuramının uzakta değil çeviribilim içerisinde var olduğunu savunmaktayız. Kuramlar ve bunların bütünsel bakışları hemen hemen oluştu. Önyargılardan sıyrılarak, bilimsel bir bakış, bilimsel bir eleştiriyle ve etki altında kalmadan, çeviri gerçeğinden çıkmış işlevsel kuramlarla, genel bir çeviri kuramını oluşturmak mümkün (Tosun, 2002:71).

Bence bir meta kuram oluştu, fakat şu anda parçalar halinde. Bir anlamda çevirinin meta kuramı işlevsel eviri kuramı ya da eviri eylemi kuramı st başlıklarında toplayabileceğimiz, erek metnin işlevsel üretimini amaçlayan bir kuram (Tosun, 2002:71).

SONUÇ

İnsanın tabiatından kaynaklanan güçlüklerin üstesinden gelebilme özelliği, ancak kendisinden farklı olan insanların fikir ve tecrübelerinden faydalanmasıyla, başka bir ifadeyle, bir arada yaşamasıyla mümkün olmuştur. İnsanoğlu, buluş ve keşiflerle kendi maddi ve manevi sınırlarını genişletip dünyaya açıldıkça, “ben-merkezci” dünya görüşünden sıyrılarak kendisi gibi olmayanlara ve düşünmeyenlere karşı ilgisi artmıştır. Ancak kendi dili, duygu ve düşünceleri paylaşmada yetersiz kalınca başkalarıyla anlaşabilmek için yeni ve ortak bir dilin oluşturulması kaçınılmaz olmuştur. Bazen önyargıya neden olan, bazen de dünya barışına katkı sağlayan bu dili oluşturmak, zannedildiği kadar kolay olmamıştır. Çünkü insanın kendine yabancı olan bir dili oluşturabilmesi için öncelikle kendi dilinin farkına varması gerekmektedir. Belki de bu düşünce, doğuştan sahip olduğu anadilden farklı olan bu dil, genel anlamda insanın tabiat tarafından sınırlandırılmış olmasına karşın özgürlüğe attığı ilk adım olacaktır.

Bununla beraber insanlık tarihi kadar eski olan çevirinin tarihinde, Babil Kulesinde meydana gelen olayda Herder, Schiller, Goethe, Benjamin, Derrida, Steinder, Klöpfer, çeviri açısından öneminin altını çizer, ancak bu kişiler dışındaki birçok yazar tarafından simgesel anlamda Babil Kulesi'nin yapımıyla ilişkilendirilir.

Çevirinin alanlar arası bir bilim olmasının yanı sıra siyaset, sosyoloji, dilbilim, etnoloji, psikoloji, gibi birçok alanla etkileşim içinde bulunması, çeviriyi salt belli sınırlar içinde görerek genel bir yaklaşıma ulaşmayı neredeyse olanaksız kılar. Bunun aksini savunmak, yüzeysel bir irdelemenin ötesine geçilmediği anlamını taşır. Çünkü her alanın çeviriye bakışı ve aralarındaki ilişki biçimi değişmektedir. Örneğin siyasal yapı, çeviri politikasını nasıl etkilemekte, toplumun çeviriye bakışı çeviri edimini nasıl belirlemekte ya da toplumların kendilerine özgü değerleri ve içinde yaşadıkları doğa ile ilişkileri çeviride ne gibi sorunlar yaratmaktadır? Metin türlerine göre çeviri yaklaşımında çevirmenin yeri nerededir? Sözlü ve yazılı çevirilerde hangi yöntemlere ağırlık verilmeli gibi çoğaltılabilen sorular, çevirinin ne kadar geniş bir alanı kapsayabileceğini göstermekle birlikte, çevirinin birçok etmen tarafından belirlendiğinin de bir göstergesidir.

Bu çalışmanın bir başka amacı ise çeviride kullanılan kavramları kalıplaşmış anlamlarının dışında eleştirel anlamda gözden geçirerek yeni bakış açıları kazandırmaktadır. Bunun için çeviride bazı kavramları sorgulayıcı biçimde yeniden tamamlamaya gidilmiştir. Örneğin serbest- bağılı çeviri yaklaşımından ne anlaşılmalıdır? Neye göre çevirmen serbest-bağılı bir çeviri yapmış olur? Bu kavramlar tarihsel süreçle birlikte nasıl anlam değişimine uğramışlardır? Bu kavramları belirleyen toplumsal kültürel etmenler nelerdir? Bazı çeviri kuramcılarının yaptığı gibi çevirmenlerin yaklaşımlarını bu kavramlara dayanarak açıklamak ne derece sağlıklıdır? Serbest/bağılı bir çeviri ne kadar kaynak metni yansıtmaktadır? Bu gibi sorunların tamamını ayrıntılı bir biçimde yanıtlamasına odaklanmak bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Burada önemli olan bazı sorunları dile getirmek ve var olan kavram kargaşasını ortadan kaldırmaya çalışarak çeviribilime daha geniş bir açıdan bakmayı sağlamaktadır. Bir başka anlatımla çeviri edimiyle ya da kuramıyla ilgilenen okurların eleştirel bir bilinç kazanmaları, kavramların göreceliği vurgulanarak, bakış açılarına göre yorumlayıp sorgulaması gerektiği gösterilerek bilimsel bir düzlemde tartışmaları amaçlanmıştır.

Bu çalışmada çeviri edimini ve çeviriyi tarihsel bir açıdan irdelemenin dışında 20. yüzyıldaki bazı kurumlar ve yaklaşımlar da eleştirel bir biçimde gözden geçirilmiştir. Bunun için farklı kuramlar arasındaki benzerlik ve farklılıklara değinileceği gibi, çeviride tek yönlü bir yaklaşımın bilimsel açıdan neden yetersiz kaldığı eleştirel biçimde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun dışında, 20. yüzyılda “ erek odaklı” olarak nitelendirilen çeviri yaklaşımlarının çeviribiliminde hangi değerler dizisi (paradigmalar) değişmesine neden olduğu da sorgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- AKERSON, Erkman Fatma (1991), *Anlam Çeviri Karşılaştırma*, İstanbul.
- AKSOY, Berrin (2002), *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*, İstanbul.
- AMMANN, Margret (1990), *Anmerkung zu einer Theorie der Übersetzungskritik und ihrer praktischen Anwendung*, Heidelberg.
- BAKER, Mona (2001), "Polysystem Theory", *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London.
- BENĞİ, Işın (1992), *Çeviribilim Terimleri Sözlüğüne Doğru*, İstanbul.
- DÖRFER, Gerhard (1965), *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* Franz Steiner, Wiesbaden.
- ERUZ, Sakine (2003), *Çeviriden Çeviribilime, Yüzyılımız Penceresinden Çeviribilimsel Gelişmelere Bir Bakış*, İstanbul.
- ERUZ, Sâkine (2009), *İstanbul Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü doktora grubu 2008,bahar dönemi; Neslihan Demez, Filiz Şan, Eylem Alp, Meral Camcı ve Başak Ergil tarafından ortaklaşa hazırlanan bir çalışma*, İstanbul.
- ERUZ, Sakine, Neslihan DEMEZ, Eylem ALP (2009), "Tarihte Çeviri Yaklaşımları", *Başlıklı yüksek lisans ve doktora dersinde yapılan çalışmalar*, İstanbul.
- FRIEDRICH, G. (1983), *De Optimo Genere Oratorum*, Leipzig.
- GÖKTÜRK, Akşit (1998), *Çeviri, Dillerin Dili*, İstanbul.
- HORATIUS, Q. (1959), *De Arte Poetica*, Leipzig.
- HOLMES, James (2004), *Çeviribilimin Adı ve Doğası*, Çev. Ayşenaz Koş, İstanbul.
- HOLMES, James (1988), *The Name and Nature of Translation Studies*.
- http://ceviribilim.com/?page_id=1496#toc-anchor-1496-5
- http://www.aciltercume.com.tr/site/page.asp?dsy_id=33

- KIZILTAN, Rezzan (2000), “Antik Çağdan 19. Yüzyıl Sonuna Kadar Edebi Çeviri Kuramları Antik Çağdan Barok Çağın Sonuna Kadar Tarihte Çeviri“, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara.
- KLOEPFER, Rolf (1967), *Die Theorie der litererischen Übersetzung*, München.
- KUHN, Thomas S. (1982), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Kuyaş Nilüfer, *Alan Yayıncılık*, İstanbul.
- KOLLER, Werner (1992), *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Heidelberg Wiesbaden.
- LUTHER, M. (1967), *Weimarer Ausgabe*.
- MAENTTAERI, Holz (1977), Serebrennikow.
- MOMMSEN, Katharina (1990), *Begegnung mit dem Fremder*, Tokyo.
- MOUNIN, Georges (1967), *Die Übersetzung- Geschichte, Theori, Anwendung: Nymphenburger*, München.
- OPITZ, Martin (1963), *Buch von der Poetry*, Tübingen.
- PASGUIER, Estinne (1956), *Choix de Leltres*, Paris. 1956
- RADEGUNDIS, Stolze (1993), *Übersetzungstheorie: Eine Einführung*, Darmstadt.
- REGINALD, H. Barrow (2002), *Romalılar, Ender Gürol*, İstanbul
- REISS, Katharina (1986), *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*, München.
- SCHLEIERMACHER, Friedrich (1973), *Methoden des Übersetzens*, Darmstadt.
- SENGER, Anndiese (1971), *Deutsche Übersetzungs Theorie im 18. Jahrhundert*, Bonn.
- STOLZE, Radegundis (1994), *Übersetzungstheorien*, Tübingen.
- STÖRIG, Hans Joachim (1973-1813), *Das Problem des Übersetzens*, Darmstadt.
- TEVRAT, (6.yy) *70 Çevirmen Tarafından Yunancalaştırılmış*.

- TOSUN, Muharrem (2002), “Erek Odaklı Çeviribilim Kuramlarının Kültürel Aktarıma Bakışı ve Çeviribilimde Paradigma Değişimi”, *Edebi Çeviri ve Kültür Transferi, Ege Alman Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir.
- TOSUN, Muharrem (2002), *Dil Edincini Aşan Bir Edim Olarak Çeviri Eylemi-Çeviri Kuramlarının Gelişiminde Paradigma Değişimi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- VERMEER, Hans (1996), *Das Übersetzen im Mittelalter Reihe Wissenschaft Band 4*, Heidelberg.
- VERMEER, J. Hans. (1984), *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* Tübingen.
- VERMEER, J. Hans (2008), *Çeviride Skopos Kuramı*, Çev. Ayşe Handan Konar, İstanbul.
- WILLS, Wolfram (1977), *Übersetzungswissenschaft - Probleme und Methoden*, Stuttgart.
- YAZICI, Mine (2005), *Çeviribilim Temel Kavram ve Kuramları*, İstanbul.
- YÜCEL, Faruk (2007), *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*, Ankara.

EKLER

ÇEVİRİBİLİMSEL KAVRAMLAR

Burada sadece metinde kullanılan bazı kavramlara yer verilmiştir.

Çeviribilim (Alm. Translations-wissenschaft, İng. Translation Studies, Fra. Traductologie): Çevirinin alanlarının incelendiği bu konuda araştırmaların yapıldığı ve uygulamalı çeviri eğitimi veren bilim dalı.

Çevirmen/Tercüman/Mütercim (Alm. Übersetzer, İng. Translator, Fra. Traducteur): Dili araç olarak kullanarak bir kültürden öteki kültüre iletişimi sağlayan uzman kişi. Tercüman sözlü çeviri yapan, mütercim yazılı çeviri yapan çevirmene verilen nitelendirmelerdir. Çeviribilim Bölümleri Türkiye’de hâlâ Mütercim-Tercümanlık Bölümleri olarak anılmaktadır. Bu bağlamda çevirmen ve tercüman dilde kullanılan sözcüklerdir.

Yazılı çeviri (Alm. Dolmetscher, İng. Translation, Fra. Traduction): Erek metnin çevirmen tarafından yazılı olarak oluşturulması.

Sözlü çeviri (Alm. Dolmetschen, İng. Interpreting, Fra. Interprétation): Erek metnin çevirmen tarafından sözlü olarak oluşturulması.

Ardıl çeviri (Alm. Konsekutiv-dolmetschen, İng. Consecutive interpreting, Fra. Traduction consécutive): Sözlü yapan çevirmenin kaynak dilde söylenenleri belli bir süre sonra toparlayarak erek dilde sözlü olarak ifade etmesi.

Andaş/ Simultane çeviri (Alm. Simultan-dolmetschen, İng. Simultaneous interpreting, Fra. Traduction simultanée): Genelde teknik araç gereçler kullanılarak (kabin, kulaklık vb.) kaynak sözlü metnin mümkün olduğu kadar anında toparlanarak erek kültüre sözlü metin olarak aktarılması.

Kaynak Dil (Alm. Ausgangs-sprache, İng. Source language, Fra. Langue source): Çevirisi yapılacak metnin dili.

Kaynak Kültür (Alm. Ausgangs-kultur, İng. Source culture, Fra. Culture source): Çevirisi yapılacak dilin kültürü.

Erek Dil (Alm. Zielsprache, İng. Target language, Fra. Langue cible): Çeviri dili.

Erek Kültür (Alm. Zielkultur, İng. Target culture, Fra. Culture cible): Çeviri dili kullananların içinde yaşadıkları kültür.

Betimleyici Çeviribilim (Alm. Deskriptive Übersetzungswissenschaft, İng. Descriptive translation studies, Fra. Traductologie descriptive): James Holmes'ın ortaya attığı ve Gideon Toury'nin geliştirdiği erek odaklı yaklaşım.

Çoğuldizge Kuramı (Alm. Polysystem theorie, İng. Polysystem theory, Fra. Théorie du polysystème): Itamar Even Zohar tarafından geliştirilen bir kuram.

Eylem Olarak/Odaklı Çeviri (Alm. Translatorisches Handeln, İng. translatorial action, Fra. Théorie de l'action traductionnelle): Holz Mäntäri tarafından geliştirilen çeviriyi bilinçle kurgulanmış bir eylem olarak ele alan kuram.

Skopos Kuramı (Alm. Skopos theorie, İng. Skopos theory, Fra. Théorie du skopos): Hans Vermeer tarafından geliştirilen her çevirinin bir amaç çerçevesinde yapıldığını önesüren bir kuram.

ÖZGEÇMİŞ

2002 yılında Şile 50. Yıl lisesinden mezun olan İskender Güneş, aynı yıl Sakarya Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık (Almanca) Bölümünü kazanarak lisans eğitimine başladı. Bölümden 2007 yılında mezun oldu. Mezuniyetten bir yıl sonra, Sakarya Üniversitesi Almaca Mütercim ve Tercümanlık Bölümünde Yüksek Lisans Öğrenimine başladı.